

ÖZNE

Yves Lacoste

Coğrafya Savaşmak İçindir

ARAŞTIRMA

Çeviren: Ayşin Arayıcı

Yves LACOSTE, 1929'da Fas'da doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini tamamlayarak Fas'a döndü. Coğrafya öğretmenliği diplomasını aldıktan sonra Cezayir'e geçti. Bir yandan öğretmenlik yaparken, bir yandan da Büyük Kabiliye yöresinde jeomorfoloji araştırmalarına girişti. Ancak bir süre sonra çalışmalarını insani, iktisadi, toplumsal ve siyasal sorunlar üzerinde yoğunlaştırdı.

1954'te İbni Haldun'un yapıtıyla tanışması, O'nu Kuzey Afrika tarihiyle daha yakından ilgilenmeye yöneltti. Sömürge karşıtı hareketlere katıldığı için 1955'te Cezayir'i terketmek zorunda kaldı. 1960'ta A.Prenant ve A.Noushi ile birlikte ilk kitabı olan **Cezayir'in Geçmişi ve Bugunü'nü** (*L'Algérie Passé et Présent*) yayımladı. Fransa'ya yerleşerek Sorbonne'da araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Yves Lacoste, İktisadi ve Toplumsal Coğrafya, özellikle de azgelişmişlik sorunları üzerinde uzmanlaştı. **Azgelişmiş Ülkeler** (*Les Pays Sous Développés*) adlı yaptı Türkçe dahil pek çok dilde yayımlandı. Üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarına genel bir bakış niteliğindeki **Azgelişmişliğin Coğrafyası** (*Géographie du Sous-Développément*) ise on yılda beş kez basıldı.

Yves Lacoste halen Paris VIII Üniversitesi'nde öğretim üyesi; 1976'dan beri de, bir coğrafya ve jeopolitik dergisi olan **Hérodote**'m yayın yönetmenidir. Ayrıca her yıl yayımlanan **L'Etat du Monde** adlı iktisadi jeopolitik yıllığın yayın kurulunda görevlidir.

Başlıca Yapıtları:

Les Pays Sous Développés – 1959 (Azgelişmiş Ülkeler)
Géographie du Sous-Développément – 1965 (Azgelişmişliğin Coğrafyası)
İbn Khaldoun, Naissance de L'Historie, Passé du Tiers – 1966
(İbni Haldun, Tarih Biliminin Doğuşu, Üçüncü Dünyanın Geçmişi)
Unité et Diversité, üç cilt – 1980 (Üçüncü Dünyanın Birliği ve Çeşitliliği
Géopolitiques Des Région Français, üç cilt – 1986
(Fransa'nın Bölge Bölge Jeopolitiği)
Questions De Géopolitique – 1988 (Jeopolitik Sorunlar)
Paysages Politiques – 1990 (Siyasal Manzaralar)
Sınıf Açısından Azgelişmişlik - 1996 (Göçebe Yayınları)
Coğrafya Savaşmak İçindir - 1998 (Özne Yayınları)

Özne: 6
Araştırma Dizisi

ISBN. 975-8143-29-8

Coğrafya savaşmak içindir / Yves Lacoste
Özgün adı: *La georgraphie ça sert, d'abord; a faire la guerre* (1976)

Çeviren: Ayşın Arayıcı
Birinci Baskı: İstanbul, Ekim 1998

Yayıma Hazırlayan: Yaşar Selçuk
Redaksiyon ve Son Okuma: Ferda Balancar-Yaşar Selçuk
Dizgi: Özne
Sayfa Düzeni: Volkan Akyıldırım
Kapak Tasarım: Levent Şensever

Baskı ve Cilt: Sezai Ekinci Matbaası
(0 212) 482 13 56

Özne Yayınları, Göçebe Yayınları'nın yan kuruluşudur.

ÖZNE *Yayınları*

Bahariye Caddesi, Kafkas Pasajı, 37 / 14,
81310, Kadıköy-İstanbul
Telefon / Fax: (0- 216) 337 72 75 - 336 62 88

YVES LACOSTE

Coğrafya Savaşmak İçindir

Çeviren: Ayşın ARAYICI

ÖZNE

İçindekiler

Önsöz 7
Giriş 11
Öğretmenlerin coğrafyasının sis perdesinden
manzara coğrafyasının ekranlarına 19
Bazılarının ellerine bırakılmış stratejik bir bilgi 23
Ayrımsal olmuş bir uzaysallığın ortasında
miyopluk ve uyurgezerlik 27
Öğretmenlerin coğrafyası: Her uygulamadan kopma;
Ulusal ideolojiyi kafalara daha iyi sokmak için mi? 33
Güçlü bir engel "Bölge" kavramın yerleştirilmesi 38
Ölçeklerin temel sorununun, yani inceleme düzeylerinin
ayrımlaşmasının görmezden gelmesi 46
Üniversite coğrafyasının "inanılmaz" bilgikuramsal yetersizlikleri 53
Coğrafyacılar arasında tartışmanın olmayışı,
Coğrafyaya karşı özensizlik 58
Birlikçi tasarının yadsınması
olarak bir üniversite uygulaması 65
Marks ve "ihmal edilmiş" alan 68
Marksist bir coğrafyanın başlangıcı mı veya coğrafyanın sonu? 72
Uygulamalı coğrafyanın "New Geography" de gelişmesi 76
İktidarın el koyduğu parsellenmiş araştırmalar için
az çok proleterleşmiş coğrafyacılar 80
Bir kriz coğrafyası için 85
"Kahrolsun teknokratik coğrafya!..." çabuk söylendi 89
Coğrafi inceleme "konuları" insanlar içindir 94
Liseliler ideolojik paravana tekme atmaya başlıyorlar 101
Orada örgütlenmeyi ve savaşmayı bilmek için alanı öğrenmek 107

ÖNSÖZ

Temel bilgikuramsal bir soru: kim konuşuyor?

Bir Hint köyünde beş kör ortak özürleri üzerinde düşünüyorlardı. "Bir fil nedir?" diye sorarlar. Onlara filin görünümünü tarif etmekten bıkmış olan köylüler, bir prensin kırk filiyle köylerine uğramasından yararlanırlar ve kırk filden birini körlere tanıtırlar. Birincisi kuyruğu tutar ve şu sonuca varır: "Fil bir iptir." İkincisi hortumu tutarak şöyle bir tepkide bulunur: "Hayır, fil bir borudur." Üçüncüsü hayvanın böğrüne dayanarak şöyle düzeltir: "Fil bir duvardır." Dördüncüsü hayvanın ayağını yakaladıktan sonra kesin olarak şöyle doğrular: "Fil bir sütundur." Hayvanın çevresinde bir tur attıktan sonra, sonuncusu filin bakıcısına doğru dönerek ona şunu sorar: "Peki ama bu neye yarar?" "Efendim sefere çıktığında veya törene gittiğinde fili kullanır..."

Bu kitap da görünüşte saf bir soru sormaktadır: *Coğrafya ne işe yarar*? Bir başka sorudan da yola çıkabilirdi: *Coğrafya nedir*?

— Bir bilim veya bir ideoloji? Diğer bilim dallarının sırtından geçinen yazınsal bir söylem?

— Bilgikuramsal statüsü nedir? Bilgi alanında durumu nedir? Sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin birleştikleri yer mi? Sosyal bilimlerin yeni baştan ele alınması yararına yok olmaya mahkum mu?

— Coğrafya, Marksizmi bilmediğinden veya ona karşı geldiğinden mi zarar görmektedir? Coğrafya gerici midir? Onu ortadan kaldırmak mı gerekmektedir?

Bunlar zaten beş yıldan beri tartıştığımız, belli bir teorik konjonktürün bizi tartışmaya alıştırdığı sorulardır. Kimdir bu *biz*? Bazı militanlar için Lacoste ve kimileri, tarih ve coğrafya öğrencileri.

Ellili yıllarda, soğuk savaş temelinde, Lacoste gibi birçok coğrafyacı, Fransız Komünist Partisi'nin militanları, Jean Dresch ve Pierre George'un çevresinde "proleter" ve "burjuva" coğrafyalarının değerleri üzerinde düşünürler, "ikamet eden insan"m yerine üreticitüketici insanı koyarlar, kapitalist ve sosyalist ülke kavramlarını coğrafi söyleme sokarlar. Bu kuşak coğrafyacıları gibi, Yves Lacoste da sömürge sorunu ile daha genel bir şekilde, az-gelişmişlik olayları ile ilgilenmiştir. Coğrafi yapıtların ne ulusal kurtuluş mücadelelerini, ne üçüncü dünyada yaşam şartlarının ağırlaşmasını, ne de emperyalizmi açıklayamamaları ilginçtir. Metropolde yetersiz olan bölgesel incelemeye dayalı bir yöntemin egemenlik altındaki sosyal oluşumların üzerine yansıması, nedensellik zincirinde doğal etkenlere verilen ayrıcalık, sömürgeleştirme sürecinde coğrafyacıların özel rolü düşündürücüydü. Cezayir savaşı bu bilinçlenmeyi belirginleştirmektedir.

Altmışlı yıllarda, Pierre George polemiğe girişir. Pierre George uygulamalı, politik iktidara bağımlı, onun kararlarını uygulayan bir coğrafyanın karşısına etkin[1], eleştirel, iktidardan bağımsız bir coğrafyayı çıkarır.

Determinist tezlerle mücadele etmek ve sosyo-politik etkenlerin değerini yükseltme kaygısı içinde olan Yves Lacoste, öğretmenlerin coğrafyası içinde militanca bir görev alarak, bir okul kitapları dizisini yönetir. Sosyolojideki bir grup öğrenciyle olan ilişkiler onu bilgikuramsal yönteme duyarlılaştırır.

Vietnam, Küba, sömürge devrimleri, özellikle 68 Mayıs'ı ve üniversite krizi arasında devrimci fikirlerden yana olarak, bir *başka* coğrafyanın gerekli olduğuna dair bölük pörçük düşüncelerimiz vardı. Çok *doğal olarak* Bachelardcı veya Althusserci bilgikuramından ve Marksizmden *kopma* bekliyorduk.

Coğrafyada bir kopmadan yana olmamız bizi coşturuyordu. Yetmişli yıllarda, Vincennes Üniversitesi'nde, coğrafyanın tarihini ideolojik sonuçlarını, kavramsal kaymalarını araştırıyorduk. Bir dergi, yani *Herodote*, bu tartışmayı sürdürmeliydi.

Bizim can çekişmekte olduğunu söylediğimiz coğrafyanın sağlığı iyiydi. Okulda elden çıkarılan coğrafya medyaya bulaşıyordu. Şirketlerin ve yönetimlerin siparişlerine göre coğrafi incelemeler ve araştırmalar hızla çoğalıyordu.

Siyaset dışında kaldığı söylenen bu coğrafyanın her zaman iktidar aygıtlarıyla organik bağları olmuştur. Coğrafi kanıtlar yoluyla milliyetçi söylemlerin beyinleri yıkaması, coğrafya ile başta askeri olmak üzere, politik, sanayi ve mali kurmayların suç ortaklığını doğruluyordu.

Yararsız, geçersiz olduğu söylenen bu coğrafya, uzaysal stratejileri hazırlamak, bir ülkedeki insanları veya grupları değişikliğe uğratmak, savaştırmak veya yetiştirmek sözkonusu olduğu andan itibaren, *iyi durumdaydı, iyi silahlanmıştı.*

Bize asalak olduğu söylenen bu coğrafya birçok yeri doldurulamaz gerece sahipti: Haritalar, ölçek oyunları. Ekonomi politik, sosyoloji, tarih, modellerini aşırı derecede uzaysallaştırdıkları anda, eksikliklerine rağmen coğrafya özellikle ileri bir durumda bulunuyordu.

Aslında, bizi bir araya getiren akademik eleştiriyi çiğniyorduk. Artık sözkonusu olan coğrafyanın bilimsel statüsü veya kavramsal dayanıksızlığı değil, stratejik ve ideolojik işlevleri, kullanımıydı.

Açıkça ortaya konmuş stratejik işlevi, o zamandan beri, bizi coşturmuş olan bu bilgikuramsal sorunlar tâli kalıyordu.

Şüphesiz bilim dalları arasındaki ayrım nedensizdir, ama birleşmeleri o kadar uzak vadelidir ki taktik olarak köktenci ve savaşçı bir coğrafya geliştirmeyi tercih ederiz.

Şüphesiz Marksizm çeşitliliği içinde, *kaçınılmaz* teorik bir başvuru bütünlüğü göstermektedir. Ancak tamamıyla tarihsel olan sorunsallığı, Marksizm/coğrafya eklemlemesini varsayımsal yapmaktadır.

Belki de, sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasında coğrafyanın, bir akademik bilgi kuramı çerçevesinde yeri yoktur. Ama ona etkililiğini veren tam da bu yersizliktir. Herşeyden sonra, alan sadece sosyal bir ilişki değildir: Bentlerin bombalanması veya bir fabrikanın kurulması topografik bir alanda da yer alırlar.

Elde edilmek istenen şey bilimsel bir coğrafya değildir, yani bilgikuramsal olarak *mikroplardan arındırılmış*, ne de Marksist, yani kavramsal olarak tarihi materyalizmle *standartlaştırılmış* bir coğrafya değildir; elde edilmek istenen operasyonel bir coğrafyadır.

Bugün *Herodote* dergisinin hedefi budur.

Dikkat: Coğrafya!

Coğrafyanın resimleri ve sözcükleri hızla çoğalmaktadır. Dili bozulmaktadır: Ülke, bölge, doğal çevre, "Kuzey-Güney", hatta takımadalar bile. Haritalar ve manzaralar çok boldur.

Bu enflasyon alan üzerine söylemleri bayağılaştırmakta, onları dramatize etmektedir.

Bugün herkes, alanın bittiğini, az bulunabildiğini, pahalı olabildiğini, kirletilebildiğini biliyor. Alana başvuru alışkanlık haline gel

mektedir: Duygusallık azaldıkça, kilo almaktadır.

Dağınık, keskin, modern bir bilinç değilse de, bu paradoks, alanın sanıldığı gibi yansız bir destek, edilgen bir çerçeve, masum bir tablo olmadığını, alanın hafıza, toprağın ta kendisi, sosyal pratiklerden elde edilmek istenen şey olduğunu dile getirmekte midir?

Sosyal ilişkiler, bir kayıt gibi, manzaranın içine girerler, manzaraya yerleşirler: "*Hafıza.*"

İktidar aygıtları alanda etkinlik gösterirler: "*Toprak.*" Ve orada gerçekleşirler: "*Durumlar.*"

Sınıflar, sermayenin komploları, ordular, devletler orada çatışırlar: "*Cepheler*", toprakları orada paylaşırlar: *Elde edilmek istenen şey için.*

Aygıtları belli bir yerde oturmaya zorunlu kılar, yer değişikliği yapar, sürgüne gönderir, belli bir yöne sürükler, hapse tıkar: İşçi mahalleleri, gettolar, yeni kentler, gecekondu mahalleleri, kamplar, kışlalar.

Evrensel ilişkiler güce dayalı ilişkilerdir.

Haritaların eleştirisinden, eleştirinin haritalarına

Tasarımız: Gereçlerimizden, haritalarımızdan yararlanmak, kesin bir hüner, coğrafyayı başka amaçlarda, başka stratejilerde kullanmak için, onu başka türlü öğretmek için coğrafyaya yeniden düzen vermek. Çalışmalarımızı ankette açıklanmış gruplara dağıtmak.

Hareketlerini başarısızlığa uğratmak için şirket kuruluşlarının haritasını yapmak, ülke topraklarının düzenlenmesinin maskesini düşürmek, gerçek veya hayali alanlar yalanını ortaya çıkarmak, gelecek gerilimlerin yerini belirtmek, egemenliğin bir topolojisini düzenlemek.

Eleştirmek, kriz yaratmaktır. Polemik yapmak savaş yapmaktır.

Coğrafyayı yeniden oluşturmuyoruz, onu düşmanlarımıza karşı çeviriyoruz.

Sözkonusu olan bilgikuramsal bir gerilla savaşıdır: Bunlardan alternatif ve savaşçı bir coğrafya çıkmasaydı, ideolojik çekişmeler, teorik tuzaklar gülünç olurdu.

Bu coğrafya, militanların, sendikacıların yaptıklarını bildirerek ve onlardan bilgi edinerek, egemenlik altındaki grupların düşmanın yerini daha iyi belirlemesine, toprağı daha iyi tanımasına ve daha iyi seçmesine olanak verecekti.

Jean-Michel Brabant, Beatrice Giblin, Maurice Ronai

GİRİŞ

Herkes coğrafyanın, genel kültürün belirli bir tarafsızlık anlayışı içinde, bir dünya betimlemesinin unsurlarını ortaya koymak üzere,sadece okulda ve üniversitede okutulan bir bilim dalı olduğunu düşünür. Paris havzasının bölgeleri, kuzeyin Ön-Alp kütleleri, Mont-Blanc'ın yüksekliği, Belçika'nın ve Hollanda'nın nüfus yoğunluğu, musonlar Asya'sının deltaları, Britanya'nın iklimi, enlem-boylam ve saat dilimleri, Rusya'nın başlıca kömür havzalarının adları, Amerika'nın başlıca büyük gölleri, kuzeyin dokumacılığı (Lille-Roubaix-Tourcoing) vb. Eskiden dedelerimiz "eyaletlerini", valilikleri ve kaymakamlıklarıyla bilmeleri gerekiyormuş... Bütün bunlar neye yarar?

Sıkıcı ve aptalca bir bilim dalı, çünkü herkesin bildiği gibi "coğrafyada anlayacak birşey yoktur, sadece ezberlemek gerekir..." Ne olursa olsun, birkaç yıldır öğrenciler, artık her ülkenin ve bölgenin yer şekillerini, iklimini, akarsularını, bitki örtüsünü, nüfusunu, tarımını, kentlerini, sanayi kollarını sıralayan bu derslerden söz edildiğini duymak istemiyorlar. Lisede coğrafyadan o kadar "bıkkınlık" gelmiştir ki, art arda iki eğitim bakanı (birisi coğrafyacı!), sonunda "yalnız kitaba bağlı, bugün geride kalmış" bu eski bilim kolunun kaldırılmasını (sanki bir tür Latince söz konusuydu) önermişlerdir. Eskiden belki bir işe yaramıştı; ama bugün televizyon, bütün ülkelerdeki güncel olayları daha iyi sergilemiyor mu, sinema, manzaraları çok daha iyi göstermiyor mu?

Üniversitede, ortaöğretimdeki tarih ve coğrafya öğretmenlerinin karşılaştıkları "pedagojik güçlükler" bilinmiyor; en aklı başında öğretmenler coğrafyanın "belli bir rahatsızlık" yaşadığını görmektedirler; mesleğin en kıdemlilerinden biri, coğrafyanın törenle "çatırtılar dönemine girdiğini" açıklamaktadır.[2] Bilgi kuramına yönelen genç aydınlar ise, coğrafyanın bir bilim olup olmadığını, jeoloji, sosyoloji, tarih, demografi, meteoroloji, siyaset ekonomisinden ya da toprak

bilimden alınma tanıdık bilgilerin bir araya gelmesi olup olmadığını, bütün bunların gerçek, özerk, tamamen ayrı bir bilim yaratıp yaratmadığını sorgulama cesaretini göstermektedirler.

Ama coğrafyacı olmayanlar, "coğrafyanın rahatsızlıklarını tartışmaktan daha acil sorunlar yok mu" ya da daha kısaca madem ki hiçbir işe yaramıyor "boş ver" diyebilirler.

Özenle sürdürülen duruma karşın, coğrafyanın sorunları sadece coğrafyacıları ilgilendirmiyor, tam tersine bütün vatandaşları ilgilendiriyor. *Öğretmenlerin coğrafyası* olan bu pedagojik söylem, medyanın oyunlarını sergilediği oranda sıkıcı görünmekte ve herkesin gözünde coğrafyanın, iktidar sahipleri için korkunç bir güç aracı olduğunu saklamaktadır.

Çünkü coğrafya, önce, savaş yapmaya yarar. Her bilim için, her bilgi için bilgikuramsal önkoşullar sorunu ortaya atılmalıdır; bilimsel süreç bir tarihe bağlıdır ve bir yandan ideolojilerle ilişkileri içinde, öte yandan uygulama ya da iktidar olarak düşünülmelidir. Coğrafya önce savaş yapmaya yarar sözü, sadece askeri harekata yarar anlamına gelmez; sadece şu ya da bu düşmana karşı açılması gereken savaş olasılığına karşı değil, aynı zamanda devlet örgütünün, üstünde güç kullandığı insanları daha iyi denetlemek amacıyla, bölgeleri düzenlemesine yarar. Coğrafya, önce siyasi ve askeri uygulamalar için stratejik bir bilgidir ve ilk anda karışık, çok çeşitli bilgilerin biraraya gelmesini gerektiren de bu uygulamalardır. Bilgi için, bilginin parçalara ayrılması gerçeğinin dışına çıkılmazsa, bu bilgilerin varlık nedenleri ve önemleri kavranamaz.

Bu stratejik uygulamalar, coğrafyayı, devlet örgütlerinin yöneticilerine gerekli kılar. Gerçekten bir bilim sözkonusu mudur? Aslında bunun önemi yoktur: Coğrafyaya, alana ait bilgileri birbirine eklemenin stratejik bir bilgi, bir iktidar olduğu anlaşıldığına göre, bu sorun çok önemli değildir.

Alanların, "fiziki" denilen görünümlerinin ekonomik, toplumsal, demografik, siyasi özelliklerinin yöntemli bir tanımı olan coğrafya, kesinlikle devletin ve iktidar olarak topraklarında yaşayan insanları denetlemesi, örgütlemesi ve savaş sırasındaki görevleri çerçevesinde yerini almalıdır.

Harita, bir sürü istatistikten ya da yazılı belgeden üstün coğrafi betimleme biçimidir, taktik ve stratejilerin hazırlanması için gerekli bütün bilgiler haritaya aktarılmalıdır. Harita denilen bu alan biçimlemesi nedensiz ve yararsız değildir.: Alanın egemenlik aracı olarak harita, önce subaylar tarafından, subaylar için hazırlanmıştır. Bir ha-

ritanın yapımı, yani iyi bilinmeyen bir somutluğun soyut bir betimlemeye dönüştürülmesi, ancak devlet tarafından ve devlet örgütü için gerçekleştirilebilecek uzun, zor ve pahalı bir işlemdir. Bir haritanın hazırlanması, betimlenen alan üstünde belirli bir siyasi ve bilimsel egemenlik anlamına gelir ve bu, sözkonusu alan ile orada yaşayan insanlar üstündeki bir iktidar aracıdır. Bugün hala, özellikle geniş ölçekli ve aşırı ayrıntıyla dolu, genellikle "*kurmay haritaları*" denilen haritaların pek çok ülkede askeri sır kapsamında olmasına şaşmamalıdır.

Coğrafya, önce savaş yapmaya ve iktidarı kullanmaya yarar gibi görünmekle birlikte, ideolojik ve siyasi işlevleri de önemlidir. Friedrich Ratzel (1844-1904), bugün beşeri coğrafyayı hala önemli derecede etkileyecek olan eserini, Pangermenizmin yayılması bağlamında gerçekleştirmiştir, *Anthropogeographie*'si *Politischegeographie*'sine sıkı sıkıya bağlıdır. Lebensraum (yaşam alanı) kavramı gibi Ratzel kavramlarını, Amerikalı ve İngiliz coğrafyacıların (H. J. Mackinder, A. T. Mahan) kavramlarını alan General Karl Haushofer (1869-1946), Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra *siyasi coğrafyaya* belirgin bir atılım kazandırmıştır. Kuşkusuz, birçok coğrafyacı, bunun, kendilerinin "bilimsel" coğrafyası ile Nazi generalinin girişimi (Nasyonal Sosyalist Parti'nin 3 numaralı kartvizitini taşıyordu) arasında bir yakınlık kurmanın büyük münasebetsizlik olduğunu düşüneceklerdir. Hitlerci siyasi coğrafya, coğrafyanın sahip olabileceği siyasi ve ideolojik işlevin en azgın ifadesidir. Führer'in öğretisinin büyük ölçüde Haushofer'ın düşüncelerinden kaynaklandığı bile düşünülebilir, özellikle 1923-24'ten itibaren Adolf Hitler'in Münih hapishanesinde *Mein Kampf*'ı yazdığı dönemde ilişkileri çok sıkıydı.

1945 yılından itibaren, politik coğrafyaya başvurmak uygun değildir. Yine de, daha ölçülü bir şekilde, büyük güçlerin strateji uzmanları, Münih ve Heidelberg siyasi coğrafya enstitülerinin başlattığı araştırma biçimlerini sürdürüyorlardı. Bu, özellikle, "sevgili Henry" Kissinger'ın yönelimleri üstünde çalışan servislerin görevidir. (Kissinger ilk adımı tarihçi olarak atmıştı; ama, tezi bir siyasi coğrafya tartışmasını kapsar: Viyana Kongresi). Bunlar günümüzde, her zamankinden çok "bölgeci" sorunlar ya da dünya çapında, "merkez" ve "çevre", "kuzey" ve "güney" gibi sorunlara ilişkin siyasi söylemin temelini belirleyen coğrafi türden tartışmalardır.

Ama coğrafya, kavramlarının belirsizliği ile sadece herhangi bir siyasi tezi desteklemeye hizmet etmez. Gerçekte, okul coğrafyası söyleminin başlıca ideolojik işlevi, alan incelemesinin, kapalı yöntem-

siyasi tezi desteklemeye hizmet etmez. Gerçekte, okul coğrafyası söyleminin başlıca ideolojik işlevi, alan incelemesinin, kapalı yöntemlerle, özellikle, devletin örgütlenmesi ve iktidarın uygulamasında olduğu gibi savaşın yürütülmesinde de pratik yararını *gizlemek* olmuştur. Coğrafi söylem, özellikle "yararsız" göründüğünde, aldatıcı görevini en etkili şekilde yerine getirir; çünkü "tarafsız" ve "masum" sözlerinin eleştirisi gereksiz gibi görünür. İşin zor tarafı, askeri ve siyasi stratejik bir bilgiyi tamamen zararsız pedagojik ya da bilimsel bir söylem olarak yutturmaktı. Bu aldatmacanın sonuçlarının ciddi olduğunu göreceğiz. İşte o nedenle, coğrafyanın önce savaş yapmaya yaradığını doğrulamak; yani başlıca stratejik işlevlerinden birinin maskesini düşürmek ve onu, aptalca ve yararsız olarak gösteren kurnazca oyunları ortaya çıkarmak son derece önemlidir. General Pinochet de bir coğrafyacıdır.

Coğrafya önce savaşa ve gücün gerçekleştirilmesine yarar sözü coğrafi bilginin tarihsel köklerini hatırlatmak demek değildir. *Önce* sözcüğü burada "başlamak için, eskiden" anlamında değil, "*ilk sırada, bugün*" anlamında alınmalıdır. Çok gerektiğinde, üniversiteli coğrafyacılar, bir tür "ilkel coğrafya" (Alain Reynaud) işlevini düşünmeyi ağız ucuyla kabul ediyorlar. Sözkonusu olan kralın coğrafyacısı tarafından düzenlenen bilginin, genç öğrencilere ya da geleceğin öğretmenlerine değil, devleti yönetenlere ve komutanlara hizmet ettiği dönemdeki coğrafyadır. Ama bugün, ideolojik eğilimleri ne olursa olsun, tüm üniversiteler, söz etmeye değer gerçek coğrafyanın, bilimsel coğrafyanın (bilgi için bilgi), ancak XIX. Yüzyılda Alexandre von Humboldt (1769-1859)'un ve tanınmış bir Prusyalı devlet adamı olan kardeşince kurulmuş ünlü Berlin Üniversitesi'ndeki ardıllarının çalışmalarıyla ortaya çıktığını düşünüyorlar.

Gerçekte coğrafya, üniversiteliler ne derse desin, çok daha uzun zamandan beri vardır: "Büyük keşifler", coğrafya sayılmaz mı? Ya Ortaçağ'm Arap coğrafyacılarının tasvirleri? Onlar da mı sayılmaz? Coğrafya, devlet örgütü varolduğundan beri, İ.Ö. 446'da tarih anlatmayan, ama, Atina "emperyalizmi"nin hedeflerine göre gerçek bir "soruşturma"ya (eserinin tam başlığı budur) girişen Herodotos'tan beri (sözgelimi "batı" dünyası için) vardır.

Gerçekten, esas olarak (en azından stratejik açıdan) genç öğrencilere özgü okul ve üniversitedeki coğrafi söylem, ancak XIX. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bilgince taçlandırılarak, öğretimin derecelerine göre hiyerarşik sıraya sokulmuş söylem, "tarafsız" bilim olarak coğrafya... Sözü edilecek tek coğrafya şeklinde sunulan *öğretmenler*

coğrafyası ancak XIX. Yüzyılda görülmüştür.

Bu dönemden beri *subaylar coğrafyası*, hiç de azımsanmayacak sayıda uzman personelle, önemli araçlarla kanıtları ve yöntemleriyle, saygınlığını yitirmeden ölçülü olarak varlığını koruyor; çağlardan beri korkunç bir iktidar aracı olmayı sürdürüyor. Harita betimlemeleriyle ve yeryüzü alanı ve devletin farklı uygulamalarındaki ilişkileri kapsamında düşünülen çok değişik bilgiler bütünü, yönetici azınlık tarafından açıkça stratejik bağlamda toplanmış bir bilgi oluşturur; bu bilgi, iktidar aracı olarak kullanılır. Taktik ve stratejilerini haritalarına göre belirleyen subaylar coğrafyasına; alanı eyaletler, iller, ilçeler olarak biçimlendiren devlet yöneticilerinin coğrafyasına; sömürge fethini ve "değerlendirme"yi hazırlayan kaşiflerin (genellikle subayların) coğrafyasına; bölgesel, ulusal ve uluslararası alandaki yatırımlarının yerini kararlaştıran büyük firmalarla büyük banka yöneticilerinin coğrafyası da katılır. Askeri, siyasi, mali uygulamalara sıkı sıkıya bağlı bu farklı coğrafya incelemeleri, ordu yöneticilerinden büyük kapitalist örgütlerin yöneticilerine kadar "kurmaylar coğrafyası"nı oluşturur.

Ama, iktidar aracı olarak kullanmayanların, kurmaylar coğrafyasından hemen hemen hiç haberleri yoktur.

Bugün coğrafya, hiç olmadığı kadar öncelikle savaş yapmaya yarar. Üniversiteli coğrafyacıların çoğu, tüm ülkelerin ve bölgelerin nispeten kesin haritalarının yapılmasından beri askerlerin artık coğrafyaya, topladığı bu tutarsız bilgilere (yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, akarsular, nüfus dağılımı vb.) başvurma ihtiyacı duymadıklarını düşünüyor. Artık hiçbir şey yanlış değildir. Çünkü "durumlar" hızla değişmektedir: Topografya çok yavaş değişmekle birlikte, fabrikaların kurulması, ulaşım yollarının belirlenmesi, yerleşim şekilleri çok daha hızlı bir ritimle değişiyor; dolayısıyla, taktik ve strateji saptamada bu değişiklikleri göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Öte yandan, yeni savaş yöntemlerinin kullanımı, coğrafi unsurların, insan ve"doğal çevre" arasındaki ilişkilerin çok kesin şekilde incelenmesini gerektirir. Çünkü, tam anlamıyla bir bölgeyi yaşanmaz hale getirmek ya da bir soykırım başlatmak için insanı ve "doğal çevre"yi yoketmek veya değiştirmek sözkonusudur. Vietnam savaşı, coğrafyanın topyekün ve kusursuz bir savaş yapmaya yaradığını pek çok kanıtla göstermiştir. En ünlü ve dramatik örneklerden biri, 1965, 1966, 1967 ve özellikle 1972'de, Kuzey Vietnam'ın son derece kalabalık ovalarını koruyan bentler ağını sistemli olarak yoketme planı ile uygulanmıştır, bu bentlerden akan debisi yüksek, ırmaklar, vadiler yeri-

ne alüvyonlarının oluşturduğu yığıntılara, setlere yönelmişlerdi. Gerçekten yaşamsal önem taşıyan bu bentler, yoğun, doğrudan ve açıkça bombalanamazdı; çünkü uluslararası kamuoyu, orada bir soykırım suçu işlendiğinin kanıtını bulabilirdi. Şu halde, belirli ve ölçülü şekilde, dağlarla çevrili bu küçük ovalarda yaşayan on beş milyon kadar insanın korunduğu başlıca bölgelerde, bu bentler ağına saldırmak gerekiyordu. Bentlerin, su baskınının en yıkıcı sonuçlara yol açacağı yerlerde parçalanması gerekiyordu.[3]

Bombalanması gereken yerlerin seçimi, alanın birçok düzeyde incelenmesini kapsayan coğrafi düşünceden doğar.

Özellikle, coğrafi düşüncelerle incelemeleri kullanarak gösterdiğim gibi, Ağustos 1972'de Amerikan yönetiminin bentlere karşı sergilediği strateji ve taktik, hiç kuşkusuz budur. Pentagon'un stratejisi ve taktiği coğrafi incelemeye dayandığı için, maskesi de coğrafi yöntemle düşürülmüştür. Benim için, yüksek düzeyde coğrafi bilgilerden hareketle, diğer coğrafyacılar -"sivil" ya da üniformalı, önemi yok- tarafından Pentagon'un yararına geliştirilmiş düşünceyi yeniden kurmak sözkonusuydu.

Kızıl Nehir deltasındaki bentleri bombalama planı, çok özel coğrafi koşullardan yararlanan istisnai bir girişim olarak değerlendirilmemeli; Çinhindi'nde ise tam tersine ve on yılı aşkın bir süre Güney Vietnam'da uygulanan ve "coğrafi savaş" denilen, genel stratejiye bağlı etkili ve farklı bir hareket olarak düşünülmelidir; "coğrafi savaş" yöntemlerin bir çok birleşimiyle sürdürülmüştür. Bu strateji genellikle "ekolojik savaş" diye adlandırılır –ekolojinin moda bir terim olduğu bilinmektedir. Ama aslında başvurulması gereken coğrafyadır, çünkü sözkonusu olan yalnızca ekolojik dengeleri yıkmak ya da bozmak değil, binlerce insanın yaşam tarzını çok daha geniş ölçüde değiştirmektir.'

Gerçekte amaç, yalnız siyasi ve askeri sonuçlara ulaşmak için bitki örtüsünü yok etmek, toprağın fiziki yapısını değiştirmek, kasten yeni erozyonlar yaratmak, sulu tabakaların derinliğini değiştirmek üzere birtakım hidrografik ağları alt üst etmek, (kuyuları ve çeltik tarlalarını kurutmak için) bentleri yıkmak değildi. Çeşitli yollarla, "stratejik köycükler"de toplama ve zorunlu kentleşme siyaseti uygulayarak nüfus dağılımını kökten değiştirmek sözkonusuydu. Bu yıkıcı hareketler, yalnız, günün teknolojik ve sınai savaşı tarafından belirli hedefler üstünde kullanılan yıkım yöntemlerinin büyüklüğünden kaynaklanan istem dışı bir sonuç değildir. Bunlar aynı zamanda, bilimsel şekilde düzenlemiş bilinçli ve çok dikkatli ha-

zırlanmış bir stratejinin sonucudur.

Çinhindi Savaşı, savaş ve coğrafya tarihinde yeni bir aşamayı gösterir. İlk kez, hem "fiziki", hem "beşeri" bakımdan coğrafi ortamı değiştirmesi ve yıkma yöntemleri, on milyonlarca insanın yaşamı için gerekli coğrafi koşulları ortadan kaldırmak için kullanıldı.

"Coğrafi savaş", bölgelere göre farklı yöntemlerle bütün ülkelere uygulanabilir.

Coğrafyanın, tümüyle savaşmaya yaradığım ileri sürmek, yalnızca askeri harekat yöneticilerine gerekli bir bilgi olduğu anlamına gelmez. Savaş başladığında birliklerin ve donatımlarının yerini değiştirmek sözkonusu değildir; aynı zamanda hem sınırda hem içte savaşa hazırlanmak,sağlam mevkileri seçmek, birçok savunma hattı kurmak ve gidiş geliş yollarını düzenlemek sözkonusudur. Carl Von Clausewitz (1780-1831), *"Alanı ve nüfusu ile ülke* sadece her askeri gücün kaynağı değildir, aynı zamanda savaş üzerinde etki yapan nedenlerin bir parçasıdır, çünkü harekat sahnesini oluşturur..." demektir. Lenin, ondan "en derin askeri yazarlardan biri..., temel fikirleri bugün her düşünürün sermayesi olmuş bir yazar" diye söz eder. Clausewitz'in *Savaş Üstüne* (Vom Kriege) adlı eseri, gerçek bir "savaş coğrafyası" kitabı olarak okunabilir ve okunmalıdır.

Vauban (1633-1707) sadece en ünlü istihkamcılardan değildir, aynı zamanda çağının en iyi coğrafyacılarından, özellikle istatistikler ve harita konusunda krallığı en iyi bilenlerden biridir; "krallık aşarı" projesi, yeniden örgütlenmesi gereken devletin genel görüşünü dile getirir. Vauban, Fransa'da, bugün bölge düzenlemesi denilen çalışmanın ilk kuramcı ve uygulayıcılarından biri sayılmaktadır. Savaş kadar devletin diğer örgütlerine ve iktidara ilişkin ya da iktidarı ele geçirmek isteyenlere karşı iç mücadeleye de hazırlanmak, orada en etkili şekilde davranabilmek için bölgeyi düzenlemektir.

Günümüzde, uyumlu ifadeler ve mükemmel dengelerle dile getirilen bölge düzenlemesi söylemlerinin bolluğu, kapitalist girişimlere, özellikle daha güçlülere karlarını artırma olanağı veren önlemleri gizlemeye yarar. Bölge düzenlemenin tek amacı en yüksek düzeyde kazanç sağlamak değildir; aynı zamanda, devletin halk hareketlerini önleyebilmesi için, stratejik açıdan bölgeyi ekonomik, toplumsal ve siyasi olarak da düzenlemektir. Bu duruma, sanayileşmiş ülkelerde pek rastlanmamakla birlikte, bölge düzenleme planları, sanayileşmenin yeni ve hızlı olduğu İran gibi devletler de polisiye ve askeri kaygılardan çok fazla etkilenmektedir.

Bugün coğrafyanın, baştan beri koruduğu siyasi ve askeri işle-

vine her zamankinden çok daha fazla dikkat etmek gerekir. Günümüzde bu işlev, teknolojik yıkım yöntemlerinde ve haberleşmedeki gelişmenin yanı sıra, bilimsel bilgideki ilerlemeler nedeniyle de genişlemiş ve yeni şekiller kazanmıştır.

Öğretmenler coğrafyasının sis perdesinden, *manzara coğrafyasının* ekranlarına

XIX. yüzyıldan itibaren iki tür coğrafyanın varolduğunu düşünebiliriz:

- İlki kökleri çok eskilere dayanan, egemenlerin coğrafyası; harita betimlemelerinin ve alana maledilmiş değişken bilgilerin bir bütünüdür. Bu bağdaştırıcı bilgi, onu iktidar aracı olarak kullanan yönetici azınlıklar tarafından açıkça yüksek düzeyde stratejik bir bilgi olarak değerlendirilmiştir.

İkinci tür coğrafya, bir asıra yakın bir zaman önce ortaya çıkan akademisyenlerin coğrafyası *ideolojik* bir söylem olmuştur. Bu söylemin *pek de farkında olunmayan* işlevlerinden biri, alanla ilgili düşüncelerin stratejik önemini gizlemektir. Akademisyenlerin coğrafyası, ekonomik yaşamla ilgili kararlardan olduğu gibi (zira akademisyenlerin bunda hiç katkısı yoktur) yalnız politik ve askeri uygulamalardan da yalıtılmakla kalmaz, aynı zamanda uzay incelemelerinin iktidar aracı olarak etkisini gözlerden kaçırmaktadır. Bu nedenle, bu incelemelerin önemini çok iyi bilen yönetici azınlık, çıkarlarına göre onları sadece kendisi kullanır ve bilginin bu şekilde tekelleşmesi, çoğunluğun tamamen "yararsız" olarak gördüğü bir bilim dalma hiç ilgi göstermediği sürece başarılı olmaktadır.

XIX. yüzyılın sonundan itibaren önce Almanya'da, sonra Fransa'da akademisyenlerin coğrafyası ansiklopedik tipte pedagojik, bilimsel söylem olarak, hepsinin ortak bir noktası olan çeşitli yöntemlerle az çok birbirlerine bağlanmış bilgilerin sayılıp dökülmesi olarak yaygınlaşmıştır: Bu ortak nokta, savaşın yürütülmesinde ve devletin örgütlenmesinde bu bilgilerin pratik yararlılıklarını gizlemektedir.

Bir yandan ders kitaplarındaki bilgiler akademisyenin yazdırdığı özet, gelecekteki öğretmenleri yetiştirmeye yarayan üniversitede-

ki coğrafya dersleri ile öte yandan değişik bilimsel yapıtlar veya coğrafyanın "büyük tezleri" olan geniş söylem arasında hiç kuşkusuz farklılıklar vardır: Birinciler çok sayıda bilginin *yeniden üretilmesi* düzeyindedir, halbuki ikinciler *bilimsel düşüncelerin* ve yeni bilgilerin *üretimine* uygun düşerler; yazarları çoğunlukla onların nerede kullanılacağını düşünmezler. Çalışmalarını herşeyden önce bilgi için bilgi olarak görürler ve bir coğrafya tezinde toplanan bütün bilgilerin neyin, kimin işine yarayacağını düşünmek sözkonusu değildir. Fakat bu tezler ve bilimsel yapıtlar çok küçük bir azınlık tarafından okunur; sosyal işlevleri, ortaöğretimde ve üniversitede okutulan derslerin ve özetlerin işlevinden çok daha azdır. Bu yüzden akademisyenlerin coğrafyasının ideolojik işlevini yalnızca en parlak ve en iyi hazırlanmış yapıtlarını dikkate alarak değerlendirmek gerekmez mi? Toplumsal olarak, gülünç ve basit niteliklerine rağmen, coğrafya kitabında öğretilen derslerin, öğretmen tarafından yazdırılan özetlerin, bu gülünç ve sakatlayıcı tekrarların çok büyük etkisi vardır. Zira bütün bunlar gençliklerinden itibaren milyonlarca insanı sürekli olarak etkilemektedirler. Ortaöğretim ve üniversite coğrafyasının bu egemen biçimi, bir tür terimler dizinini ifade ettiği ölçüde ve aralarında bir bağ olmadan sıralanmış bilgileri (dağlık durumlar iklim-bitki örtüsü-nüfus...) kafaya soktuğu ölçüde, sonucu sadece, alanla ilgili herşeyin politik amacını gizlemek değil, aynı zamanda coğrafyada anlaşılacak hiçbir şeyin olmadığı sadece ezberlemek gerektiği fikrini üstü kapalı olarak kabul ettirmek olur.

Ortaokulda, lisede okutulan bütün derslerden sadece coğrafya, öğretim sisteminin dışında, pratik uygulaması olmayan bir bilgi olarak görülmektedir. Tarih için durum aynı değildir, en azından ideolojik tartışmanın kanıtlanması ile bağları görülmektedir. Yararsız olduğu düşüncesiyle, coğrafyanın sırf okul ve üniversiteyle ilgili niteliğinin vurgulanması, başarıyla işleyen en ustaca ve en kötü yutturmacalardan biridir. Çok yeni niteliğine rağmen, tekrarlayalım, coğrafyanın politik ve askeri bilgi olarak gizlenmesi XIX. Yüzyılın sonlarına uzanır. Bütün yutturmacaları ortaya çıkarmaya ve bütün bozuklukları duyurmak isteyen çevrelerde coğrafyanın ne kadar ihmal edildiğini görmek ilginçtir. Bilimlerin geçerliliği üzerinde bir kanıya varmak için o kadar çok yazı yazan ve bugün bilginin arkeolojisini araştıran filozoflar coğrafya konusunda tam bir sessizlik içindedirler, halbuki bu bilim kolu diğerlerinden daha fazla onların eleştirilerini üzerine çekmeliydi. Bu kayıtsızlık mı, yoksa bilinçsizce yapılan bir suç ortaklığı mıdır?

Akademisyenlerin coğrafyası tıpkı bir sis perdesi gibi iş görmektedir. Bu sis perdesi, politik, askeri stratejilerin etkisini gözlerden gizlemeye olanak verirken aynı zamanda bir başka coğrafyanın egemenler tarafından kullanılmasına olanak verdiği ekonomik ve sosyal stratejileri de gizlemeyi sağlar. Yöneticilerin coğrafyası ile öğretmenlerin coğrafyası arasındaki temel fark; kullandıkları bilgi ögeleri dizisine bağlı değildir. Birincisi eskiden olduğu gibi bugün de, "nesnel" araştırmanın veya "uygulamalı" denilen coğrafyanın söz konusu olduğu, akademisyenler tarafından yürütülen bilimsel araştırmaların sonuçlarına başvurmaktadır. Subaylar, sınıflarda okutulanlarla yani dağlık durum-iklim-bitki örtüsü-akarsular-nüfus... gibi aynı tip başlıkları sıralarlar, ama şu temel farkla: Öğrencilerin ve öğretmenlerinin bu konuda hiçbir fikri yokken, onlar bu bilgilerin neye hizmet ettiğini çok iyi bilmektedirler.

Bu gizlemeyi sağlayan yöntemleri incelemek önemlidir. Zira bu gizleme coğrafya öğretmenlerinin ve akademisyenlerinin bilinçli tercihlerinin sonucu değildir: Aldatmacaya katkıda bulunuyorlarsa da aldatılan kendileridir. Bununla birlikte, bunu aydınlatmaya çalışmadan önce, akademisyenlerin coğrafyasının, alanla ilgili bilginin korkunç bir iktidar aracı olduğunu gizlemeyi sağlayan tek ideolojik paravan olmadığını belirtmek gerekir. Birçok ülkede coğrafya ilk ve orta öğrenim programlarında yoktur: Birleşik Devletler'de, İngiltere'de böyledir. Bu ülkelerde kitleler, uzay incelemelerinin stratejik önemiyle coğrafyadan daha çok ilgilidirler. Bir başka ideolojik paravan vardır. Gerçekten de haritalar, okul kitapları ve coğrafya tezleri alan betimlemesinin tek biçimleri değildir; coğrafya da bir "manzara" haline gelmiştir: Manzara betimlemesi şimdi sadece ressamlar için değil, pek çok kişi için de bitmez tükenmez bir ilham kaynağıdır. Estetikle ilgili araştırmalar veya reklam sözkonusu olduğunda, filmler, dergiler, afişler bunlarla dolup taşmaktadır. İngiltere, İspanya veya Afganistan'da yapılan tatillerde satın alınan kartpostalların ve el kılavuzlarının çokluğu bunun açık kanıtıdır. Turizmin ideolojisi coğrafyayı tüketim toplumu olgusunun biçimlerinden biri haline getirmektedir: Sayıları gitgide artan kitleler, az çok derlenip düzene sokulmuş estetik heyecanların kaynağı olarak, gerçek bir manzara açlığı çekmektedirler. Sadece bazılarının iktidar aracı olarak harita okumayı bildiği ve kullandığı gerçeğinden hareketle, alanın biçimlendirilmiş betimlemesi olan harita, manzara fotoğrafı ile insanların kafasından rahatça silinmektedir. "Bakış açısı"na göre ve objektiflerin merceklerinin odaksal mesafelerine göre bu fotoğraf, gökyüzünün derinliklerinde bir tür ışık oyunu gibi karaltı halinde beliren düşey topografik gölgele-

re ayrıcalık tanımak için haritanın mesafelerini, yüzölçümlerini gizlemektedir. Eskiden hiç dikkat etmediğimiz manzaraları güzel bulduğumuz sürece hepimizi isteklendiren tam bir beyin yıkama ve kültürel şartlanmadır bu. (Neden bir manzara güzeldir? Neden güzel olarak düşünülür?)

Şu ya da bu manzarayı görmeye gitmek gerekmez, fotoğraf, sinema bıkıp usanmadan birtakım resim-manzara tiplerini yansıtmaktadır, bu resim-manzaralar dikkat edildiğinde bir o kadar mesajı, güçlükle şifresi çözülebilen bir o kadar sessiz söylemi, kaçamak olarak yan anlamların oyunundan çıkartılmak için diğerlerinden daha zorlayıcı olan akıl yürütmeleri yansıtmaktadır. Sosyal kültürün, medya tarafından yayılan ve benimsettirilen coğrafi görüntü-haberlerle kitlelerin beynini yıkaması tarihsel olarak yeni bir olgudur. Bu olgu bizi pasif bir biçimde güzel şeyleri seyretme durumuna koymaktadır ve hasmı kandırmak ve onu yenmek için yeni stratejiler çıkarabilmek amacıyla bazılarının alanı bazı yöntemlere göre inceleyebileceği fikrini unutturmaktadır.

Böylece, çok farklı yöntemlerle hareket eden, onları birbirine yaklaştırmanın mantıksız gibi görünebildiği ve kovboy romanları ile coğrafya kılavuz kitaplarının ideolojik sonuçları arasında bir paralellik kurmanın mantıksız gibi görünebildiği, bu manzara- coğrafyası ve okul coğrafyası yine de aynı sonuçlara hizmet ederler:

1. Coğrafi bilginin bir staratejik güç olabileceği, bazı alan betimlemelerinin eylem ve politik araçlar olabileceği fikrini gizlemek;
2. Coğrafya ile ilgili olanın bir düşünce biçimine bağlı olmadığı, özellikle politik bir amaca göre yürütülen stratejik bir düşünce biçimine bağlı olmadığı fikrini kabul ettirmek.

Manzara, hayranlıkla seyredilir, hayran olunur; coğrafya dersi öğrenilir, ama anlayacak hiçbir şey yoktur. Bir harita, neye yarar? Turizm acenteleri için bir görüntü veya tatillerde izlenecek yol.

Birilerinin ellerine bırakılmış stratejik bilgi

Manzara coğrafyasının resimleri ve öğretmenlerin dersleriyle gerçekleştirilen aldatmacanın sonucu, askeri, politik, idari, mali gibi diğer güçleri elinde tutan bir azınlığın, stratejik bilgi olarak coğrafyanın sağladığı bu gücü de elinde tutacak tek azınlık olmasıdır.

Kuşkusuz, birçok ülkede, özellikle sosyalist ülkelerde büyük ölçekli haritalar sadece emin ellerde, yani polis ve ordu görevlilerinin ellerinde bulunurlar. Uydular, ayrıntılı hertür haritanın düzenlenmesine olanak sağlayan binlerce klişe çıkarırken, coğrafya öğrencileri uygulamalı çalışmaları bile hayali haritalar üzerinde yapmaktadırlar.

Fakat önemli bir olgu da, sosyal gerilimlerin belli bir düzeye vardığından beri üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda büyük ölçekli harita satışı yasaklanmıştır.

Gerilla savaşında, köylülerin en önemli güçlerinden biri savaştıkları alanı çok iyi tanımalarıdır. Stratejik düzeydeki eylemler için bu yetenekleri işe yaramaz. Zira bu tür eylemler bir başka çapta, haritalarla betimlenebilen çok daha geniş alanlarda yapılmalıdır. Haritaları (bu haritalar genellikle büyük fedakarlıklar karşılığında elde edilmektedir) okuyabilen bir beyin takımı oluştuğunda partizan savaşının gelişiminde çok önemli bir yol katedilmiş demektir.

Bir haritayı okumayı bilme gereksinimini şehir gösterilerinde, şehir gerillasında, sokak savaşında da ortaya çıkmaktadır; bazı ülkelerde halk şehrin planına sahip olamaz, sadece turistlerin gittikleri yerlerin şemasına sahip olunabilir; bu önlem polise alanı güvenlik bölgelerine ayırma olanağı vermektedir.

Birçok kötü deneyimden sonra, harita okumanın öğrenilmesi pek çok ülkede militanlar için öncelik verilen bir iş olarak görünmektedir. Bununla birlikte, "liberal" ülkelerin çoğunda şehir planlarının

yayınlanması gibi her ölçekten haritaların yayınlanması da tamamen serbesttir. Yetkililer sonuçta bunları piyasaya sürmekte bir sakınca olmadığını anlamışlardır. Gerçekten haritaların, onları okumayı ve onları kullanmayı öğrenmeyenler için, okumayı bilmeyenlere bir sayfa yazı ne ifade ediyorsa, bundan daha fazla anlamı yoktur. Harita okumanın öğrenilmesi zor bir iş değildir, ama politik ve askeri uygulamalarda bunun yararının görülmesi gerekir: Liberal ülkelerde haritaların serbest dolaşımı, iktidarlara karşı silahlı eylem tiplerinin yerine demokratik içerikli eylemler yapılmasının doğal sonucudur.

Bununla birlikte, bazı durumlarda esas olmasına karşın, coğrafi incelemenin önemi sadece strateji ve taktik konusunda ortaya çıkmaz.

Coğrafi tipte bir düşünce biçimine çok geniş çevrelerde hemen hemen hiç ilgi gösterilmemesi büyük kapitalist stratejiler sergileme olanağı vermektedir, bu stratejilerin etkisi geniş ölçüde onları kuşatan gizliliğe olduğu gibi, yer belirtme olayları karşısında militanların ve sendikacıların aldırmazlığına da bağlıdır; ileride göreceğimiz, tamamen tarihsel tipte olan Marksist inceleme, kuramsal olarak yakaladığı olayların alanda dağılımını neredeyse büsbütün ihmal etmiştir. Lyon bölgesinde, bütün coğrafya kılavuzlarının canlandırdığı ipek işçiliği konusu, kapitalizmin en ünlü evrensel strateji örneklerinden biridir. İncelemek gerekir.

Gerçekten, XIX. yüzyılın ilk yarısında, Lyon'lu kapitalistler, ipek işçilerinin siyasi gücünü kırmak için gerçek bir coğrafi strateji kullanmışlardır: O zamana kadar Lyon'da toplanmış olan ipek işçiliği pek çok sayıda teknik işleme ayrılmıştır; bu işlemler çok geniş bir alan içinde dağıtılmışlardır: yalnız her "satıcı-imalatçı" kendisi için çalışan pek çok atölyenin nerede olduğunu biliyordu, onların herbirinin personeli diğerlerinin nerede olduğunu bilmiyordu. Bu yüzden, bölünen işçiler toplu eyleme girişemiyorlardı. Her militanın üzerinde düşünmesi gereken kapitalizmin coğrafi stratejisinin güzel bir örneği oluşu; bu strateji geçmişe ait değildir, taşeron olaylarının gelişmesi ile ve sınai desantralizasyon ve ülke düzenlemesi politikalarıyla bu strateji birkaç on yıldan beri uygulanmaktadır. Şu ya da bu büyük sınai şirket için çalışan personelin büyük bir kısmı hukuken bu şirkete bağlı kurumlarda artık bulunmamaktadır; bir dizi bağlı kurumda dağınık olarak bulunurlar: Bu kurumlar nerede bulunurlar? Hangi küçük şehirlerde? Hangi köylerde? İşçilerini nereden topluyorlar? Gibi sorularla bilgi edinmek mümkün olabilirdi, ama bu sorunlara dikkat edilmediğinden genellikle hiçbir şey bilinmemektedir, bu da büyük

şirketlerin sahiplerinin yararına olmaktadır.

"Sol" çevrelerde, düzenli olarak, ülke düzenlenmesi politikasının başarısızlığı gösterilmektedir. Bu "başarısızlıklar" aslında (resmen ilan edilen hedeflere göre), gerçek bir hareket stratejisi içinde, bir müddet sonra satılacak veya tasfiye edilecek olan yeni bir işletmenin tesisinde onlara verilen birçok avantajdan yararlanmak için yatırımlarını hızla değiştiren girişimlere kârlı olanaklar sağlamaktadır.

Çok hareketli olan bu strateji çok daha geniş alanlarda çokuluslu şirketlerin yöneticileri tarafından sürdürülmektedir: Değişik yerler arasındaki bütün farklılıklardan (ücretle, vergiyle, parayla ilgili farklılıklar) en iyi kazancı elde etmek için çok sayıda devletin değişik bölgelerinde yatırım yapmakta ve yatırımlarını çekmektedirler.

Çokuluslu şirketlerin sistemi kuşkusuz iyi incelenmiştir, ama sadece teori düzeyinde: Bu ahtapotlar tarafından denetlenen birçok yerin açık bir coğrafi incelemesi mümkündür ve bu inceleme onlara karşı eylem yapma ve onların somut etkinliklerini (tamamen teoriyi geliştirerek) çok daha başarılı bir şekilde herkese duyurma olanağı verirdi: Coğrafi bilgi büyük bankaların yöneticilerinin tekelinde kalmamalıdır, olayların yerlerini belirleme biçimlerine dikkat etme ve onları soyut olarak canlandırmayı bırakma koşuluyla bu bilgi onlara karşı kullanılabilinir.

Bir şehirde ortaya çıkan sorunların çapında şu olgunun saptanması ne kadar ilginçtir: Şehir nüfusu (politik olarak en gelişmişleri bile), onları doğrudan doğruya ilgilendiren şu şehircilik planının, neden olacağı can sıkıcı sonuçları tahmin etme yeteneğinden yoksundurlar. Belediyeler, şimdi bu yeteneksizliğin o kadar bilincindedirler ki, "tasarıları"nı uygulamakta ve gelecek çalışmaların planlarını sunmakta artık tereddüt etmemektedirler, zira itirazlara az rastlanmaktadır ve bunları atlatmak kolaydır. Gerçekten de evrensel betimlemelerin sadece onları okumayı bilenler için gerçek bir anlamı vardır ve onlar da çok azdır; çalışmalar tamamlandıktan sonra, değişiklikler büyük oranda geriye döndürülemez oldukları zaman insanlar ne derece enayi olduklarının farkına varmayacaklar mı?

Kısaca anımsatılan bu birkaç örnek, şüphesiz, politik sorunların coğrafi görünümü karşısında militanların sergiledikleri bu miyoplüktan, bu körlükten ileri gelen sonuçların ciddiliği hakkında bir fikir vermeye yeterlidir. Bu politik sorumlular, sendikacılar bir durumun tarihsel kökenlerini açıklayarak, sosyal bir oluşumun çelişkilerini inceleyerek kitlelerin yanında ne kadar önemli bir rol oynarlar ise de,

yönetici bir azınlığın tekeline bıraktıkları stratejik bir bilgiyi o kadar ihmal etmektedirler ki bu yönetici azınlık, yalnız o, dilediği gibi hareket etmek için bu bilgiyi kullanmasını bilmektedir.

Ayrımsal olmuş bir uzaysallığın ortasında miyopluk ve uyurgezerlik

Coğrafi olaylar karşısındaki bu ilgisizliğin, bu miyopluğun nedenlerinin ne olabileceğini aramak ve bunun tam olarak bilincinde olan askeri veya mali yöneticiler haricinde, politik anlamların genellikle neden gözünden kaçtığını anlamak önemlidir.

Önce sosyal pratiklerin hepsine ve onlara bağlı değişik alan betimlemelerine başvurmak gerekir.

Bugün bu sorunu ortaya çıkarmanın nasıl mümkün olduğunu anlamak için, tarihsel olarak nasıl biçim değiştirildiğini görmek yararlı olacaktır.

Eskiden insanların çoğunun esas olarak köylülere has kendi kendine yeterlilik düzeyinde yaşadığı devirlerde, yaptıkları işlerin hemen hemen bütünü, herbiri için, nisbeten sınırlı olan tek bir alan çerçevesinde yer alıyordu: Köyün çevresinde veya komşu köylere ait topraklarda. Ötede iyi bilinmeyen ya da hiç bilinmeyen, efsanevi alanlar başlıyordu. Konuşmak ve ne yapıp ettiklerini anlatmak için insanlar eskiden kişisel deneyimleriyle somut olarak çok iyi bildikleri tek bir alanın betimlemesine başvuruyorlardı.

Fakat uzun zamandan beri, savaş ağaları, prensler büyük ölçüde geniş alanları egemenlikleri altına almak için düşünmeye başlamışlardır. Tüccarlarda ticaret yaptıkları uzak bölgelerin yollarını ve uzaklıklarını bilmek zorundadırlar.

Çok geniş veya güçlükle varılabilen bu alanlar için kişisel deneyim, bakış ve anı artık yeterli değildir. O zaman haritacı coğrafyacılar az çok geniş toprakları *farklı* ölçeklerde betimlemektedir; "Büyük keşifler"den itibaren bütün dünya çok küçük ölçekli tek bir harita [4] üzerinde betimlemektedirler. Bu harita uzun zaman onu elinde bulunduran hükümdarın gururu olacaktır. Yüzyıllar boyunca, yalnız yönetici

sınıfların mensupları, hakimiyet kurmak için, çok büyük alanları düşünce yoluyla kavrayabilmişlerdir ve bu alan betimlemeleri uzakta olan insanlar ve topraklar üzerinde başlıca egemenlik aracıdır.

İmparator, imparatorluğun, iç idari yapılarının (eyaletler) ve çevresindeki devletlerin bütünlüklü ve açık bir betimlemesine sahip olmalıdır. Bu, gerekli olan küçük ölçekli bir haritadır. Buna karşılık, şu ya da bu eyalette ortaya çıkan sorunları ele almak için, uzaktan emirler verebilmek amacıyla ona daha büyük ölçekli bir harita gerekir. Fakat egemenlik altındaki kitleler için imparatorluğun betimlenmesi efsanevidir, köy topraklarından başka bildikleri yer yoktur.

Bugün durum başkadır, halk kitleleri az çok bilinçli olarak çok değişik işler için, çoğu durumda çok belirsiz olan pek çok sayıda alan betimlemelerine başvurmaktadırlar.

Gerçekten de, mübadelenin, iş bölümünün gelişmesi, şehirlerin büyümesi herkesin somut olarak bildiği sınırlı alanların sosyal hareketliliklerin artık sadece küçük bir kısmını içeriyor olmaları sonucunu doğurmuştur.

Mesleki açıdan gitgide farklılaşmış olan insanların herbiri, büyük mesafelerde olan birçok sosyal ilişkiler ağının (patronun memurlarla, satıcının tüketicilerle... ilişkileri) içindedirler (açıkça bunun farkında olmaksızın). Bu ağların herbirinin düzenleyicileri ve sorumluları, yani yönetimsel ve finans kapitali ellerinde bulunduranlar, onlar, o ağın yayılması ve biçimi hakkında kesin bir fikre sahiptirler; bir sanayici veya bir tüccar, pazarının ne kadar büyüdüğünü iyi bilmediğinde, daha etkili olmak için, rakiplerinin durumlarını gözönünde bulundurarak yerel, bölgesel, ulusal düzeyde yaptığı (ve yapabildiği) etkinin görüleceği bir inceleme yaptırmaktadır.

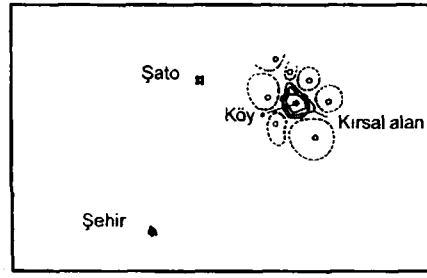
Buna karşılık, emekçi ve tüketici kitlesinde herkes bağlı olduğu birçok ağın ve onların biçimlerinin sadece çok kısmi ve çok belirsiz bir bilgisine sahiptir. Gerçekten alanda bu farklı ağlar aynı sınırlarla düzenlenmezler, çok eşitsiz toprakları "kaplarlar" ve sınırları birbirinin üzerinden geçer, birbiriyle kesişir.

Eskiden her erkek her kadın kendi toprağını yaya olarak baştan başa dolaşabiliyordu (ait olduğu grubun bütün etkinliklerinin yapıldığı toprak); hiçbir parçası ona yabancı olmayan bu parçalanmamış alanda güçlük çekmeden yönünü buluyordu.

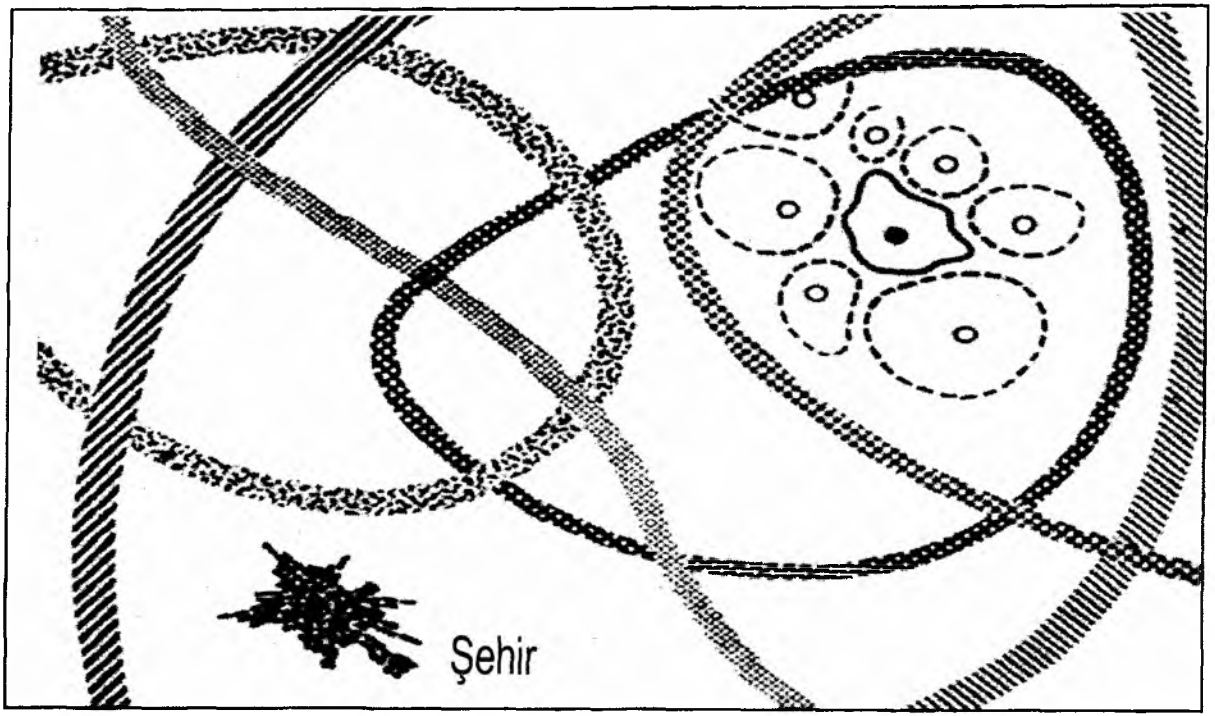
Bugün insanlar hergün çok daha büyük mesafeler katetmektedirler; pasif olarak yer değiştirdiklerini söylemek daha yerinde olur. İster toplu taşım araçları, ister özel araçlarıyla yer değiştirsinler, yazılara, ok işaretlerine göre bilinmeyen alanlardan geçerler. Bu her-

günkü kitlesel yolculuklarda, herkes gideceği yere az çok tek başına gider; sadece iki yer, iki semt (ikamet edilen yer ve çalışılan yer) iyi bilinmektedir; ikisi arasında, insanlar için, bütün bir alan (özellikle metroyla tünelden geçildiğinde bu alan bilinmez olarak kalır) değil, daha ziyade bir zaman, durak adlarının sıralamasıyla belirginleşen güzergah zamanı vardır. Özellikle metroyla tünelden geçildiğinde bu alan bilinmez olarak kalır.

Bugün harita üzerinde çok uzak olan bir yerin herhangi bir taşıt aracıyla çok yakın olduğunu söylemek tam bir zırvalıktır. Yüzyıllar boyunca, yaya gidişiyle (veya ileri gelen kişiler için at gidişiyle) katedilen alanın ve zamanın birbiriyle orantılılığı XIX. yüzyılda yok olmaya başlamıştır, bazı yerlerde demiryolu uzaklıkları on misli kısaltılmıştır. Bugün yaya, otomobille veya uçakla) olmamıza göre tamamen farklı alanlar katederiz. Günlük hayatta herkes az çok karışık bir biçimde son derece benzersiz boyutlardaki alan betimlemelerine (birkaç yüzmetrelik bir "köşe"den gezegenin büyük kısımlarına kadar) veya daha ziyade, iyi birleştirilememiş betimleme parçalarına başvurmaktadır. Sosyal pratikler az çok karmakarışık bir biçimde çok basamaklı olmuşlardır. Eskiden tamamen aynı yerde, sınırlı fakat iyi bilinen ve kesiksiz bir alanda yaşanıyordu. Bugün farklı "rol"lerimizin her biri alan parçacıklarında yer almaktadır, bu alanların arasında hergün bir yerden bir yere gittiğimizde saatlerimize bakarız. Uyurgezerlerin, nedenini bilmeden bildikleri bir yerde gezindikleri gibi, biz de olmamız gereken değişik yerlerde olduğumuz yeri bilmiyoruz. Bundan böyle, az çok ayrılmış bir dizi hareket ve fikirlere uygun düşen çok değişik ölçekli uzaysal betimlemelerin çokluğundan meydana gelmiş bir *ayrımsal uzaysallığı* [5] (*spatialité différentielle*) yaşıyoruz; kısaca şöyle düşünebiliriz:

Teorik örnek olarak, işte, kapalı ekonomi devrinde köylülerin çoğunun uzaysal betimlenmeleri grafikle nasıl açıklanabilir: Köyün bulunduğu bölgeyi, bütün sosyal etkinliklerinin geçtiği uzaysal bütünlükleri çok iyi bilmektedirler; bunun ötesini, komşu köylerin bulunduğu çevreyi biraz daha az bilmektedirler; daha da ötesi hakkında pek fazla bir şey bilmemektedirler.

Bugünün köylüsünü değişik uzaysal betimlemelerinden bir örnek; toprak artık sosyal etkinliklerinin sadece bir kısmının geçtiği alandır; az çok sınırlarını iyi bildikleri bölgelere ve ağlara bağlı bulunmaktadırlar.

—Bir yandan, birçok yolculuğumuzda başvurduğumuz değişik alan betimlemeleri; insanların çoğu için, çok belirsiz şekilde, okumayı biliyorlarsa şunlara tekabül eder: Mahalle ve metro düzeyinde günlük yolculukların yapıldığı yerleşim yerlerinin haritasına, hafta sonu gezileri için 1/100.000 ölçekli haritaya veya büyük yolları betimleyen çok küçük ölçekli haritaya;

— Öte yandan, nesnel olarak bağlı bulunduğumuz (bunu bilmeyiz bile) birçok ağın uzaysal biçimi: Yönetimsel tipte ağlar (belediye, eyalet), öğrencilerin şu veya bu kuruma alınmasını gösteren "okul haritası", bir süpermarketin müşteri alanı, filan şehrin etki alanı, filan büyük işletmenin taşeronlarının, onu denetleyen mali grubun ağı;

— Kısacası, birkaç onyıldan beri medyanın artan rolü herkesin kafasına, uzaysal betimlemelere tekabül eden bir dizi jeopolitik terim (Yeni Avrupa, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, az-gelişmiş ülkeler, sahil ülkeleri, Latin Amerika, Doğu-Batı karşılaştırması veya Kuzey-Güney "diyaloğu" vb.) ve bir sürü turistik manzara sokmaktadır.

Genellikle çok belirsiz, fakat az çok bilinen bu betimlemeler, her türlü izafi olay arttıkça ve geliştikçe ve "modern yaşam" yeryüzüne yayıldıkça hızla çoğalmaktadır.

Bu ayrımsal uzaysallık sürecinin gelişmesi, uzaysal betimlemelerin hızla çoğalmasıyla, alanla ilgili kaygıların artmasıyla (sadece yer değiştirmelerin artması nedeniyle) kendini göstermektedir. Ama, herkesin konuştuğu, her zaman başvurulan bu alanı, toptan bir uygulama ile ilişkilerini açıklamak için onu bütünüyle kavramak gitgide zor olmaktadır.

Şüphesiz bu önemli nedenlerden biridir, bu nedenlerden dolayı politik sorunlar, iktidarda olmayanlar tarafından, alana bağlı olarak çok nadir olarak ortaya konmaktadır. Gerçekten politik sorunlar, çok değişik uzaysal biçimleri olan ve az çok önemli alanlarda kendini gösteren köy ve kanton düzeyinden dünya çapına kadar bir dizi egemenlik ağına tekabül etmektedirler.

Bir devlette politik sistem karmaşık oldukça, iktidar biçimleri çeşitlenmiştir ve yönetim ve seçim bölgelerinin sınırları ve politik işlevi olan birçok örgütlenme biçiminin belirsiz olan sınırları birbirine karışmıştır; örneğin filan bölgede filan banka ağının rolü, "av sahaları", filan hegemonyacı etkinin az çok gizli bir şekilde görüldüğü alanlar, "müşteri" dağılımı vb.

Dünya genelinde, güçler çatışması yalnız ulusal yapılarla ilgili değil, bazı bölgelerde politik güçler arasında da gerçekleşmektedir.

Büyük ölçüde gizli tutulan bilgilerden oluşmuş bu karışıklığın

içinde oldukça kolay bir şekilde kendini bulmak için, başarıyla bu bilgileri kullanacak durumda olmak için dahi olmak gerekmez; iktidardaki gruba mensup olmak ve egemen sınıfların desteğine sahip olmak gerekir.

Devlet aygıtının birçok örgütünün işlevlerinden biri sürekli olarak bilgi toplamaktır (bu, polisin, jandarmanın en önde gelen görevlerinden biridir), ileri gelen kişiler de bilgi sahibidirler ve bunu "yüksek makama" bildirmekte çok isteklidirler. Buna karşılık, iktidar kurumları ile alanın düzenlenme biçimleri arasındaki ilişkiler iktidarda olmayanlardan kısmen gizlenmektedir. Yararı oldukça konjonktürel olan çok açık bazı bilgileri çember içine alan gizliliği delmeye girişmekten çok, orayı daha açık görmek için, kısmi bilgilerden kafası karışmış olan bir kitleyi örgütlemeye olanak veren bir yönteme sahip olmak gerekir; buna dikkat etme nedenleri kavrandığı andan itibaren bu bilgiler büyük ölçüde elde edilebilir olurlar.

Öğretmenlerin coğrafyası: Uygulamadan tümüyle koparak ulusal ideolojiyi kafalara daha iyi sokmak için mi?

Sosyal kültürün, karmakarışık bir sürü uzaysal betimlemeyle beyin yıkaması, nerede olduğunu kestirmeyi gitgide zorlaştırmakla beraber, gerekli hale geliyor. Zira uzaysal uygulamalar toplumda ve herkesin yaşamında gitgide büyük bir öneme sahip olmaktadır. Ayrımsal uzaysallık sürecinin gelişmesi er geç kollektif düzeyde *alanı düşünme bilgisinin* gelişimine yolaçacaktır. Yani herkesin değişik uygulamalara göre birçok uzaysal betimleme yapmasına olanak veren kavramsal bir donanımı kullanması, bu betimlemeleri, biçimleri ve ölçekleri ne olursa olsun bir eylem ve düşünce aracına sahip olacak şekilde ayırdetmek gerekir. İşte coğrafyanın varoluş nedeni olması gereken budur. Yüzyıllar boyunca, coğrafi bilgilerin gelişmesi, büyük ölçüde yalnız yönetici azınlıkların gereksinimlerine sıkı sıkıya bağlı olmuştur, bu yönetici azınlıkların iktidarları, dolaysız bir bilgi sahibi olmak için çok geniş alanlar üzerinde uygulanıyordu; halk kitlelerinin, köylülere has kendi kendine yetme şeklinde veya uzaysal olarak çok sınırlı mübadele çerçevesi içinde yaşadıklarından, uzak alanlar konusunda bilgiye gereksinimleri yoktu.

Bugün nüfusun bütünü gitgide ayrımsal bir uzaysallığı yaşamaktadır, bu, er geç kaçınılmaz olarak, nüfusun belli bir yönde, uzaktan kumanda edilen uyurgezerler halinden başka türlü hareket edecek durumda olması demektir. Yüzyıllar boyunca, okuma-yazma ve hesap yapma bilgisi yönetici sınıflara özgüydü ve yalnız kendilerine özgü olan bu bilgi, iktidarlarının güçlenmesine neden oluyordu. Ama, bugün "az gelişmiş" ülkelerde olduğu gibi, XIX. yüzyılın Avrupasında ekonomik, sosyal, politik, kültürel dönüşümler nüfusun bütününün okuma bilmesini zorunlu kılmıştır. Ve insanların alanı düşünmeyi öğrenmeleri de zorunlu olmaktadır.

Gerçekten bugün izafi olaylar öyle bir yoğunluk kazanmıştır ki,

bazı yerlerde hareket eden kişilerin sayısı öyle bir artma göstermiştir ki, uzaysal olaylar karşısında kollektif miyopluk durumu, öte yandan bu miyopluk iktidara sahip olanlar için yararsız değilse bile, ciddi sorunlar çıkarmaya başlamaktadır. "Tüketim" toplumu denilen toplumların bildiği çalışma güçlüklerinden bazıları, en şaşırtıcıları,ayrımsal uzaysallık sorunlarına sıkı sıkıya bağlıdır: örneğin, yüzlerce kilometre yol üzerinde günlerce olmasa da, saatlerce trafiğin tamamen felce uğraması. Bitmez tükenmez otomobil kuyrukları ile felce uğrayan yolun iki tarafında da yüzlerce kilometrelik boş yollar olduğunu bildiğimizde, yazlığa gidiş-gelişlerde, hafta sonları gitgide daha sık tekrarlanan bu dramatik durum saçmalığın boyutlarını açıkça göstermektedir. Ama otomobillerin çoğu, bu ağda yolunu bulmak için gerekli bütün haritalara sahip olsalar da bunları kullanmayı düşünmezler bile. Ama, birçok belirtici levhanın yardımına rağmen, çok kolay ve çok basit olsalar dahi insanlar bu yol haritalarını okumayı bile bilmedikleri için bu haritaların onlara hiçbir yararı yoktur. Jandarmalar, en sonunda insanlara harita okumayı öğretmek gerektiğini söyleyecek noktaya varmışlardır!

Etkisi anında açıkça görülen basit bir uygulama çerçevesinde bu kollektif yeteneksizlik örneği, insanların içinde bulundukları entelektüel yoksunluk hakkında bir fikir vermektedir, bu insanların biraz daha karmaşık, doğrudan doğruya somutluğa biraz daha az bağlı bir düşünce biçimi oluşturmaları gerekseydi, nasıl olurdu?

Oysa, bütün bu insanlar okumayı bilirler; okula gitmişlerdir, söylendiği gibi orada "coğrafya okumuşlardır", koleje veya liseye gitmişlerse haydi haydi coğrafya okumuşlardır. Yol tıkanmaları konusunda coğrafyanın sorununun ortaya çıkarılabilmesi fikri herkese ve özellikle coğrafya öğretmenlerinin çoğuna tam manasıyla tuhaf görünebilir. Bu, *öğretmenlerin coğrafyasının* söylemi ile herhangi bir uzaysal uygulama arasında varolan kopukluğun ölçüsünü vermektedir. "Coğrafya hiçbir işe yaramamaktadır..."

Fransa'da coğrafya öğretimi XIX. yüzyılın sonunda, tam da ayrımsal uzaysallık sürecinin en büyük halk kitleleri için gelişmeye başladığı çağda başlatılmıştır. Coğrafya o zaman o derece okula bağlıdır ki, toplu betimlemede, Fransa haritası veya yerküre her zaman sınıfta yer almaktadır. Okula okuma, yazma ve hesap yapmayı öğrenmek için gidilir. Harita okumayı öğrenmek için neden gidilmesin? Büyük ölçekli bir harita ile küçük ölçekli bir harita arasındaki farkı anlamak için ve gerçekle yalnızca matematiksel ilişki farkı olmadığını, onların aynı şeyleri göstermediklerini anlamak için neden gidilmesin? Kö-

yün veya mahallenin planını çizmek neden öğrenilmiyor? Bilinen semtler, yaşanılan semt, ana babaların çalışmaya gittikleri semtler, vb. şehrin planı üzerinde neden gösterilemiyor? Ormanda, dağda yönümüzü saptamayı, gezinmeyi, tıkalı olan filanca büyük yoldan kaçmak için filanca yolu tercih etmeyi neden öğrenmiyoruz? Bütün bunlar bugün kutsal pedagojik reçetelerin bir bütünü gibi görünmektedir; bu reçeteler programların zorlaması nedeniyle olduğu gibi, efendilerinin bambaşka coğrafyasını yansıtmada, ideolojik eğilimleri ne olursa olsun öğretmenlerin doğal eğilimi nedeniyle de yine sadece çok istisnai olarak kullanılmaktadırlar. Coğrafya öğretiminin bu pratik yönünün tam manasıyla boş olduğu ve XIX. yüzyılın sonunda kimseyi ilgilendirmediği düşünülebilir. Subaylarınkine en yakın olan coğrafya yine de budur ve büyük oranda, yönetici sınıflar içinde izciliğin başarısını açıklayan bu tip eğitimdir. Politik ve askeri önemi açıkça belirtilen bu alan bilgisi, alan üzerinde etkili olma bilgisi (harita okumayı bilmek, izleri takip etmeyi bilmek...) özellikle Anglosakson ülkelerinde, (*to scout* fiili: Keşfe çıkmak) yönetici sınıfların gençlerine mahsustur.

XIX. yüzyılın sonunda herkese benimsetilen ve örneği bugün de verilmeye devam eden *okul coğrafyası* söylemi, bilimsel fikirlerin üretiminde ilerlemeler ne olursa olsun, her türlü uygulamadan tamamen kopuktur ve özellikle her türlü pratik uygulama engellenmiştir. İlköğretimde, lisede okutulan bütün bilim kollarından coğrafya, bugün hala, herşeyden önce, öğretim sisteminin dışında en küçük pratik uygulaması olmayan bir bilgi olarak görünen tek bilim koludur. Haritanın, kişisel olarak alanı anlayabilmek ve yön bulmak veya onu bir uygulamaya bağlı olarak düşünmek için kodunun bilinmesi gereken bir alet, soyut bir araç olarak görülebilmesi sözkonusu değildir. Haritanın, onu okumayı bilen herkesin kullanabildiği bir iktidar aracı olarak görülebilmesi de sözkonusu değildir. Harita subayın ayrıcalığı olarak kalmalıdır ve operasyonda "adamları" üzerinde kullandığı güç sadece hiyerarşik sisteme bağlı değildir, şu olguya da bağlıdır: Buyruğu altındakiler bunu bilmezken sadece o harita okumayı bilir ve hareket hakkında karar verebilir.

Bununla birlikte öğretmenler bilhassa eskiden çok sayıda harita yaptırıyorlardı. Ama bunlar, iyi bilinen uzaysal bir gerçekliği nasıl açıkladıklarını herkesin görebildiği büyük ölçekli haritalar değildirler; bunlar, gündelik yaşamda yararı olmayan çok küçük ölçekli haritalardır; bunlar öğrencinin kendisinin çizmek zorunda olduğu sembolik görüntülerdir: Eskiden belki de onu çok iyi öğrenmek için baş-

ka bir yere kopya etmek bile yasaktı. Öğrenci tarafından sık sık yapılması gereken ve özellikle bugün kılavuzda bulunan büyük tasvir, öncelikle "vatan"ın tasviridir. Diğer haritalar diğer devletleri betimlerler, bu politik varlıkların sembolik niteliklerinin şema haline getirilmesi, içinde yaşadığımız ulusun, sadece tarihsel bir yapı değil, aynı zamanda doğa tarafından yaratılmış uzaysal bir bütünlük sözkonusuymuş gibi gösterilen dokunulmaz bir *veri* (kimin tarafından verilmiş?) olduğu fikrini daha iyi güçlendirmeye yaramaktadır. Yüksek düzeyde coğrafi terim olan "ülkeler"in, bütün söylemlerde, daha politik olan devlet, ulus... kavramlarının yerini alması belirticidir.

Muhtemelen okuldaki coğrafi söylemin her uygulama karşısında gösterdiği bu kopukluk, "gerçeği" haritalarla yakalamak için ilk adım olan bütün bir ölçekli alan incelemelerinin gizlenmesi büyük ölçüde bilinçsizce kaygıdan, bir tür yurtseverce duadan vazgeçmemekten, ulusal ideolojiyi gerçeğin çelişkileri ile karşılaştırmamaktan ileri gelmektedir.

Bugün hala bütün devletlerde ve özellikle sömürge egemenliğinden yakın zamanda çıkmış yeni devletlerde coğrafya öğretimi hiç kuşkusuz kitap resimlerine ve ulusal duygunun yaratılmasına bağlıdır. Hoşa gitsin veya gitmesin, coğrafi kanıtlar sadece politik söylemlerde değil, aynı zamanda, yüksek rütbeli subayların başvurduğu milliyetçi ideolojinin yankıları, küçük bir oligarşi, bir "ulusal burjuvazi", çok güçlü bir bürokrasi sözkonusu olsun veya Vietnam halkının duyguları sözkonusu olsun, vatan fikrinin popüler ifadesinde kendisini bulmaktadır. Ulusal fikir coğrafi yan anlamlardan daha fazlasına sahiptir; büyük ölçüde coğrafi bir olgu olarak dile getirilmektedir. Ama alanı düşünmenin değişik biçimleri vardır. XIX. yüzyılın sonunda Fransa'da coğrafya öğretiminin konulmasının (çoğu ülkede olduğu gibi) amacı, ayrımsal uzaysallığı *mantıklı bir şekilde* ve stratejik olarak kavramaya, alanı daha iyi düşünmeye, ama ulusal ideolojinin temellerini "maddi olarak" kendine mal etmeye, onları yerkabuğuna iyice yerleştirmeye olanak veren kavramsal bir donanımı yaymak olmamıştır; buna bağlı olarak tarih öğretiminin işlevi "vatan"ın felaketlerini ve başarılarını anlatmak olmuştur.

Coğrafi söylemin işlevi öyle bir öneme sahiptir ki, onyıllar boyunca milyonlarca Fransız gencinin okudukları şeylerin özünü belirlemiştir: Ünlü *İki Çocuğun Fransa* Turu, din kitaplarından sonra rekoru elinde tutmaktadır: 1877'den beri sekiz milyon basılmıştır.

Öğretmenlerin coğrafyası, 1920'li yıllardan önce kitaplarda gö-

ründüğü gibi, kuşkusuz ulusal iç politik sorunları gizlemektedir, ama çoğu zaman en şiddetli şovenizm olan yurtseverce duyguları saklamamaktadır. İlköğretim kitaplarında o zaman büyük güçlerin zırhlı gemilerinin ve askerlerinin sayısı bile verilmektedir.

Güçlü bir engelleyici kavramın yerleştirilmesi: "Bölge"

Bu aşırı milliyetçi coğrafyanın elli yıl önce yokolduğunu ileri sürmekten geri kalmayacağız. O zamandan beri coğrafya dersleri, en azından orta öğretimin büyük sınıflarında, artık dağlık durum-iklim-bitki örtüsü-nüfus sıralaması değil, değişik "bölgeler"in bir incelemesidir. Sadece en basit ve gülünç biçimleri, ilköğretimde ve lisede okutulduğunda "bilimsel ders"miş gibi görünen zavallılıklar gözönünde bulundurularak coğrafyanın eleştirilemeyeceğinin de üstünde duracağız. Kuşkusuz, okul kitaplarındaki dersler, öğretmenin yazdırdığı özet, geleceğin öğretmenlerini yetiştiren üniversitedeki coğrafya ile büyük coğrafya tezlerinin geniş söylemi arasında önemli farklılıklar vardır. Birinciler ne kadar, değiştirilmiş veya saptırılmış fikirlerin "*yeniden üretilmesi*" düzeyinde yer alıyorsa, ikinciler de o kadar, bilimsel dergilerin makaleleri olarak "*yeni fikirlerin üretimine*" uygun düşerler.

Tabii ki, bu tezler ve bu bilimsel ürünler sadece çok küçük bir azınlık tarafından okunmaktadır ve ideolojik olarak işlevleri okuldaki ve üniversitedeki ders özetlerinin işlevlerinden çok farklıdır; *öğretmenlerin coğrafyasının* işlevleri sadece üniversite tarafından yayımlanan en parlak yapıtlar veya en düzeyli bilimsel araştırmalar gözönüne alınarak değerlendirilmemelidir. Kuşkusuz, bu yapıtlar ve araştırmalar öğretmen olacak öğrencilere "model" olarak sunulmaktadır. Ama öğretmen olduklarında, bilinçleri ve zekaları (profesyonel ve politik) ne olursa olsun, bu modeli ne yapacaklar?

Ayrıca sosyal işlevler hakkında, "Fransız coğrafya okulu"nu saygın hale getiren "büyük tezler"in coğrafyası ile öğrencilerin bugün artık ondan sözedildiğini duymak istemedikleri okul coğrafyası arasında böylesine temel bir farkın olduğu doğru mudur?

Dış politikadan duydukları kaygıları saklamayan aşırı milliyetçi coğrafyanın tersine her ikisinin de temel özelliği tüm politik so-

runların gizlenmesidir. Bunlar bilgi için bilgidirler; bu iki coğrafya da, oybirliğiyle, "Fransız Coğrafya Okulu"nun "babası" olarak sayılan Vidal de la Blache (1845-1918)'ın eserinden doğmuşlardır. Bu okul, hem "*bölgesel coğrafya*"ya doğru eğilimi ile, hem de benimsettiği söylemin *politika dışılığı* (apolitikliği) ile dünyada büyük bir etki yapmıştır ve bütün dünyaca tanınmaktadır. Bu okulun ideolojik rolü çok önemlidir. Buna karşılık, tarihsel olarak dünyada birinci olan Alman coğrafya okulu, "jeopolitik" doktrinlerinin sınırları içinde kaldığı ölçüde, iki savaş arasında uluslararası planda saygınlığını kaybetmiştir; artık "bilimsel" olarak sayılmamaktadır.

Pek çok tez, ders ve kitap için pek çok kez ele alınmış olan model, *Fransa coğrafyasının tablosu* (1905) ile veya kuramını etkilemiş olduğu *Evrensel Coğrafya* (A. Colin)'in 15 cildi ile Vidal de la Blache, coğrafi düşünüşün en ince biçimi olarak sayılan derinleştirilmiş bölgesel betimlemeler fikrini benimsetmiştir. Bir "bölge" manzaralarının, nasıl tarih boyunca beşeri etkilerin ve doğal verilerin karışımının sonucu olduğunu göstermektedir. Ama betimlemelerinde Vidal en önemli yeri *sürekliliklere* vermektedir, yani manzaralarda uzun zamandan beri yerleşmiş olan herşeye, doğal olayların veya eski tarihi gelişimlerinin sürekli mirası olan herşeye. Buna karşılık, bu betimlemelerde, son ekonomik ve sosyal değişim, bir yüzyıldan daha azına ait olan "sanayi devrimi"nin etkilerini dile getiren herşeyi bir kenara bırakmıştır. Kuşkusuz, Vidal de la Blache "determinist" tezle mücadele etmiştir, bu teze göre "doğal veriler" (veya aralarından biri), "beşeri olgular" üzerinde doğrudan doğruya ve belirleyici bir etki yaparlar ve o insanların "fiziksel olgular"la orantılı olduğunu değişik biçimlerde açıklamak için tarihe çok önemli bir rol vermektedir.

Vidal de la Blache "ikamet eden insan" kuramını ortaya atmıştır. Bu kuram, sosyal ilişkileri içinde ve tabii ki üretim ilişkileri içinde insanı coğrafi düşüncenin sınırları dışında tutmaktadır. Ayrıca "vidalyen insan" şehirlerde yaşamaz, özellikle kırda oturur, atalarının modelini oluşturdukları ve düzenledikleri manzaraların insanıdır.

Bugün coğrafyacılar, Vidal'in şehirlerin kurulmaları ve büyümelerinin ilk aşamalarını anımsamanın dışında şehirlerden çok az sözettiği konusunda hemfikirdirler; Vidal sanayinin gelişmesi gibi heyecan veren olaylara pek o kadar ilgi göstermemiştir. Ama bugünkü coğrafyacıların çoğu, Vidal'in yüzyılın ilk yıllarında yazdığı ünlü *Fransa'nın Coğrafya Tablosu*'nu tamamlamaya ve güncelleştirmeye hiçbir şeyin engel olmadığı görüşündedirler. Farklı Fransız bölgeleri üzerine yaptığı inceleme modeli kutlanmalıdır: "Champagne"nın,

"Lorraine"nin, "Brötan Bölgesi"nin, "Massif Central"in, "Alpler"in "kişiliğini", "özgürlüğünü" o kadar incelikle betimlemektedir ki, bu adlandırmalara o kadar aşinayız ki, bu bölgesel ayrımların her zaman varolduğunu sanırız. Bu eser, hocanın betimlemesini açıklayan, tamamlayan bütün monografiler için ve bütün okul ve üniversite söylemlerinde yeniden kullanılmakta, yeniden yayınlanmaktadır. Öğrencilerinin gerçekleştireceği çok ciltli *Evrensel coğrafyanın* planını yapan Vidal'in ardından, herhangi bir ülkenin coğrafi betimlemesi "*onu oluşturan değişik bölgeleri*" sunmaktan ve onları birbiri ardına betimlemekten ibaret olacaktır; eleştiriye yol açmayan bu yöntem bütün dünyada önemli bir başarı kazanır ve Fransız Coğrafya Okulu'nun ün kazanmasını sağlar. Bölgesel coğrafya "en üstün coğrafya" olarak benimsetilir: Hem "fiziksel coğrafya"yı hem de "beşeri coğrafya"yı sıkıca bağdaştırmaz mı? Bölgesel coğrafyanın bu yöntemi, açıkça bir ülkede belli sayıdaki bölgelerin varlığını *saptamaktan* ve onları birbiri ardına betimlemekten veya sadece aralarından birini incelemekten, yani dağlık durumunu, iklimini, bitki örtüsünü, nüfusunu, şehirlerini, tarımını, sanayisini, vb. ibarettir, bu bölgelerden her biri daha küçük diğer bölgeleri kapsayan bir bütün olarak düşünülmektedir. Bu yöntem bugün toplum üzerine yapılan bütün tartışmaları "sağ" veya "sol" ideolojiye bağlı olarak bütün ekonomik, sosyal ve politik düşünce biçimlerini derinden etkilemektedir. Alanı bölgelere ayırmanın tek bir biçimi tartışmasız kabul edildiği için, bu, ayrımsal uzaysallığın (spatialité différantiell) sorunlarının ortaya konmasını engelleyen en önemli engellerden biridir.

Özellikle Marksizmin etkisiyle,birkaç on yıldan beri ekonomik, sosyal ve politik sorunlarla uğraşan coğrafyacıların, o kadar hayran olunan, Vidal de la Blache'tan sözedildiğini hiç duymamış bir yığın insan tarafından kullanılan bu Vidalci yöntemin aslında çok başarılı kurnazca bir oyun olduğunun farkına varmaları için epey zamana ihtiyaçları olacaktır. Zira bu kurnazca oyun ekonomik, sosyal ve politik gerçeklerin uzaysal niteliklerini başarıyla kavramayı engellemektedir. Sanayi, şehirler, tarımla ilgili sorunlar üzerine paragraflar ekleyerek, Vidal de la Blache'ın söylemini tamamlamak, güncelleştirmek onun Fransa'yı *bölgelere* ayırma tarzındaki yönteminin (belkide bilinçsizce) görünmeyen etkilerinde hiçbir şeyi değiştirmez. Vidal şöyle söylemiş olsaydı: "İşte, şu şu nedenler gözönüne alındığında, Fransız topraklarında, şu şu adları verdiğim şu veya bu bölümcükleri, alt birimleri, bölgeleri... ayırdetmek uygun, yararlı olacaktır..." Bu ayrımı ve kriterlerini tartışmak ve ülkeyi bölmenin başka biçimlerini, yani

alanı düşünmenin başka biçimlerini önermek şüphesiz mümkün olacaktı şüphesiz mümkün olacaktı. Ama hayır, Vidal bu yöntembilimsel düşünceye girişmekten kaçınmıştır ve daha baştan özet olarak şunu söylemiştir: işte adları Bretagne, Lorraine, Champagne, vb. olan şu şu bölgeler; tıpkı Fransa'nın varolması gibi, bu bölgelerde "özgünlükler", "kişilikler" olarak *vardırlar*, coğrafyacının görevi onların kendilerine özgü niteliklerini ayrıntılarıyla belirtmek ve özelliklerinin, doğal koşullar ile tarihi miraslar arasındaki uyumlu bir etkileşimin sonucu olduğunu göstermektir.

Vidal de la Blache'ın ayırdetmekten hoşlandığı bölgelerin *veriler* olmadığını, ama belli bir bakış açısının ürünü olduğunu, teslim etmek durumundayız. Bu önsel verilere nereden ulaşmıştır? Tanrı tarafından mı verilmişlerdir?

Fransa'yı *olduğu* gibi betimlememek, vatanın birliğini oluşturan parçaların her birine değişik bir biçim vermek fikrine (günahına) kim sahip olacaktı? Bu bölgelerin adları, gerçekte Vidal de la Blache'm taktığı adlar uzun zamandan beri bilinen politik varlıklardır. Vidal de la Blache tarafından adeta yeniden keşfedilen bu bölgeler (Bretagne, Larroine, Champagne (sınırları değişken olmasına rağmen) manzaralarda (Alpler...)) bildiğimiz gerçeklere uymaktadırlar.

Vidal de la Blache'ı yöntemini açıklamadığından dolayı kınamak biraz çağdışı bir tasfiyeciliğin etkisi gibi görünmektedir. Bu polemiğin amacı ilk bakışta çok önemsiz gibi gelmektedir. İyi düşünülürse, konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

İster eski eyaletlerin sınır çizgilerinden birinin bir kısmı olsun, ister filan iklim sınırı olsun, ister jeoloğun çok değişik yerleri birbirinden ayırmak için haritası üzerine çizdiği çizgi olsun, gerçekten hiç şüphesiz ve çoğu kez nedenini açıklamaksızın Vidal, varlığını kabul ettirdiği değişik bölgelere bir çeşit sınır getirmektedir. Böyle bir ayırma belki, Vidal'in seçtiği "manzaranın" parçalarının sınıflandırılmasına uygundur, çünkü bu parçalar (en) eski tarihi olayların mirası gibi düşünülebilirler, veya bu ögeler gerek jeolojik şartlar, gerek iklim şartları açısından buna uygundurlar. Oysa, Vidal'in "önemli" olan "her şeyi" yakaladığına inandırarak yaptığı Fransa betimlemesi, olguların *titiz* ama *ölçülü* bir seçiminin sonucudur; bu betimleme yakın geçmişin sonucu olan ekonomik, sosyal ve politik olayların özünü karanlıkta bırakmaktadır. Öte yandan ve en önemlisi, bu betimlenen alanı parçalara ayırmanın tek bir şeklini kabul ettirmektedir ve bu şekil, birçok kentsel; sınai, politik olayın, örneğin tam da Vidal'in gözönünde bulundurmak istemediği olayların uzaysal niteliklerinin

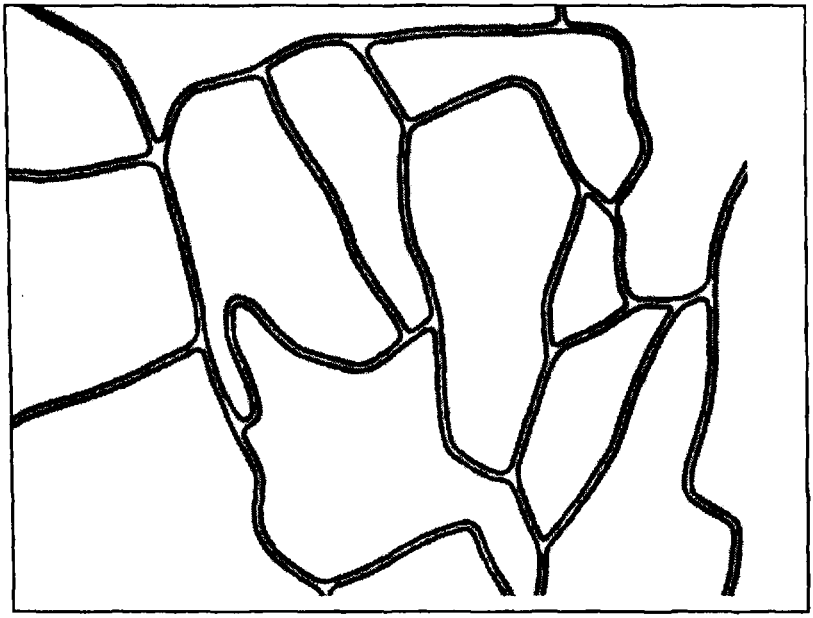
incelenmesine hiç de uygun değildir. Bunları başarıyla kavramak için, ekonomik güç çizgilerini ve "sanayi devrimi"nden beri Fransa gibi bir ülkenin alanına biçim veren büyük kentsel kutupları gözönünde bulunduran başka bir ayırım gerekecekti. Ama Vidalci bölmenin saygınlığı, Vidal'in sınırlarını belirttiği bölgelerin, mümkün olan tek uzaysal biçimler olarak ve bütün coğrafi etkenlerin sözümona bir "sentez"inin en üstün açıklaması olarak düşünülmelerini sağlamıştır. Ama bu sentez onların çoğunu ve en önemlilerini bilmiyordu. Hocanın öğrencileri bir dizi monografi yazdılar, bu monografilerden her biri onun ayırmış olduğu bölgelerin veya alt-bölgelerin birine ayrılmıştır: Örneğin Champagne'nın dağları, ovaları, Champagne'ın iklimi, Champagne tarımcılığı, Champagne'nin sanayisi, vb. incelemiştir. Mali ilişkileri gözönünde tutularak, "bölge"de ve başka bir uzaysal bütünlüğe göre başka bölgelerde bulunan örneğin sanayi kuruluşlarını gözönünde bulundurmanın daha aydınlatıcı olup olmayacağı düşünülmemiştir. Böylece bunlar son derece jeolojik bir anlama sahip olan hatlardır veya bu hatlar, daha sonra esas olarak monografik şekilde düşünülen, alanın bölgelere ayrılmasını ve farklı "bölgeler"in bireyselleştirilmesini belirten uzun zamandan beri vadesi dolmuş politik ayrımlara uygun olan hatlardır.

Coğrafyacıların büyük çoğunluğu için bu geleneksel tarzın önemli bir sakıncası yoktur. Nihayet bölgenin sınırları onlar için çok önemli değildir. Vidal için önemli olan, en derin bir şekilde "içeriği", kesin olarak "verilmiş" belli bir alan içindeki fiziksel olgular ve beşeri olgular arasında tarih boyunca gerçekleşmiş olan etkileşimleri incelemektir.

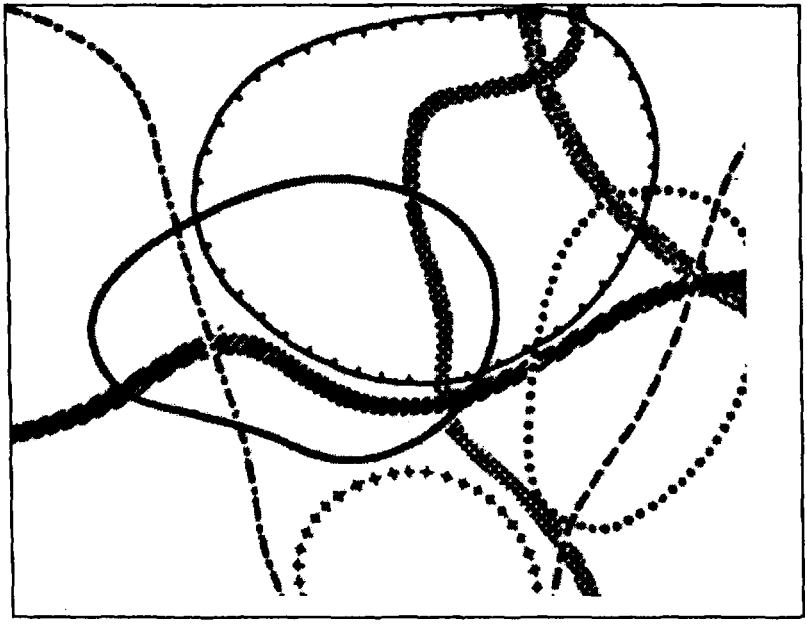
Vidalci düşüncenin meyvesi, uzaysal betimleme olarak düşünülen "coğrafi bölge", sözümona uyumlu sentezden ve tarihi miraslardan doğan varlık, diğer uzaysal betimlemeleri gözönünde bulundurmayı ve onların ilişkilerinin incelenmesini engelleyen güçlü bir "*engelleyici kavram*" olmuştur.

Alanı, önsel olarak, sadece varlığının saptanması gereken belli sayıda "bölge"ye ayırma tarzı, bazen çok alışılmış olan bütün diğer uzaysal biçimleri gizleme, edebiyat ve medya tarafından kamuoyunda çok büyük bir başarı ile benimsetilmiştir. Bunun için en iyisi "bölgeci" hareketlerin oluşturdukları kanıtların bolluğuna bakmaktır. Bu başarı, ayrımsal uzaysallığın gelişmesinin neden olduğu uzaysal betimlemelerin karışıklığının tersine belki bir tür bilinçsiz bir tepkidir: Doğanın ve geçmişin güçlerinin ince ve yavaş bir birleşiminin meyvesi olarak düşünülen, bir *sürekliliğin*, bir doğallığın anlatımı olarak

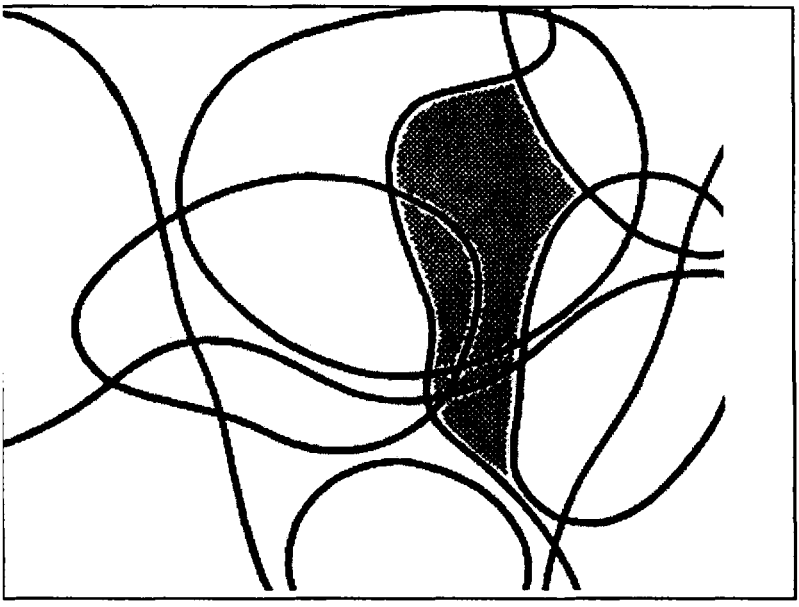
gösterilen "Vidalci" bölge kavramı şüphesiz çoğu insan için, az çok büyük çaptaki diğer uzaysal düzenlemelerin karışıklığı arasında bir "kâr etme" aracıdır. Şurası açıktır ki, ayrımsal uzaysallığın söylem düzeyinde ortaya koyduğu sorunları *yadsıyan* Vidalci yöntem, birçok incelemeyi kaydırmak amacındadır, zira bu incelemeler doğru bir uzaysal betimlemeyi gözönünde bulundurarak yapılmamaktadırlar. Etimolojik olarak bir bölge, (cf. Regere: Dominer, regir) alanın politik bir örgütlenme biçimi iken ve ulusal toprak, doğruluğu ve sonuçları politik terimlerle tartışılabilecek bölgeler, eyaletler "ekonomik bölgeler" halinde düzenlenirken, Vidalci modele göre oluşturulan "*coğrafyacıların bölgesi*" onları ve bizi sinsice ekonomik ve sosyal olayları kavrama yeteneksizliği içinde bırakmaktadır. Önemleri gitgide farkedildikçe, coğrafya gitgide yararsız bir bilgi gibi görülmektedir. Ama herşey, alanı düşünmenin yararsız bir şeklinin benimsettiği doğrultuda sanki yararlıymış gibi cereyan etmektedir.

Şekil 1

Şekil 2

Şekil 3

Kuramsal örnek olarak, birçok coğrafi betimlemeleri ve alanı düşünmenin değişik biçimleri arasındaki farklılıkları grafikle nasıl gösterebiliriz?

Şekil 1. Vidal de la Blache'ın fikirlerine göre, bir alanın belli sayıdaki bölgeye klasik tarzda bölünüşü. Az çok kıvrımlı olan bu sınır çizgileri belli sayıda bölgesel birliği ayırmaktadır, bu birliklerden her biri özel bir ad taşımaktadır. Alan böylece, belli sayıda hanenin yan yana gelmesi ile oluşmuş gibi görünmektedir, bu hanelerin herbirinin sınırları bir "coğrafi veri"dir. Her "bölge", farklı niteliklerini konu alan monografik bir incelemenin konusu olmalıdır.

Şekil 2. "Beşeri" olduğu gibi "fiziksel"de olan belli bir sayıdaki uzaysal bütünlüğün betimlenmesi, bu farklı bütünlüklerin sınırları çakışmıyor; tam tersine birbirlerinin üstüne gelmektedir; gözönünde bulundurulan her olay, uzaysal biçiminin özellikleri içinde düşünülmelidir. Farklı uzaysal bütünlükler özel isimlerle değil, her bütünlüğün ögeleri ve karakteristik ilişkileri ile gösterilmektedir.

Şekil 3. Taranmış olan kısım, "Vidalci" bölgesel bir birlik; bunun monografik incelemesini yapmak, verilen sınırları içinde ısrar etmek, kesinlikle farklı uzaysal bütünlüklerin ve onların kesişmelerinin gözönünde bulundurulmasını olanaksız kılmaktadır.

Ölçeklerin temel sorunu inceleme düzeylerinin ayrımlaşmasının gözardı edilmesi

Vidal de la Blache'ın ardından, sadece Fransa'da değil, diğer ülkelerde de bu düşünce tarzının güçlenmesine katkıda bulunan akımların etkisiyle coğrafyacılar, ayırdedebildikleri ve gözönünde bulundurabildikleri (sık bir şekilde sorgulayarak) her "bölge"nin gitgide daha ince bir betimlemesine girişmişlerdir.

Her "bölge" *apaçık bir veri* olarak (bir seçimin sonucu olarak değil) düşünüldüğü için, onu etrafındaki diğer bölgelerden farklı kılan bazı özelliklerle donanmış bu alan parçasını gözlemekten başka yapacak birşey yok gibi görünmektedir. Ama hangi sayfa açılmaktadır? Coğrafyacı (ve ardından söylemi ile etkilediği herkes) dolaysız bilginin ve ilk deneyimin yanılgılarından pek de kaygılanmamaktadır. Şeyleri görmenin kendi tarzı mı, hocalarının etkisi mi olup olmadığını, entelektüel gelişiminin belli bir aşamasında, onu, bu "bölge"nin özgün olduğuna karar vermeye, yani bazı bilgilere ayrıcalık vermeye (neden?) götüren pek de bilincinde olmadığı bazı önvarsayımları kendi kendine değerlendirmemektedir.

Bu şartlarda, incelediği "bölge"nin sınırlarının doğruluğunu ortaya koymasa da, monografik şekilde gözönünde bulundurduğu alanın *büyüklüğünü* daha az düşünmektedir. Bazı coğrafyacılar dikkatlerini küçük "bölgeler"de toplamayı tercih etmektedirler. Birkaç köyü biraraya getiren bir kanton alanını betimlemektedirler. Diğerleri de yeryüzünün büyük kısımlarını, çok daha büyük toprakları, "tropikal bölgeleri", "kutup bölgeleri"ni incelemektedirler.

Gözönünde bulundurulan toprağın büyüklüğü ve bu seçimin kriterleri, çoğu coğrafyacının gözlemini ve düşünüşünü temelden etkilemektedir. Bununla birlikte, harita resimlerinin son derece farklı tipte olduklarını anlamak için bir coğrafya kılavuzunu veya bir coğrafya dergisini karıştırmak yeterlidir, zira bu haritaların ölçekleri hiç eşit

değildir: Bazıları bütün dünyayı betimleyen düzlemyuvarlardır, diğerleri bir kıtayı bir devleti (büyük veya küçük), diğerleri alanı değişebilen bir "bölge"yi, diğerleri kentsel yerleşmeyi, bir semti, bir köyü ve çevresini, bir kırsal işletmeyi ve yapılarını, ormandaki bir düzlüğü, küçük bir gölü, bir taş ocağını, vb. Bu çok eşitsiz alanlar, ölçekleri çok farklı olan haritalarla gösterilmektedirler: Dünyanın bütününü gösteren çok küçük ölçekli haritalardan, nisbeten daha az geniş alanları ayrıntılı bir şekilde gösteren çok büyük ölçekli haritalara ve planlara kadar.[6]

Bütün bu çok eşitsiz ölçekli haritalar arasında, betimlenen alanın büyüklüğüne göre, sadece *nicel farklılıklar* yoktur, aynı zamanda *nitel farklılıklar* da vardır, zira bir olay sadece belli bir ölçekle betimlenebilir; diğer ölçeklilerle betimlenemediği gibi anlamı da değiştirilmektedir. Bu temel ama çözümü güç bir sorundur.

Oysa, bir haritanın ölçeğinin seçimi alışılageldiği gibi sağduyu meselesi veya pek de önem verilmeyen, nasıl kolayına geliyorsa öyle yapılan bir şey gibi görünmektedir. Her üniversite coğrafyacısı kendine uygun olan ölçeği seçer, bu seçimin nedenlerinin fazla bilincinde değildir. Buna karşılık, uygulamanın gereklilikleri şunu ortaya koymaktadır ki, bunların, bütünün stratejisini ve değişik taktik operasyonları kararlaştırmaya yarayan aynı haritalar olmadığını subaylar iyi bilmektedirler. Strateji taktikten daha küçük ölçekli olarak hazırlanmaktadır.

Harita betimlemelerinin çeşitliliği, gerçekte, birçok coğrafi düşünüş tipi arasında varolan farklılıkların belirtisi, gözönünde bulundurdukları alanların büyük ölçüde çok eşitsiz büyüklüğünden ileri gelen farklılıkların belirtisi olduğunu anlamak önemlidir. Bazı düşünüşler, sadece, gezegenin bütünü üzerinde bir olayın farklı görünümlerini inceleyerek oluşabilirler (örneğin bazı iklim veya ekonomik olayların durumu). Buna karşılık, erozyon süreçleri gibi diğer olaylar sadece çok büyük ölçekle, yamaç üzerinde, sel yatağında... uygun bir şekilde gözlemlenebilirler. Bu saptamalar, görüşlerinin eklektizmini bir kez daha doğrulayan coğrafyacılar için tam manasıyla değersizdir: Bazen dünyaya mikroskopla, bazen de bir uydunun tepesinden bakmak gerekir derler.

Haritaların ölçeğine ve inceleme düzeylerine göre "gerçek" farklı görünmektedir

Kanımca, kendine pedagojik kolaylıklar sağlamak için deneysel uygulamaların arkasına saklanmışlık, coğrafyanın başlıca bilgi-

kuramsal sorunlarından biridir. Gerçekten, büyük ölçekli gözlemlenebilen coğrafi birleşimler küçük ölçekli gözlemlenebilen birleşimler değildir. Bir bölgeyi daha kesin şekilde betimleyen daha büyük ölçekli haritalardan başlayarak bir "bölge"nin küçük ölçekli bir haritasını yapmaya olanak veren "genelleştirme" denen harita tekniği (ama herbiri daha az geniş alanlar içindir), işlemin sadece, daha geniş alanları betimlemek için çok sayıda ayrıntıyı gözardı etmekten ibaret olduğuna inandırmaktadır. Ama, bazı olaylar sadece geniş alanlar gözönünde bulundurulursa kavranabilirken, diğerleri, tamamen başka nitelikte olanlar, çok indirgenmiş yüzeyler üzerinde çok kesin gözlemlerle kavranabilirler. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Ölçek değiştirme olan zihinsel işlem,ortaya konulabilen sorunsallığı ve oluşturulabilen düşünce biçimlerini bazen kökten değiştirebilir. Ölçek değişikliği, inceleme düzeyi değişikliğine ve kavramlaştırma düzeyinde bir değişikliğe de tekabül etmelidir.[7]

Belli bir alan gözönünde bulundurulduğunda ortaya çıkan coğrafi etkenlerin bileşimi, bir öncekinin "içinde" olan daha küçük bir alan için gözlemlenebilen bileşimle aynı değildir. Böylece, örneğin, Alplerdeki bir vadinin dibinde gözlemlenebilen alan ve orada yaşayan insanlar konusunda ortaya çıkabilen sorunlar, tepelerden birinin üzerindeyken görünenden farklıdır ve şeylerin bu görünümü, 10.000 m. yükseklikte uçaktan Alpler'e bakıldığında bambaşka bir görünüm almaktadır.

Aynı coğrafyacı bir Afrika köyünün sorunlarının incelenmesine, bu köyün bulunduğu bölgenin durumunun araştırmasına, bu bölgenin içinde yeraldığı devlet düzeyinde sorunların incelenmesine ve "üçüncü dünya" topluluğu düzeyinde "az-gelişmişlik"in kavranmasına girişebilir; bu coğrafyacının gerçekte, birçok konuda birbiriyle bağdaşmayarak her zaman birbirlerine göndermede bulunmayan çok farklı söylemleri olacaktır. Son bir örnek alalım, onun anlamı belki daha iyi kavranacaktır, zira bu imalar, sosyal pratikle çeşitli görünümlerini kavradığımız bir bütünde bilinen deneyimlere daha kolayca ekleneceklerdir: Tam bir bütünlük (ki orada "fiziksel etkenler", sadece manzara açısından değil, aynı zamanda özellikle gitgide artan "kirlenme" sorunları nedeniyle de unutulmamalıdır) olarak düşünülen "kentsel gerçekler"e gitgide daha sık başvurulmaktadır. Bununla birlikte, bu gerçeklerin, semtin (hangisi?), yapı grubunun (nasıl seçilmiştir? veya nerede bulunmaktadır?) düzeyinde büyük ölçekle gözlemlenmesine, sadece kentin merkezinin, banliyöleri ile kentin bütününün düşünülmesi kentsel bütünlüğün, "bölgesi" (az çok geniş bir

şekilde düşünülebilen) dahilinde veya uzaktaki diğer kentlerle ilişkileri içinde küçük ölçekle gözönünde bulundurulmasına göre bu kentsel gerçekler çok farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadırlar.

Ulusal ve uluslararası bir çerçeveye yerleştirilmesi gereken bu "kentsel ağlar"ın şehirlerarası ilişkilerinin coğrafyacılar tarafından onbeş yıldan beri yapılan incelemesi, merkezi semtlere uygulanan sorunsallığı son derece değiştirmiş ve zenginleştirmiştir. Çok büyük ölçekliden çok küçük ölçekliye kadar farklı inceleme düzeylerinin herbiri sadece az çok geniş uzaysal bütünlüklerin gözönünde bulundurulmasına değil, aynı zamanda sınırlarını belirtmeye olanak veren yapısal niteliklerin tanımlanmasına da uygun olmaktadır.

Coğrafi araştırma yönteminde en önemli aşama: Farklı kavramlaştırma alanlarının seçimi

Bilgi konusunda, ayrıcalıklı inceleme düzeyi yoktur. Hiçbiri yeterli değildir. Zira herhangi bir alanı gözlem alanı olarak düşünme bazı olayları ve bazı yapıları kavrama olanağı verecektir. Bununla birlikte rolü önsel olarak önceden kestirilemeyen ve onun için ihmal edilemeyen diğer olayların ve yapıların saptırılmasına veya gizlenmesine yol açacaktır. Öyleyse, diğer alanları gözönünde bulundurarak diğer inceleme düzeylerinde yeralmak kaçınılmazdır. Ondan sonra bu çok farklı gözlemlerin bağlantısını yapmak gerekir, çünkü bu gözlemler, farklı kavramlaştırma alanları olarak adlandırılabilen şeye bağlıdırlar.

Bilgi düzeyinde değil, eylem düzeyinde (kentle ilgili veya askeri) ayrıcalık verilmesi gereken inceleme düzeyleri vardır. Zira, kullanılan strateji ve taktikler nedeniyle bu inceleme düzeyleri operasyon alanlarına uygun düşmektedirler.

Bu coğrafi araştırma yöntemini şimdiden kurulmuş ve güvenilir olarak görmekten kaçınmak gerekir. Farklı kavramlaştırma alanları nasıl seçilir? Bu alanların, filan olayın ve filan yapının anlaşılmasına uygun olduklarına kesin olarak nasıl inanılır? Herbirine uygun olan kavramsal donanım nedir? Bu farklı inceleme düzeylerinin eklemlenmesi nasıl olur? Araştırmaya hangi düzeyden başlanmalıdır?

Uzaysal bir anlamı olan herşey için, güvenli gibi görünen, yapılan gözlemlerin niteliği, ortaya konulan sorunsallık, oluşturulan düşünüşler gözönünde bulundurulan alanların büyüklüğüne ve seçilme ölçütlerine bağlıdır.

Öyleyse ölçek sorunu coğrafi düşünüş için esastır. "Aynı olayın

farklı ölçeklerle incelenebildiğini" açıklayan bazı coğrafyacıların tersine, bunların farklı ölçeklerle kavranıldıkları için *farklı* olaylar olduklarının bilincinde olmak gerekir.

Aynı sorun benzer bir şekilde tarih için de ortaya çıkmaktadır. Örneğin anlamlı büyük olay olarak sayılan 14 Temmuz 1789 gününün açıklaması, tam bir gün önce, hafta içinde, geçen ay olup bitenlerin öğrenilmeye çalışılmasına göre veya gözlemler ve düşünüş çerçevesi gibi daha uzun zaman dilimleri alınırsa, bu açıklama çok farklı olacaktır: Bir yıl önce, on yıl önce veya Eski Rejim "kısa yıkılmasından önceki üç yüzyıl: "Kısa zamanlar"ın tarihi, olaysal denilen tarih, hem altyapı düzeyinde, hem üstyapı düzeyinde, "feodalizm"in çelişkilerinin gelişmesini açığa çıkarmaya olanak veren "uzun zamanlar"ın tarihinden kuşkusuz kökten bir şekilde farklı görünmektedir.

Nasıl ki tarihçinin farklı zamanları karıştırılmamalıdır, *ama birbirlerine geçmeleri* [8] içinde düşünülmelidir, coğrafyacının başvurmak zorunda olduğu farklı *kavramlaştırma alanları* da, sistematik bir ayrımlaşma ve eklemlenme çabasını gerektirmektedir. Sadece, az çok saptıran belli bir sayıdaki önvarsayım arasından az çok uygun olan kavramsal bir donanım vasıtasıyla bilinebilen *gerçek konu* olarak *alan* ile, *bilgi konusu* olarak, yani asla tamamlanmayacak olan (zira tarih bitmemiştir) gitgide artan keşifler oranında tarihsel olarak evrim gösteren gerçek alanın farklı betimlemeleri (ressamların, matematikçilerin, astronomların, coğrafyacıların,... betimlemeleri) olarak *alan* arasında kökten bir ayrım yapmak önemlidir. Bu alan betimlemeleri bilgi araçlarıdır. Onları daha verimli kılacak şekilde, yani dünyayı ve değişikliklerini daha iyi anlamamızı sağlamak için, düzeltmek ve yapmak zorundayız.

Ölçekler, inceleme düzeyleri ve kavramlaştırma alanlarının bu nazik sorunu üzerine bu uzun düşünmeden sonra, coğrafi gözlemlerin ve düşünüşlerin gözönünde bulundurulan alanın büyüklüğüne ve bu seçimin ölçütlerine ne derece bağlı olduğu kavranabilir. Vidal de la Blache'ın eserinin sadece Fransa'da değil, diğer birçok ülkede de coğrafyacıların düşüncelerine vermiş olduğu yönün sonuçları daha iyi hesaplanabilir.

Vidal de la Blache'ta bulunan üstün değer, fiziksel olgular ile beşeri olgular arasında tarih boyunca mevcut olan karşılıklı etkinin karmaşıklığını, "bölgesel gerçekliklerin"in derinlemesine monografik incelemesi ile göstermiş olmaktır. Vidal'in gözlemlerine ve düşüncelerine verdiği çerçeve "bölge"dir, ve onu *en üstün* "coğrafi gerçeklik" olarak sunmaktadır.

"Coğrafi özgünlükler"in dolaysız olarak bilinmesi olanağını ilke olarak ileri süren bu yöntem, betimlemenin mümkün olan bütün ögeleri biraraya getirdiğine inandıran gerçek ile yakınlığın bu yanılsaması veya bu hilesi (gerçekte çok sıkı bir seçimin sonucu iken) coğrafyacıların başlıca bilgikuramsal sorunları gözardı etmelerine olanak verecektir.

Vidal de la Blache saygınlığı ve yeteneği sayesinde "bölgesel monografi"yi üniversite coğrafyası eserleri hiyerarşisinde en tepeye yerleştirerek adeta coğrafi araştırmayı, seçilen *tek* bir alanın *verilmiş* sınırları içine hapsetmiştir.

Bundan dolayı, gözlem ve düşünüş esas olarak tek bir inceleme düzeyinde sıkışmış olarak bulunmaktadırlar [9], bu inceleme düzeyi, eski sınırlarla belirtilmiş alanları ve özellikle manzaraları kavrayabilmek için seçilmiş, tek kavramlaştırma alanı olan "bölge"yi kavramaya olanak vermektedir. Oysa manzara betimlemesi gerçekte belli bir inceleme düzeyine tekabül etmektedir; bu manzaraların başlıca mimarisi olarak düşünülen dağların, engebelerin biçimlerini kavramaya olanak veren inceleme düzeyine... Ama bu inceleme düzeyi, ekonomik, sosyal ve politik sorunları doğru bir şekilde kavramaya olanak veren inceleme düzeyi değildir.

Bazı kavramlaştırma alanı tiplerine uygun olan bazı inceleme düzeylerine ayrıcalık verme olgusu, daha önce anılan nedenlerden dolayı, sadece diğer inceleme düzeylerine uygun olarak kavranabilen etkenlerin gizlenmesine veya saptırılmasına yolaçmaktadır. Bu etkenler, tercihen gözönünde bulundurulması gereken alan tipini önsel olarak sınırlandırmaktan ibaret olan bilgilerin gerçek bir süzgeçten geçirilmesi sonucunda düşünüşten gizlice uzaklaştırılmış bulunmaktadırlar. Böylece söylemde görünmeden, doğrulanması gerekmeden, çok sayıda "fiziksel", ekonomik, sosyal ve politik etkene göndermeler dışlanmış bulunmaktadır. Coğrafi bileşimlerde bu etkenlerin rollerini anlamak için, diğer inceleme düzeylerinde yeralmak ve diğer saptama kriterlerine göre daha az geniş veya daha geniş alanları gözönünde bulundurmak gerekir. Ama *veri* olarak algılanan "bölgenin kişiliği" engel teşkil eden başlıca kavramdır. Kolayca tutarlı olan bir söylemi izleme olanağı vermektedir, çünkü tek bir inceleme düzeyine uygundur. Ayrıca, "bölgesel özgünlükler"in çağrışımı birçok antropomorfik (insan biçimci) imgenin edebi çekiciliği ile donanabilmektedir.

Gözlem ve betimleme ölçeklerinin seçimi sorununu ve farklı inceleme düzeylerinin eklemlenmesi sorununu gizlemeye yardımcı

olan herşey, üniversite coğrafyasının gelişimi için ve uzaysal sorunlar üzerine teorik düşünce için çok ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bir kez daha yineleyelim, bütün bunlar sadece coğrafyacıları değil, bütün vatandaşları ilgilendirmektedir, zira, coğrafya öğretmenlerinin söylemi kamuoyunu fazlasıyla etkilediği ölçüde, bu söylemin yetersizlikleri, geniş çevrelerde coğrafi sorunların etkili bir şekilde bilincinde olunmasında ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Üniversite coğrafyasının "inanılmaz" bilgikuramsal yetersizlikleri

Üniversiteli coğrafyacılar birliği içinde onyıllar boyunca teorik düşünmenin neredeyse hiç olmayışının sadece birkaç yıldır farkına varılmıştır. Bu bilim kolunun, doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin birleştikleri alan olma durumu ile ve birçok bilimden yaptığı alıntıların miktarı ile uzun bilgikuramsal tartışmaları yüreklendirmesi gerekirken, coğrafyacılar "soyut düşünceler"i hor görmüşlerdir ve çoğu kez "bayağı bir düşünce" ile övünmüşlerdir. Son yıllara kadar, kariyerlerinin zirvesine çıkmış hocalara mahsus olan ender teorik açıklamalar, coğrafyanın "birliğini" koruma istekleri ile ilgilidir: Aslında üniversite uygulamasında gitgide birbirinden ayrılmış olan "fiziksel" coğrafya ile "beşeri" coğrafya arasında ilke düzeyinde ileri sürülen birlik.

Diğer bilim kollarında uzun zamandan beri sorunsallığın saptanmasının zorunlu olduğu düşünülürken, coğrafyacılar "doğanın açılmış büyük kitabını" hiç sorun çıkmadan okuyorlarmış gibi yapmaya devam etmişlerdir.

Zaten coğrafyacıların çoğu mümkün olduğu kadar en az şeyi kuramlaştırmaktadırlar ve utanmadan "coğrafyanın sentez bilimi olduğunu" ileri sürmekle yetinmektedirler. Kimi kez de "coğrafyanın ne konusu ne de yöntemleriyle tanımlanamadığını, daha ziyade bakış açısı ile tanımlanabildiğini" [10] kabul etmektedirler.

Böyle ifadeler hem coğrafyacıların başvurdukları bilim kollarının daha az sentetik olmayan niteliklerinin bilinmemesini, hem tecrit edilmelerini (zira bu gibi sözlerin yuhalanması gerekirdi), hem de teorik sorunların, (bütün bilimlerin ele aldığı en temel olanlarının bile) karşısında duydukları kaygının azlığını dile getirmektedir. Üstelik birçok coğrafyacı "soyut düşünceler" (özellikle ekonomistlerin, sosyologların düşünceleri) ile ilgili önyargılarını saklamamakta ve

"somut"tan yana olan tercihleri ile övünmektedirler. Aralarından bazıları, en azından coğrafyacı çevrenin dışında duyulduğunda böyle bir açıklamanın neden olduğu gülümsemeleri tahmin etmeden coğrafyayı "somutun bilimi" olarak ilan etmediler mi? Ama, kariyerlerinin zirvesine çıkmış hocalardan gelen bu kısa "bilgikuramsal" açıklamalara son yıllara kadar nisbeten az rastlanmaktadır. Coğrafyacılar coğrafyanın ne olduğunu nadiren düşünmektedirler. Aralarından biri[9], diğerlerinden daha az seçkin olmayan biri, bir kollokyumda birararaya gelmiş meslekdaşlarının önünde coğrafyayı "bayağı bir düşünüş" olarak nitelendirmiştir.

Sadece birkaç yıldan beri belli sayıda coğrafyacı coğrafyanın ortaya koyduğu sorunların farkına varmaya başlanılmasıyla farklı düşünce biçimlerinin doğmasına yolaçılmıştır.[11] Ama hepsi de şimdiye kadar coğrafyanın politik ve askeri iktidar aracı olarak rolünü gözardı etmiştir.

Özellikle Fransa'da uzun zaman coğrafyacıların belirgin niteliği olan bilgikuramsal düşünce biçiminin reddedilmesi, coğrafyacıların, yöntemleri ve kavramsal donanımlarıyla çok farklı olan birçok bilim kolunun sahip olduğu bilgilerden yararlandıkları oranda inanılmazdır. Gerçekten coğrafyacılar hem jeolojiden, hem sosyolojiden, hem iklimbilimden, ekonomiden, hidrolojiden, etnolojiden, botanikten, vb. sözetmiyorlar mı? Bu her konuya el atma tavrı onlara şimdilik büyük sorunlar çıkarmamaktadır: Kuşkusuz, ekonomistin kendi açısından veya jeoloğun kendi açısından coğrafyacıların yetenekleri ile dalga geçtiği (coğrafyacı açıkça değersiz bir jeologdur ve zayıf bir ekonomisttir) sıkça görülmektedir, ama coğrafi bağdaştırmacılık, temel bilgikuramsal ilkeler adına bütünüyle hiç eleştirilmemektedir. Coğrafyanın başlıca işlevlerinden biri, birbirlerinden çok farklı bilimler tarafından incelenen olaylar arasındaki uzaysal etkileşimin incelenmesidir. Bu, bu bilimlerden herbirinin bilgikuramsal özelliklerinden sürekli kaygı duymak demektir. Oysa coğrafyacılar tam tersi bir tutum içindedirler. Şimdilik sadece farklı söylemlerden alınmış bu değişik parçaları yanyana koyabilmektedirler.

Coğrafyacıların bilgikuramsal sorunlar karşısında, veya daha alçakgönüllülükle söylenirse, yöntembilimsel sorunlar karşısında gösterdikleri ilgisizlik,diğer uzmanların çalışmalarını aralıksız sürdürmek ve değiştirmek zorunda oldukları oranda inanılmazdır. Gerçekten coğrafyacı bu öylesine farklı söylemlerden, değişik olayların etkileşim yeri olarak, betimlemek istediği alanın belli bir parçasına getirebildiği ölçüde parçalar çıkarmaktadır. Oysa, coğrafyacı-

mn çalışmalarından yararlandığı uzmanlar mutlaka aynı uzaysal kaynaklara sahip değildirler ve farklı ölçeklerle çalışmaktadırlar. Kendi bilim kolunun yöntemlerine bağlı olarak veya başka gereklilikler nedeniyle herbiri açıkça veya üstü kapalı olarak (zira uzaysal çerçeve onlar için çok önemli değildir) ya daha geniş bir alana, ya da çok daha küçük bir alana, ya da coğrafyacının incelediği "alan"a uymayan bazı yerlere başvurmaktadırlar. Öyleyse coğrafyacı, kavramsal donanımlar ile olduğu gibi, uzaysal uygunlukları ile de benzer olmayan belgelerden "yarar sağlamak" zorundadır. Yersel alanın belli bir parçasını betimlemek için coğrafyacı, yararlanılan bilim kollarından herbirinin yöntemine zoraki benzeyen bir dizi düşünüş oluşturmak durumundadır.

Coğrafyacıların en sonunda, diğer bilimlerin (coğrafyacılar bu bilimlerin çalışmalarını yorumlamakta ve tamamlamaktadırlar) bilgikuramsal nitelikleri ile uğraşmaları için, coğrafi yöntemde temel olan bu öylesine karmaşık ve hassas işlev normal olarak yeterince güçlü bir neden olmalıydı. Gerçekten, çoğu durumda hiç de öyle olmamıştır ve coğrafyacılar, diğer bilim kollarının söylemlerinden kendilerine yararlı veya ilgiye değer gibi görüneni alarak, bununla birlikte bu seçimlerin nedenlerini ortaya koymadan, önsezi ve deneyim sayesinde işin içinden sıyrılmaya kalkışmaktadırlar.

Coğrafi literatürde önemli bir yer tutan manzara betimlemelerinde yapılmış seçimlerin ölçütleri konusunda ve değişik coğrafi durumların betimlemeleri karşısındaki kayıtsızlık: Coğrafyacı, bir yığın özel nitelik açısından kendine önemli ve açıklayıcı gelenleri seçmektedir ve bu seçimlerinin nedenlerini gerçekten kendi kendine sormamaktadır.

Aynı şekilde bir dizi alan arasından seçmektedir: Büyüklükleri bir köyün büyüklüğünden gezegenin büyüklüğüne kadar değişmektedir; üzerinde düşünülüp taşınılmış betimlemesinin şu veya bu anında, daha büyük veya daha küçük diğer alanlara başvurmaya karar vermektedir; önce filan olayı yerleştirmektedir, sonra diğerlerini, ama "gerçeğin" önemli görünümlerini neden bir kenara bıraktığını söylememektedir. En iyisi, nesnel sandıkları bu yöntemlerde öznelliğin payını hesaplamak için farklı coğrafyacılar tarafından yapılan aynı alan betimlemeleri arasında varolan farklılıkları saptamaktır. Kuşkusuz, her algılama, her gözlem bir seçim sonucudur, ama bilimsel yöntemin kendine özgülüğü, seçimin kriterlerini ve bu kriterlerin işlevlerini yöntemli bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yüzden ansiklopedik görünümü ile, yine de tuhaf boşlukların önüne geçeme-

yerek, coğrafya önsezisel bir bilginin tipik biçimlerinden biri gibi algılanmakta, ayakta kalması sadece, okul veya üniversite kurumlarında işgal ettiği yerle açıklanıyor gibi görünmektedir.

Bu eksiklikler bilgikuram filozoflarını coğrafyayı hedef almaya sürüklemeliydi. Oysa hemen hemen unutulmuş örneklere rağmen, örneğin zaten coğrafyanın zaman profesörü olan *Kant*'a rağmen, filozoflar coğrafya konusunda hemen hemen tam bir kayıtsızlık göstermektedirler. Ama coğrafya konusunda filozofların küçümseyici kayıtsızlığı, gerçekte ona pedagojik söylem veya üniversite tarafından kurumsallaştırılmış bilgiye dayalı statüsünü güçlendiren bir tür dokunulmazlık sağlamıştır. Kuşkusuz filozofların bilimlerle, orada felsefe yapacakları bir konu, bir bahane veya gerçekliğe doğru bir sıçrama tahtası bulmak için ilgilendikleri ölçüde, coğrafyanın onların gözünde pek ilginç olmadığı ortadadır. Zaman ile yeterince ilgilenilmediği kadar alan ile çok az ilgilenilmektedir, halbuki bu iki kategori birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla birlikte önsezisel düşüncenin farklı mecralarını özenle araştıran "bilginin arkeologları" coğrafyaya hiç ilgi göstermemektedirler. Şüphesiz onların ilgisi, esas olarak, edimsel bilimlerin ortaya çıkmasına olanak veren bilgikuramsal kopukluklar üzerinde toplanmaktadır. Coğrafya muhtemelen bu temel kopukluğa daha ulaşmamıştır.

Bununla birlikte, filozofların coğrafya konusundaki kayıtsızlığı, görünüşe rağmen, coğrafyacıların söyleminin ortaya koyduğu bilgikuramsal sorunların sayı ve boyutuna dikkat edildiğinden beri tamamen inanılmaz görünmektedir. Böylece örneğin (coğrafyanın tanımı üzerinde pek de anlaşmaya çalışmamalarına rağmen), en önemli varoluş nedenlerinden birinin, "fiziksel olgular" ve "beşeri olgular" olarak adlandırılanlar arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olduğunu hemen hemen oybirliğiyle söylemezler mi? Coğrafya ne sırf "doğa bilimleri"ne ne de yalnızca "sosyal bilimler" olarak adlandırmanın uygun olduğu kategoriye aittir. Bu nedenle, bilimsellik savı ile kurumsallaştırılmış bir bilginin alçakgönüllü ve eleştirilebilir görünümünde bile, coğrafyanın varoluşu, doğa ile kültür arasındaki bu temel kopukluğu, başlangıçta bilimlerin sisteminin düzenlenmesini sağlayan kopukluğu ortaya koymaktadır.

Coğrafyacıların aslında üç bilgi topluluğunun, yani doğa bilimlerinin, yaşam bilimlerinin ve sosyal bilimlerin bilgisinin kavşağında kendilerini gösterebildiklerinin saptanması belirleyicidir. Ama, coğrafyanın statüsünü bulmak için, nesnelerin alanı ile insanların alanı arasında kesin olarak olması istenen bu felsefi ikiliğe üstü kapalı ola-

rak başvurmaktadırlar. Coğrafyanın statüsü: Fiziksel olguların, yani "doğa"nın bilgisi ile beşeri olguların bilgisi arasında bir geçittir. Coğrafyacıların coğrafyayı nitelendirmek için kullandıkları biçimler ne olursa olsun, "manzaraların bilimi" veya "insan soyunun çevrebilimi için doğal çevrelerin bilimi", "uzaysal ayrımlaşma biçimlerinin bilimi", "alanın bilimi" veya "jeo-analiz", "beşeri olgular" (özgül olarak beşeri sosyal veya ekonomik bilimlere ait olan) ile "doğal veriler" (maddenin veya yaşamın bilimlerine ait olan) arasındaki etkileşimleri inceleme kaygısı görülmektedir.

Bilimlerin farklı sistemleri ile karşılaştırıldığında, coğrafya sorun çıkarmaktadır, ama filozofların onu tanımamak için şüphesiz kanıtları olduğu halde, bu soruna önem vermemektedirler.

Bugün, bilginin düzenlenmesinin temeli olan, doğa ve toplum arasındaki bu dışlama ilişkisi filozoflar tarafından sözkonusu edilmeye başlamıştır. Bunun için, birçok coğrafyacının onyıllardan beri şüphesiz tamamen başka bir şekilde söylediklerine, önemli ölçüde uygun düşen yeni kanıtlar sergilemektedirler. Oysa bu filozoflar [12], çok uzmanlaşmış çok sayıda bilim kolunun çalışmalarından haberdar oldukları halde, yine de coğrafyanın tezlerine, sağlayabileceği şeylere en küçük bir imada bulunmazlar: Bazı coğrafyacıların ünlü eserlerini okudukları halde bunu yapmazlar.

Coğrafyacılar arasında tartışmanın olmayışı
Coğrafyaya karşı özensizlik

Çoğrafyacıların sergiledikleri bu bilgikuramsal eksiklik şüphesiz ama çok bilinçsiz şekilde, öğretmenlerin coğrafyasının ana bilgikuramsal sıkıntısını, stratejik bir bilginin siyaset dışı ve "yararsız" bir söyleme dönüşümünü ifade etmektedir. Bu, büyük ölçüde Vidalci fikirlerin etkisinden ileri gelmektedir.

Açıkça politik olan bir bilginin, politik anlamını yadsıyan, etkili olmaktan vazgeçmeyi kabul eden ve sosyal bilimlerden yalıtılan bir söyleme dönüşümü, gerçekleşmesi olanaksız bir işlem gibi görünebilmektedir. En azından bu konuda çok şiddetli tartışmalara hiç rastlamadık.

Bununla beraber Vidal de la Blache, Fransa'da ilk "büyük" coğrafyacı olmamıştır. Ondan önce, eseri, büyük burjuvazinin kültürlü çevrelerinden radikal sol gruplara kadar, okul sistemlerinin dışında, çok geniş bir kitle arasında, Fransa'da ve diğer ülkelerde çok büyük bir başarı kazanmış olan Elisee Reclus (1830-1905) vardır. Büyük anarşist düşünür için, "*coğrafya yalnızca sorunlarla uğraşmaz, bu politik sorunların önemlerini göstermenin dışında, bunları daha iyi ortaya koymaya olanak verir*"der.

Bununla birlikte, Fransa dışına sürgün edilmiş olan bu eski komüncü, bir "ekol" oluşturamamıştır. Özellikle, "evrensel coğrafya"sının birçok yapıtını utanmadan "yağma eden"ler, bu yapıtlardan alınan çok sayıda parçayı, Vidal'in himayesi altındaki coğrafyada kullandıkları gibi adını da üniversitede unutturmak için "titiz" davranmışlardır.

Vidal, Fransa'da öğretmenlerin coğrafyasının ilk hocası oldu; rakipsiz olarak yandaşlarını seçti, taşrada öğretmenliğe atanan bu yandaşları temel eğilimlerin sadık bir şekilde ortaya konmasına özen gösterdiler. Vidal'in yetiştirdiği bu müritler farkında

bile olmadan farklı hiçbir teorik düşüncelerini öğrencilerine anlatmadılar.

Bununla birlikte, coğrafyacıların bu bilgikuramsal eksikliği ne sadece üniversite sistemi içinde hocaların fikirlerinin kopya edilmesi mekanizması ile, ne de teorik durumlarının aldatıcı niteliği ile açıklanabilir.

Üniversite sistemi diğer bilim kollarında polemikleri engellememiştir. Coğrafyada ideolojik çatışma vardır, ama sorun yoktur (veya çok az...). Böylece, 1950 yılından sonra Pierre George gibi bir coğrafyacı sosyoloji ve ekonomi ile köprüler kurmaya başlamıştır. George, Vidal'den beri gizlenmiş olan sınai ve kentsel olayların araştırmasına girişmiştir. "Daha da kötüsü" denilebilen, kapitalist ülkeler ile sosyalist ülkeler arasındaki ayrımın önemini göstermiş olmakla beraber kökten olarak Vidalci coğrafya ile ters düşen bu eğilim düşüncelerin keskinleşmesine neden olmuştur, ama hiçbir teorik tartışmaya yol açmamıştır.

Bir kaç yıldan beri coğrafyacıların teorik sorunlar karşısındaki ilgisizliği, bazılarında, yerini bazen kabaca bir tepkiye bırakan ilgisizlik, sonu teorik bir soruna varabilecek her polemikten kaçınma kaygıları ile beraber bulunmaktadır.

Bundan dolayı bütün tartışmalardan vazgeçmek daha güvenli bulunmuştur. Doktor unvanı almış olan her araştırmacı, "bölge"sini en iyi bilen değil midir? Fakültelerde coğrafya profesörlerinin sayısının çok az olduğu bir dönemde, kürsü sistemi uzun zaman her hocaya, üniversitenin yetkisi dahilinde, coğrafyanın şu veya bu bölümünün tekelini vermiştir. Bu, fikir ayrılıklarını sınırlandırmaktadır: Birine fiziki coğrafya, diğerine beşeri coğrafya, bir üçüncüsüne "bölgesel" coğrafya.

Sadece olumsuz etkilerini gözönünde bulundurmakla yetinilirse, Vidal de la Blache'ın düşüncesinin yaptığı etki anlaşılamaz; olumlu görüşlerini de belirtmek gerekir. Zira büyük ölçüde, yakın zamana kadar üstünlüğünü olanaklı kılan bunlardır.

Vidal de la Blache'ın öğretmeni olduğu Fransız coğrafya okulu, haklı olarak Alman coğrafyasından tamamen farklı olmayı istemiştir, özellikle de Ratzel'in öğretisinden. Zira bu Ratzel'in öğretisi açıkça Reich yayılmacılığının meşrulaştırılmasının ideolojik araçlarından biri gibi görünüyordu. Ratzel'in eserinin Fransa'da anlaşılamamış olmasına rağmen, geliştirdiği fikirlerden bazılarının izleri Fransız beşeri coğrafyasında görülmektedir.

Fransa coğrafyasının tablosu ile ve esinlendiği büyük tezler ile

veya kuramını etkilediği *Evrensel coğrafya* (A. Colin)'in on beş cildi ile Vidal de la Blache, coğrafi düşünüşün en ince şekli olarak düşünülen derin bölgesel betimlemeler fikrini geliştirmiştir. Bölgesel betimlemenin Vidalci yöntemi açıkça Reclus'ün yönteminden çok daha ileridir. Bu sonuncu, devleti kavramlaştırma alanı olarak aldığında çok daha iyi oluyorsa da, Fransız bölgeleri betimlemeleri şaşılacak derecede zavallı görünmektedir. Vidal, bir bölgenin manzaralarının, tarih boyunca, beşeri etkilerle doğal verilerin birbirine karışmasının sonucu olduğunu göstermiştir. Betimlediği ve incelediği manzaralar esas olarak tarihsel bir mirastır. Bu nedenle, Vidal de la Blache "determinist" tezle güçlü bir şekilde mücadele etmiştir. Bu teze göre "doğal veriler" (veya aralarından biri) "beşeri olgular" üzerinde dolaysız ve belirleyici bir etki yapmaktadırlar. Ve Vidal de la Blache, insanlar ile "fiziksel olgular" arasındaki ilişkileri açıklamak için tarihe önemli bir rol vermektedir.

Vidal de la Blache'ın eseri bölgesel betimlemelerle kalmaz ve genel coğrafyanınkine[13] göre çok farklı olan yöntemi büyük bir önem arzetmektedir. Özellikle "yaşam tarzı" kavramı verimli olmuştur, yani hala kapalı ekonomide yaşayan insan topluluklarının farklı doğal çevrelerde geçimlerini sağladıkları araçların bütünü. Bu örgütlenme biçimi bugün artık sayıları gitgide azalan insanlarla ilgilidir ve Vidal de la Blache'ın zamanında bu örgütlenme biçimi bugün "gelişmiş ülkeler" olarak adlandırılan ülkelere uygulanmıyordu.

Bununla beraber, üniversitedeki coğrafyacılar arasında bölgesel incelemede Vidal'in katkısına çok daha önem verilmiştir.

Vidal de la Blache'ın katkısının değeri Fransa'da ve dış ülkelerde sık sık ifade edilmiştir. Ancak coğrafyanın içine düştüğü bu zorluklar, bugün bu katkının değerinin tartışılmasına neden olmaktadır.

O, coğrafi düşünüş tarafından gözönünde bulundurulan "beşeri olgular"ın yelpazesini açarken, öğretisi coğrafya ile sosyal bilimler arasındaki kopukluğu belirtmektedir. "*Coğrafya yeryüzünün bilimidir, insanların değil*" diye yazabilmiştir. "Beşeri coğrafya" ile ilgilenmediğinden değil; "beşeri coğrafya" onun için esas olandır, ama onu Durkheim'la karşı karşıya getiren (çok az bilinen) polemiğin gösterdiği gibi, "beşeri coğrafya"yı kesin bir şekilde sosyal bilimlerden ayırmak istemiştir. Vidal de la Blache için beşeri coğrafya esas olarak yerleşme biçimlerinin, nüfusun uzaysal dağılımının incelenmesidir. İnsanı bazı yerlerin *ikamet edeni* olarak kavrayan coğrafyanın Vidalci görüşü, gerçekte, "beşeri olgular"ın incelenmesini, fiziksel

olguların incelenmesine bağımlı kılmıştır. Kuşkusuz, insanların "fiziksel" etkinlikleri ile değişikliğe uğramış olan, tarihe yapılan başvuruların bolluğuna rağmen uzaysal çerçeveler, alanlar esas olarak fiziksel çerçeveler ("doğal alanlar", "coğrafi çevreler", doğal bölgeler veya doğal veriler tarafından sınırlandırılmış bölgeler) olarak anlaşılmıştır.

Bu yüzden, nisbeten yakın bir tarihe kadar, insan topluluklarının incelenmesi için coğrafyacılar tarafından kullanılan sorunsal, esas olarak, sosyal bilimlere bağlı değildi. Doğa bilimlerine, fiziksel çevrenin incelenmesi için başvurulan bilimlere bağlıydı. Böylece, "fiziki coğrafya" ile "beşeri coğrafya" arasındaki kopukluk bugünkü kadar açık değil miydi ki coğrafyanın birliği doğrulanmış olsun? Kuşkusuz bir yığın aldatmaca ve suskunluk karşılığında. Zira coğrafi söylem çok açık bir şekilde ekonomik ve sosyal bilimlere bağlı olan "beşeri olguları" gözardı etmeye çalışmaktadır. Uzun zaman boyunca coğrafyacılar hemen hemen yalnız kırsal yerleşim ve tarımla (iklimin etkisi) uğraşmışlardır. Şehirler sadece, ilk topografik görünümlerine göre ve etrafındaki bölgenin başlıca engebe farklılıklarına göre anımsanmışlardır. Sanayinin incelenmesine gelince, kasıtlı olarak bilinmiyor olmasa da, en azından hammadde yataklarına bağlı olarak sınai merkezlerin belirtilmesine indirgenmiştir.

Kuşkusuz, bu suskunlukları açıklamak için, bu çağın coğrafyacılarının ve ilk bakışta Vidal de la Blache'm, sanayinin ve büyük kentsel yerleşimlerin rolünün henüz bilincinde olmadıkları söylenebilmiştir. Bununla birlikte, çok büyük bir başarı kazanan ve daha sonraları çokça kullanılan eserler topluluğunu aşağı yukarı yirmi yıl önce yayımlayan Elisee Reclus, şehirlere, sanayiye ve daha sonraları gözardı edilecek olan bu ekonomik, sosyal ve politik sorunlara büyük bir yer vermiştir: Reclus, devleti tercihli kavramlaştırma alana olarak değerlendirmektedir. Bu ona bu sorunları kavrama olanağı vermektedir. Buna karşılık, bölgesel bir coğrafyanın farklı oyunlarını, özellikle Fransa'nınkini sergileme tarzı, Vidal de la Blache'ın ayırdettiği farklı bölgesel "kişilikler" için hazırlayacağı betimlemeli sentezler ile karşılaştırıldığında çok beceriksizcedir. Reclus'un katkısının önemini unutturmaya olanak verecek şey, bölgesel monografiler düzeyinde coğrafi analizin inceliğidir. Sorbon'da profesör, Ahlâk ve Siyal Bilgiler Fakültesi'nde üye olan Bay Vidal de la Blache, Maurice Barres'ın[14] fikirlerini paylaşırken, eski komüncünün, anarşizm üzerine kafa yoran düşünürün de bu sırada sürgünde yaşadığı doğrudur.

Diğer bilim kolları, örneğin tarih, ekonomi aynı tür engellerle karşılaşmışlardır. Yine de bu engeller uzun zamandan beri bu bilim kollarının sahnesi oldukları polemiklerin ve teorik tartışmaların ortaya çıkmasını ve gelişmesini engellememişlerdir. Bazı tartışma tipleri coğrafyada daha ortaya bile çıkmamışken, çoktan sona ermiştir.

Oysa bu çok önemli bir noktadır, tarih ve sosyal bilimler konusunda cereyan etmiş olan ve hala cereyan etmekte olan tarışmalar, yalnız üniversite çerçevesinde değil, bütün toplumun sorunları ile temas halinde, politik düzeyde bulunmaktadırlar.

Uzun zamandan beri tarih polemiktir: Kaynakların eleştirisi yapılmaktadır; şu veya bu açıklama üzerinde anlaşılamamaktadır; birçok siyaset adamı hatıralarını yayımlamaktadırlar, bazen de tarih yazarı olmaktadırlar. Özellikle tarih, siyasi polemiğin konusu olmuştur. Marksizmin gelişmesiyle, tarih, ekonomi-politik ve diğer sosyal bilimler derin değişikliklere uğramışlardır. Bu alanlarda siyasi polemik ve bilimsel tartışma daha da sıkıca birleştirilmişlerdir. Dolaylı veya dolaysız politik kavrayışları nedeniyle, tarihçi ve ekonomistlerin teorileri, önce üniversitenin dışında, sonra üniversite çevrelerinin içinde cereyan eden sürekli bir tartışmanın ve aralıksız bir özenin konusu olmuşlardır. **Tarihin ve sosyal bilimlerin gelişmesi büyük ölçüde sınıf mücadelelerinin sonucudur.**

Çok yakın bir tarihe kadar coğrafyada böyle şeyler olmamıştır: Coğrafyacılar arasında derinliğine tartışma yapılmadığı gibi diğer bilim kollarının uzmanlarının veya politik sorunları ortaya koyanların söylediklerine de dikkat edilmemiştir.

Coğrafya karşısındaki bu özensizlik, coğrafyanın dili gittikçe sadece medyada değil, birçok bilimsel disiplinde kullanıldığı oranda şaşırtıcıdır. Herkes "ülke"lerden, "bölge"lerden bahsetmektedir. Bu esnek ve kaygan kavramların çok belirsiz niteliğine ve düşüncenin kesinliği için bu kavramların kullanılışlarından ileri gelebilen can sıkıcı sonuçlara dikkat edilmemektedir. Tarihçinin, ekonomistin, sosyoloğun kendi söylemlerinde coğrafi kanıtları kullandıklarını görmek ne saflıkla ne de eleştirel düşünce eksikliğiyle açıklanabilir. "Coğrafi veriler", sanki "coğrafi liderler"in karşısında eğilinmesi gerekiyormuş gibi en küçük bir tartışma olmadan kabul edilmektedir. Oysa coğrafi "veriler" Tanrı tarafından verilmemektedir. Bu verileri belli bir çapta kavramaktan memnun olmayan, onları belli bir düzen içinde seçen ve sınıflandıran coğrafyacının biri tarafından çıkarılmaktadır; aynı bölgeyi inceleyen veya aynı sorunu başka bir ölçekte ele

alan bir başka coğrafyacı muhtemelen oldukça farklı "veriler" üretebilecektir. Ünlü coğrafi "liderler"e gelince, bunlardan, örneğin ekonomistler çok hoşlanmaktadır. Coğrafyacılar , Vidal de la Blache'tan itibaren insanların bunları çok farklı bir şekilde kabul ettiklerini, tam bir "determinizm"in pek de olmadığını, daha ziyade bir "olabilirlik"in olduğunu bilmektedirler.

Diğer bilim kollarının uzmanlarının, özellikle tarihçilerin ve ekonomistlerin, coğrafi kanıttan yararlanırken fazla temkinli olmamaları, kendi düşünce biçimlerini yürütmek amacıyla coğrafi söylem karşısındaki özensizliği dile getirmektedirler. Gerçekten de coğrafyanın ne politik sonuçları, ne de ideolojik işlevi kavranmamaktadır. Coğrafi kanıt, sanki doğabilimlerine aitmiş gibi "yansız" veya "nesnel" gibi görünüyordu. Bu bön ve çok parlak olmayan bilim kolu tarafından üretilen biraz bayağı kanıtları, sorun çıkarmadan kullanabilmek için, sanki coğrafyanın etrafında bir tür suskunluk oyunu oynanıyormuş gibidir. Kuşkusuz coğrafya derslerinin sıkıcı anıları, bu "bilim"in sorunlarına dikkatle eğilmeye teşvik etmek için biçilmiş kaftan değildir. Nasıl oluyor da coğrafyayı sadece, sınavlardan geçmek için kafasına doldurmak zorunda kalmayan, aynı zamanda onu lisede de okutmak zorunda kalan hiçbir tarihçi, kendisine zorla kabul ettirilen bu bilim koluna şüpheyle yaklaşmamıştır? Coğrafyacıların yöntemi, polemiklere ve tartışmalara konu olsaydı bugünkü haliyle kalmayacaktı.

Birlikçi tasarının yadsınması olarak bir üniversite uygulaması

Coğrafyacıların coğrafyaya verdikleri statü, üstü kapalı olarak bilgilerin genel düzenlenmesini ortaya koyduğu halde, coğrafya konusunda susulduğunun görülmesi önemsiz değildir. Ama bu suskunluk, ortada olana dikkat edildiğinde daha da inanılmaz görünmektedir: Coğrafyanın varoluş sebebinin "fiziksel olgular" ile "beşeri olgular" arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olduğunu hemen hemen oybirliğiyle söyledikleri halde, uygulamalarında coğrafyacılar bu etkileşimleri pek de düşünüyor gibi görünmemektedirler: Bazıları sadece "fiziki coğrafya" (bu coğrafya, örneğin SSCB'deki gibi, bazı öğretim sistemlerinde en sonunda bilim kolunun esasını oluşturmaktadır) ile uğraşırken, diğerleri de esas olarak "beşeri coğrafya" ile uğraşmaktadırlar. O halde, coğrafyacıların çoğunun yaptığı ileri sürdükleri ilkelerin yadsınması gibi görünmektedir.

"Fiziki coğrafya"ile "beşeri coğrafya" arasındaki kopukluğun bu şekilde kurumsallaştırılması (hem derslerin, ders kitaplarının, lise ve fakülte programlarının ayrılma düzeyinde, hem de yüksek öğretimin profesörleri ve araştırmacılarının kriterleri düzeyinde), filozoflara ve diğerlerine, birlikçi veya birleştirici bir coğrafya tasarısının aldatıcı niteliğini göstermeye olanak veren güçlü bir kanıt olabilirdi. Ama bunlar her türlü eleştiri veya yorumdan vazgeçmişlerdir, sanki coğrafyadan hiç sözetmemek daha iyiymiş gibi.

"Fiziki coğrafyacıları" ile "beşeri coğrafyacılar" arasındaki bu kopukluk, birileri gitgide kesin olan fiziki ve doğa bilimlerinin ilerlemelerini "izlemek" zorunda kaldıkça, diğerleri sosyal bilimlerin yeni yöntemlerini uygulamaya çalıştıkça artmaktadır. Bu iki grup coğrafyacı arasındaki mesafe öyle açılmıştır ki, bazıları, bilimsel çalışmanın bölünmesinden kendilerine yarar sağlayabilmek için birlikçi coğ-

rafya tasarısından açıkça vazgeçmek istemişlerdir.

Coğrafyacıların araştırmalarında olduğu gibi öğretimlerinde de toprakların ve bitkisel oluşumların inceleNmesini çok uzun zamandır ihmal ettikleri açıktır: Topraklar ve bitkisel oluşumlar bugün herşeyden önce kıtaların büyük bir kısmında, "fiziksel" ve "beşeri" olgular arasındaki bu etkileşimlerin, yine de coğrafyanın varoluş nedeni olarak gösterilmeye devam edilen bu etkileşimlerin sonucudur. Aynı şekilde coğrafyacı, "çevre", "kirlenme", gibi sorunlara da pek önem vermez, halbuki bunlar da "doğal çevre" ve beşeri etkinlikler arasındaki etkileşimlerin sonucudur. Buna karşılık, daha az açıklayıcı olmayan bir uygulama geleneğiyle coğrafyacılar, yine de sadece çok dolaylı olarak ve çok tali olarak bu meşhur "etkileşimler"de etkisi olan jeolojik yapılara çok özel bir ilgi duymaktadırlar...

Kuşkusuz, bir de "bölgesel coğrafya" vardır; coğrafyanın resmileştirilmiş ayrımından doğan üçüncü parça... Coğrafyanın "birliğini" sürdürmekle görevlendirilen bölgesel coğrafya, jeoloğun, iklimbilimcinin, subilimcinin, botanikçinin, demografın, etnoloğun, ekonomistin ve sosyoloğun söylemlerinden çıkarılmış olan, dünyasal alanın şu veya bu kısmı hakkında çeşitli ögeleri toplamaktadır. Bu alıntıların çeşitliliği her zamanki gibi, değişik uzmanlar tarafından kendine özgü olarak incelenen olaylar arasındaki etkileşimleri gerçekten kavrayacak bir yöntemin kanıtı olarak düşünülmektedir. Oysa çoğu durumda, "bölgesel coğrafya" derslerinin ve kılavuz kitaplarının çoğunda, etkileşimlerin bu incelemesinin gerçekte, yanyana konulmuş olan, diğer bilim kollarından alınmış söylemlerin farklı ögelerinin belli bir düzen içinde sıralanması (1. dağlık durum, 2. iklim, 3. bitki örtüsü, 4. akarsular, 5. nüfus, vb.) olduğunu görmek gerekir. Ortaöğretim kitaplarında, yüksek öğrenim derslerinde, ansiklopedilerin coğrafya ile ilgili makalelerinde açıkça görülen bu yanyana koyma, bu sıralama daha az açık olmasına rağmen, Fransız Coğrafya Okulu'na ün kazandıran bölgesel coğrafya tezlerinin satırlarında da görülmektedir.

"Bölgesel coğrafya" incelemelerinde kullanılan kavramsal donanımın esasını teşkil eden "genel coğrafya", onyıllardan beri "fiziki" coğrafya ile "beşeri" coğrafya arasında gittikçe belirginleşen bu kopukluk, coğrafyacıların yaptıklarını ileri sürdükleri değişik nitelikteki etkenlik arasındaki etkileşimlerin incelenmesini olanaksız değilse bile en azından çok zor kılmaktadır.

"Bölgesel coğrafya"nın ansiklopedik söyleminde daha da bölünerek ortaya çıkan "fiziki coğrafya" ile "beşeri coğrafya" arasındaki

bu kopukluk, coğrafyacıların sürdürdüklerini ileri sürdükleri tasarının öğretim ve araştırmada bu şekilde yadsınması, sadece girişimlerinin gerçek zorluklarını değil, aynı zamanda ve özellikle, her bilgikuramsal düşünme karşısında reddetmelerini değilse bile kuşkularını ifade etmektedir. Gözlemlerine yön veren önbelirlenimlere aldırmadan ve böylece gerçek nesne ile tanıdık nesneyi birbirine karıştırarak, belirtici bir şekilde coğrafya "veriler" olarak adlandırılanı dolaysız olarak kavradığını sananlar gibi, aynı şekilde coğrafyacılar da, farklı uzmanların söylemlerinden aldıkları değişik ögelerin basit "veriler" olduklarını düşünmektedirler. Bununla birlikte, coğrafyacının, çalışmalarının bir kısmından yararlandığı jeolog, iklimbilimci, botanikçi, demograf, ekonomist ve sosyologların herbiri, amaçları coğrafyanın amaçları olmayan aynı bir bilimin kendine özgülükleri olan bir yöntem ve kavramsal donanım kullanmaktadırlar. Kavramların oluşumunu pek de dert etmeyen ve sürekli olarak son derece belirsiz kavramları (bölge, ülke...) kullanan coğrafyacı diğer bilim kollarının ürünlerinden yararlanmaktadır ve bu bilimlerle ilgili olarak coğrafya konusunda sorduğundan daha fazla soru sormamaktadır.

Marks ve "ihmal edilmiş" alan

Akademik coğrafyanın sistemli bir şekilde siyaset dışı bırakılmış "yararsız" pedagojik söylem olarak kurumlaştırılması, coğrafyacılara karşı özenin artmasına yardımcı olmamıştır. Ama yine de daha gerekli olmuştur. Tarihçiler ve devlet sorunu ile ilgilenen herkes, coğrafyanın da devleti, uzaysal yapısı, alanı, sınırları gibi başlıca niteliklerinden biri ile değerlendirdiğini nasıl anlamamışlardır? Oysa, birçok kavramının ve kanıtının kullanıldığı coğrafyayı sarmaya devam eden bu işbirlikçi suskunluk çok daha derin bir sorun ortaya çıkarıyormuş gibi görünüyor.

Coğrafya dünyanın bir betimlemesidir. Ama bununla birlikte tek düşünceleri bütün yutturmacaları ortaya çıkarmak ve bütün bozuklukları açıklamak olan çevrelerde bundan bahsedilmemektedir. Bilimlerin geçerliliği üzerinde bir kanıya varmak için o kadar çok yazan ve bugün bilginin arkeolojisini araştıran filozoflar coğrafya karşısında hala tam bir suskunluk içindedirler. Halbuki bu bilim kolu diğerlerinden daha fazla onların eleştirilerini kendine çekmeliydi. Bunun nedeni: Kayıtsızlık mı? Coğrafyacılarda sorunları çözüp bir karara varacak tartışmanın olmayışı mı? Daha ziyade bilinçsizce bir suç ortaklığı mı?

Marksizmin tarihte, ekonomi politikte ve diğer sosyal bilimlerde yol açtığı dönüşümlerin önemini belirtmeye kuşkusuz gerek yoktur. Sadece bir sorunsal ve kavramsal bir donanım getirmekle kalmamış, aynı zamanda büyük ölçüde, tarihçilerin ve ekonomistlerin çalışmaları hakkında, bu bilgikuramsal polemiğin gelişmesini ve bu özenin artmasını da sağlamıştır; bu polemik ve bu özen önce üniversitenin dışında, en politikleşmiş çevrelerde, daha sonra da üniversite çevresinin içinde görülmüştür. Oysa, şimdiye kadar böyle birşey coğrafyada görülmemiştir; ekonomik, sosyal ve politik anlamı çok önemli olan bir bilgi sözkonusu olmasına karşın. Kuşkusuz coğrafyanın esas olarak doğabilimlerine ait olduğu düşünülseydi, Marksizmle ilişkilerinin olmayışı değilse de, zayıflığı o kadar sorun çıkarmayacaktı. Ama, işlevi çok

önemli olan aldatıcı söylem olsun veya rolü daha az önemli olmayan stratejik bilgi olsun, coğrafya dünyasal alana göre sosyal (politik, askeri, ekonomik, ideolojik...) uygulamaları konu almaktadır.

Coğrafyada Marksist incelemenin rolünün zayıflığı daha şaşırtıcıdır. Önce Marks'ın eserini nitelendiren, uzaysal sorunlar karşısındaki suskunluğu, "beyaz"lığı saptamak gerekir. Kuşkusuz, böyle bir saptama, onu korumak için kazan kaldırmaya neden olmaktan da geri kalmaz: Coğrafyanın, Marks'ın onunla ilgilenmesi için pek gülünç birşey olduğunu söyleyenler azınlıktadır. *Grundrisse*'e kadar gençlik eserlerinde ve özellikle askeri sorunlarla ilgili yapıtlarında zaman zaman alan sorunlarından bahsetmiştir. Özellikle de şehir-kır ilişkisinin sorunlarına dikkat çekmiştir. Ama coğrafi sorunların büyük bir kısmını ihmal ederek. Genellikle doğaya göndermede bulunmaktadır. (Bu Engels de daha da belirgindir) ama burada da uzaysal boyut tamamen dışarıda bırakılmıştır. Marks'ın uzaysal sorunlar karşısında gösterdiği zayıf ilgi, *Kapital*'in birinci cildinde görüldüğü gibi, ekonomi politiğin eleştirisinin kesin olarak biçimlendirilmesiyle ortadan kaybolmaktadır. Marks düşünce biçimini zamana sürekli göndermede bulunarak düzenlemesine karşın alan sorunlarına kayıtsız kalmıştır. Bununla beraber, Hegel'den şiddetle etkilenmiş bir filozof olarak zaman ve alan arasında varolan sıkı ilişkilerin mutlaka bilincindeydi.

Şaşırtıcı olan, Marks'ın coğrafi sorunlara ilgisizliği değildir. En başta *Kapital* olmak üzere en yetkin teorik metinleri ile durum ve koşullara daha bağlı olan askeri veya politik-stratejik metinleri arasındaki ayrım dikkat çekicidir. Şaşırtıcı olan, en yetkin metinlerin içinde bile, coğrafi sorunlara ilgisizlik gibi, kabaca-determinist olan coğrafi düşünce tarzının bütünüyle uzaysal-olmayan bir sorunsala kayışı da değildir.

Marksist geleneğe miras olarak şu dualizm kalacaktır: Plekhanov coğrafi kanıtı kötüye kullanmaktadır. Devrimci mücadele sorunları ve yönetim işleri ile karşılaşmış olan Lenin, Troçki, Mao Zedung, stratejik düşünce alanında Marks'ın teorik önermelerini kullanacaklardır. (Ayrıca kavramsal dağarcıklarını Clausewitz'i okuyarak tamamlayacaklardır). Sonunda, Marksist ekonomi politik, son zamanlarda, merkez ve çevre gibi en kaygan uzaysal eğretilemelere saldırsa bile, *Kapital*'in uzaysal-olmayan şemalarını sürdürecektir.

Rosa Luxemburg'u ve Gramsci'yi bir yana bırakalım, onların metinlerinin (sadece politik-stratejik olmayan) bütünü uzaysal bir sorun-

sala göndermede bulunmaktadır; Luxemburg için kitap II'nin eleştirisi ve ulusal sorun, Gramsci için, İtalyan tarihi felsefesinin mirası, İtalyan ulusal birliğinin tarihinde, devlet, toprak, egemenlik ve üstünlük arasındaki ilişkiler. Marksist düşüncenin bu kısırlaştırılmasında Stalinizmin sorumluluğu olup olmadığını düşünmek gerekmez mi?

Uzaysal sorunların Prusyalı askerlerin ve Ruhr bölgesinin sanayicilerinin politik kaygılarının başında geldiğini yazdıkları dönemde, coğrafya dünyanın rasyonel betimlemesi olarak, en değerli bölümlerinden biri olduğu Berlin Üniversitesi'nde gelişme gösterdikçe ve kapitalist sistem, ülkelere göre son derece farklı sosyal kurumları egemenliği altına alarak uluslararası çapta örgütlendikçe Marks'ın coğrafya konusundaki suskunluğunun açıklanması daha da zorlaşır.

Kendisinden sonra, onu takip edenler kapitalizmin gelişmesini sadece "merkez"de değil, aynı zamanda "çevre"de de incelemekten geri kalmayacaklardır. Ama bu uzaysal simgeler tehlikesiz değildir ve düşüncenin kaydırılmasını kolaylaştırabilmektedirler.

Marks'm coğrafi sorunlar karşısında gösterdiği ilginin azlığı bugün de ciddi sonuçlar yaratmaktadır. Marksistler için, ister bölgesel, ister ulusal veya ister uluslararası sorunlar sözkonusu olsun, politik kanıtlamanın başlıca noktası zamana göre tesbit edilmektedir. Tarihsel terimlerle dile getirilmekte, çok nadiren ve çok imalı ve önemsemez bir şekilde alana başvurulmaktadır. Bununla beraber, en üstün stratejik yer, güçlerin karşı karşıya geldiği ve fiili mücadelelerin olduğu yer alandır.

Coğrafyada Marksist incelemenin güçlükleri

Bununla birlikte, coğrafyada Marksist incelemenin rolü sadece, Marks'ın ve onun takipçilerinin eserlerinin içeriğine göre ya da ilham verdikleri militanların kanıtlarına göre değerlendirilmemelidir. Coğrafya kuşkusuz onların başlıca konularından biri değildir. "Solcu" coğrafyacıların günümüzdeki uygulamalarını da incelemek gerekir: Onlar uzun süre Vidalci mirasın hegemonyasının etkisi altında kalmışlardır; ama ikinci dünya savaşından beri üniversitede, Marksist düşünce tarafından iyice etkilenmiş olan sayıları gittikçe artan coğrafyacılar vardır, fakat hala çok azınlıktadırlar: Bunların bir kısmının çok değerli bilimsel rolleri vardır. Bununla birlikte, coğrafyada Marksist etki, felsefe, tarih, sosyoloji, ekonomi politik gibi bazı bilim dallarından kesinlikle daha az gibi görünmektedir. Bu sayılan bilim dallarında nisbeten uzun zamandan beri, az sayıda kişiden oluşsa bile, tanınmış, parlak, gerçek Marksist ekoller mevcuttur.

Oysa bugün de coğrafyacılar arasında Marksistler varsa da, hala gerçekten Marksist bir coğrafya olmadığı saptanmalıdır. Şüphesiz ortaya çıkmak üzeredir. Ama sosyal bilimler arasında coğrafya, Mark-

sist incelemenin gelişmekte en çok güçlük çektiği alandır. Kuşkusuz, Marksizmin büyük kuramcılarının eserlerinde birçok alıntıya, geniş açıklamalara, birçok polemiğe ve yoruma konu bulan diğer bilim dallarının uzmanlarından farklı olarak, Marksist coğrafyacıların esinlenebildikleri çok sayıda ünlü referansları yoktur!

Bununla beraber, aşağı yukarı yirmi yıllık süre boyunca, "solcu" coğrafyacıları, Vidalci coğrafyanın sınırlarını kabul etmeyecek ve aşacak olanın yalnızca kendileri olduğunu düşünebilmişlerdir. Vidalci coğrafyanın sosyal bilimler yönünden gösterdiği kopukluğu kabul etmeyen ve kentsel ve sınai gelişmelerin araştırmasına girişen ilk onlar olmuştur; ama hiçbiri o zaman Marksist tezlere açıkça başvurmamıştır. Bugün Vidalci coğrafyayı aşan artık yalnız onlar değildir. Gerçekten de, birkaç yıldan beri, üniversiteli coğrafyacılar arasında başarısız olmayan, neo-liberal, yenilikçi, Anglosakson sosyolojisinden ve Amerikalı coğrafyacıların kullandığı nicelendirici yöntemlerden şiddetle etkilenmiş bir akım gelişmiştir. Vidalci coğrafya sosyal bilimlerle ilişkiyi ne kadar reddediyorsa, bu "New Geography"nin taraftarları bundan o kadar hoşlanmaktadırlar ve Marksizmden etkilenmiş coğrafyacıların, ekonomik, sosyal ve politik etkenlerin rolüne başvurabilenin yalnız kendileri olduğu kanısını yoketmektedirler. Uzaysal inceleme konusunda Marksizmin "kısırlığı"nın bir tür tutanağını düzenlemeye bile kalkışan bu yenilikçi, neo-liberal akımın saldırısı karşısında, Marksizmden etkilenmiş coğrafyacılar, o zamana kadar yan çizdikleri sorunları düşünmeye başlamışlardır.

"Marksist coğrafyacılar"ın anlaşılması güç noktalarının en eski belirtilerinden biri, bazılarının hemen hemen yalnız, kuşkusuz pek de Marksist bir sorunsala bağlı olamayan fiziksel coğrafyanın ve özellikle jeoformolojinin sorunlarının incelenmesine yönelmeleri olmuştur. Bu coğrafyacılar gitgide, onları yine de politik fikirlerini gözönünde bulundurmak zorunda bırakacak olan beşeri sorunların incelenmesinden vazgeçmişlerdir. Anti-sömürgeci etkinliği büyük olan, 1945'de Michel Leiris ile zorunlu çalışma üzerine rapor hazırlayan ve ellili yıllarda beşeri coğrafyada (sömürge ülkelerde sermayenin coğrafyası üzerine) çok önemli bir dizi araştırmaya girişen Jean Dresch'in daha sonra esas etkinliğini jeomorfolojiye vermesi gibi. Kuşkusuz, fiziki ve doğa bilimlerindeki birçok araştırmacı için Marksizm onların düşüncelerini ve politik davranışlarını belirtir, bilimsel sorunsallarını değil. Politik sorunsal ile bilimsel uygulamanın birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu sosyal bilimler için başka türlüdür. Coğrafyanın birleştirici görüşünü (fiziksel olayların sosyal pratiğe bağlı olarak kavramşı) terkeden ve kendilerini sırf engebe biçimlerinin ince-

lemesine veren Marksist coğrafyacıların kayması sorun yaratmaktadır. Coğrafyayı kullanmaya devam ederek, gerçekte, yeni, özerk, esas olarak fiziki ve doğa bilimlerine bağlı olan bir bilim olarak düşünmenin daha sağlıklı olduğu jeomorfolojiye geçmişlerdir.

Coğrafyada Marksist incelemenin çok yaygın olan bir başka güçlüğü, özellikle beşeri coğrafyaya ait olan birçok çalışmada ortaya çıkmaktadır: Bu çalışmalar sınıf mücadeleleri ve üretim ilişkilerinin incelenmesine yöneltilmiş tarihsel bir düşünüş tarafından işgal edilmiş çok geniş bir alanda nitelendirilmektedirler. Orijinal olmayan Marksist tipte bu söylem, çoğu kez yalnızca klasik bir coğrafya söylemine eklenmiştir: Uzaysal sorunların Marksist incelenmesi, gerçekte tarihe veya ekonomi politiğe ait olan bir söylem uğruna es geçilmiştir. Politik anlamı daha açık olan ve daha iyi hazırlanmış söylemlerin üretimine doğru kayan bu sapma, iyi düşünülecek olursa, coğrafyacıların sorumluluğunu ortaya çıkartmaktadır. Özellikle marksizme başvurarak en etkili sosyal mücadelelere katılmak isteyenler için konunun öğrenilmesi çok ciddi bir sorumluluktur. Tarihsel söylemin coğrafi söylemin içinde işgal ettiği bu önemli yerin kuşkusuz Marksist coğrafyacılara özgü olmadığı kaydedilmelidir. Coğrafyacıların, betimledikleri durumun biraraya gelen bir dizi değişimin (engebe biçimlerinin, nüfusun, çeşitli ekonomik etkinliklerin...) sonucu olduğunu anladıkları ölçüde, tarihsel yöntem coğrafi açıklamada kaçınılmaz olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Ama, Marksist olsun veya olmasın coğrafyacıların her türlü uygulamadan koptukları ölçüde, bu tarihsel açıklamaların kendileri birer amaç haline gelmektedir.

Aslında, vidalci tipte bir coğrafya söyleminin ardından veya onun yerine tarihi-sosyal bilimler tipinde başka bir söylem üreterek Marksist düşüncenin etkisindeki coğrafyacıların çoğu, yaptıklarının "coğrafya" olup olmadığından o kadar kaygılanmamaktadırlar; şüphesiz, az çok "coğrafi" olmasına karşın açıklamalarının Marksizme göndermede bulunma fırsatı olduğunu ve bunun yararsız olmadığını düşünmektedirler.

Bununla birlikte, Marksist düşüncenin etkisi altındaki coğrafyacıların bir tarih-sosyal bilimler söylemi üretmeye doğru sapmasının iki sakıncası vardır: Bir yandan, bu tarihsel söylem vidalci coğrafya söylemini açıkça sözkonusu etmemektedir; daha ziyade onu tamamlamakta ve ödüllendirmektedir, buradan onun engelleme ve aldatma aracı olarak işlemeye devam etmesine; öte yandan, bu tarihsel söylem, coğrafyada ortaya çıkarılması gereken teorik sorunları es geçmeye devam etmeye olanak vermektedir. Bu, geniş çevrelerde, "yararsız" ama tehlikesiz pedagojik söylem olan bir coğrafya fikrini sürdürmeye yardımcı olmaktadır.

Marksist bir coğrafyanın başlangıcı mı veya coğrafyanın sonu mu?

O halde teorik olarak kurulmuş ve akademisyenlerin coğrafyasının ideolojisini tartışan Marksist bir coğrafya hala yoktur. Marksist bir coğrafyanın hala varolmadığı savı, bazen açıkça Marksizme başvurarak, kentsel sorunlar üzerine bir dizi araştırmaya katılanlar arasında sert tepkilere neden olmaktadır. Kuşkusuz, toplumsal farklılaşma, toprağın gaspedilmesi, genel çıkar ile özel istekler arasındaki çelişkiler, vb. gibi olaylarla bu sorunlar, özellikle açık bir şekilde, bu alanda değerini ortaya koyan Marksist sorunsala bağlıdırlar.

Bununla birlikte, olabildiğince önemli olan kentsel olayların Marksist incelemesi Marksist coğrafyanın yerini tutamaz. Önce bu araştırmalar haklı olarak özellikle kent üzerine araştırma yapanlar ve sosyologlar tarafından yapılabilir. Kuşkusuz bu noktada akademik dayanışma sözkonusu değildir, ama bilgikuramsal statüleri coğrafyanınkinden çok daha ileri olan diğer bilim dallarına ait olan araştırmaları kendi hesaplarına geçirmelerinin eleştirisi, coğrafyacıların sorunlarını ortaya koymanın yolu değildir.

Öte yandan, kentsel sorunları inceleyen sadece marksizmin etkisindeki coğrafyacılar değildir. Kesinlikle marksizmden yola çıkmayan ve "solcu" görünmeye bile çalışmayan diğer sosyologlar ve ekonomistler gibi diğer coğrafyacılar da kentsel krizin değişik biçimlerinin araştırmasını yapmaktadırlar; sürekli kapitalist sistemin çelişkilerine başvurmadan, onun ortadan kalkmasını zorunlu görmeden onlar da "egemenlik"ten, "toplumsal farklılaşma"dan, vb. bahsetmektedirler. Marksistler bu coğrafyacıların "tutarsız" olduklarını söyleyeceklerdir... Ne olursa olsun, açıktır ki kentsel sorunların incelenmesi büyük ölçüde Marksist bir donanıma sahip olmayı gerektirir.

Bu nedenle çok sayıda marksist coğrafyacı, kentsel olayların parlak araştırmalarına girişmiş olanlar bile, marksist bir coğrafyanın

temeline sahip olmak için şehirlere ait herşeyin incelenmesinde marksizmin kavramlarını kullanmanın yeterli olduğunu düşünmektedirler. Kentler gittikçe kalabalıklaşan mevcudu toplamak zorundaymış gibi görünmüyor mu? Şehirler, kentsel etkilerin gittikçe kuvvetli olduğu kırsal alanlarda kutuplaşma ve yapılanma işlevi görmüyor mu? Bu coğrafyacılar marksist bir coğrafyanın temelini ellerinde bulundurdukları oranda, Marks'ın kapitalist sistemin temelinde olan şehir ve kır ilişkilerine, şehirlere, toprak sorunlarına vakfettiği birçok "temel" metine başvurabildiklerini düşünmektedirler.

Marksizme yöntemli bir şekilde başvurulduğundan beri artık tartışılacak temel teorik sorunların olmadığını düşünen marksist coğrafyacıların bu anlayışı birtakım sorunlar çıkarmaktadır.

Herşeyden önce, ekonomik ve sosyal yaşamın düzenlenmesinden şehirlerin gittikçe artan rolüne rağmen, bilimsel inceleme veya stratejik bilgi olarak coğrafya, şehir alanlarından bir şehirler ağı tarafından yapılandırılmış gibi düşünülebilenlerin dışındaki alanları da gözönünde bulundurmaktadır. Örneğin, dünya çapında alanları gözönünde bulundurmak çok önemli bir gerekliliktir. Kent araştırma yöntemleri oralarda artık işlevsel değildir. Kentsel olayların coğrafi incelemesi, farklı inceleme düzeylerinde yapılmış olanı bile, ancak coğrafyanın *sadece* bir kısmını oluşturabiliyor gibi görünmektedir, coğrafya, Marksizmden yola çıksın veya çıkmasın, stratejik bilgi veya bilimsel inceleme olarak düşünülürse; ekonomik ve sosyal yapıları başarıyla açıklayan sorunsalı sadece başka yere aktararak, genelleştirerek, hala ciddi, uygun bir biçimde sınırlandırılması zor sorunlar çıkaran alan incelemesi yöntemlerinde ilerlenemeyecektir.

Öte yandan, kentsel olguların Marksist incelemesinin Marksist bir coğrafyanın temelini oluşturduğunu düşünmek bir başka sorun ortaya çıkarmaktadır: Gerçekten coğrafyacılar, Marksizmden etkilenmiş olanlar veya olmayanlar, kent incelemesine geç başlamışlardır ve bununla uğraşan sadece onlar değildir. Sosyologlar ve şehir planlamacılar daha fazladır. Ekonomistler bile kent ekonomisi incelemesine koyulmuşlardır. Coğrafyacılar, uzaysal araştırmanın uzmanları olduklarını ileri sürebilmenin dışında, bu sosyal bilimler topluluğunda eriyormuş gibi görünmektedirler, çünkü kent üzerine araştırma yapanlar bir sürü harita ve plan çizmekte ve coğrafyacıların çoğununyapamadığını yapmaktadırlar yapmaktadırlar.

Sosyologlar birçok sosyal ve zihinsel alanın "ortaya konması" ile oynamaktadırlar; ekonomistler uzaysal ekonomi yapmaktadırlar, tarihçiler coğrafya-tarih yapmaktadırlar, çevrebilimciler de

insan-doğa ilişkilerine sarılmışlardır.

Birçok üniversiteli coğrafyacı için, uzaysal sorunların daha parlak, daha etkili, daha moda olan bilim kolları tarafından ele alınması, coğrafyanın buhranının başlıca nedeni ve önemli belirtisidir. Bununla beraber, coğrafyacıların alanına "burnunu sokan" bu "rakip" bilim kolları, o zamana kadar pek ele almadıkları sorunları işlemektedirler.

Coğrafyanın bu erimesini, gerçekte yokolmasını bazı coğrafyacılar açıkça değilse bile uygulamada kabul etmektedirler. Özellikle kent incelemelerinde "bilimlerarası"lık adına sosyolojiye doğru kaymaktadırlar. Bilimlerarasılığın kuşkusuz övülen avantajları vardır, ama özellikle bilgikuramsal statüsü belirsiz olan coğrafya gibi bilim dalları için, kendilerine özgü teorik sorunları yine es geçmek için mükemmel bir yanıltma sağlamanın koşullarını oluşturma sakıncası da vardır.

Az çok "solcu" eğilimindeki birçok coğrafyacı, coğrafya, sosyoloji, ekonomi, tarih vb.'nin sadece üniversite etiketleri olduklarını söylemektedirler. Onlara göre, Marksizmin himayesinde olmasa da, ondan şiddetle etkilenebilecek bir sosyal bilimler sentezinin gerçekleşmesi için bu sayılan bilim dallarının yokolmalarını dilemektedirler...

Coğrafyanın bilimlerarasılığın sunağı üzerinde işini bitirmenin yararlı olduğunu düşünüyorlarsa, sosyal bilimlere açılmanın artık Marksist coğrafyacılara özgü olmadığını ve özellikle kentsel krizin farklı biçimlerinin, gecekonduların, sınıf mücadelesinin, toprak yağmacılığının, ekolojik kirlenmenin incelenmesinin artık sadece, kapitalist sistemin kusurlarını göstermeye ve onun nasıl işlediğini ortaya çıkarmaya çalışan Marksist coğrafyacıların işi olmadığını anlamaları gerekirdi.

Üniversite coğrafyasının kaderi, coğrafyacıların o kadar uzun zaman ve o kadar can sıkıcı bir şekilde uzak durdukları bir sosyal bilimler topluluğu içinde eriyerek yokolmak mı olacaktı? Marksist olsunlar veya olmasınlar, alan üzerine yapılan söylemler korosunda sosyologlara, ekonomistlere, kent araştırmacılarına, vb. katılacaklardı.

Coğrafyanın bu krizi, XIX. yüzyılın sonunda birkaç Avrupa ülkesinin özel kültürel şartları nedeniyle kimlik kazanacak olan bir bilim dalına ve eski bir üniversite ayrımına son verecek olan bir "anlaşma"nın habercisi mi olacaktı?

Coğrafyanın krizinden sadece liselilerin bıkkınlığı mı kalacaktı? Yalnız bu mu, "reform"dan ve "değişiklik"ten çok hoşlanan ba-

kanlar, kimilerinin Fransız orta öğretiminin gerikalmışlığının bir kanıtı olarak düşündükleri bu coğrafya söyleminin yerine çoktan sosyal bilimlerin söylemini koymuşlardır.

Bununla birlikte coğrafya, üniversitede okutulmakla beraber bilimsel disiplin olarak yok olmaya hazır gibi görünmemektedir: Ders olarak o zamana kadar pek de önemli olmayan ülkelerde kısa süreden beri hızla gelişmektedir. Üniversiteli coğrafyacıların söylemi uzun zaman her türlü uygulamadan ne kadar kopuk ise, coğrafyanın bu yeni gelişmesi "uygulamalı" araştırmalara ve açıkça stratejik olan incelemelere o kadar sıkıca bağlıdır.

Uygulamalı coğrafyanın "New Geography"de hayata geçirilmesi üzerine

Özellikle Fransa'da ve Almanya'da veya bunların etkisinde kalan diğer ülkelerde coğrafya, XIX. yüzyılın sonundan itibaren liselerin programında bulunmaktadır ve başlıca işlevinin hala orta öğretim öğretmenlerinin yetiştirilmesi olan üniversitelerde önemli bir yer işgal etmektedir. Diğer ülkelerde, özellikle Birleşik Devletler'de coğrafya orta öğretimde olmadığından yakın zamana kadar üniversitelerde de pek varolmamıştır. Buna karşılık "coğrafya toplulukları" orada çok etkindir; bu topluluklar genellikle, "National Geographic Society" gibi büyük şirketlerin genel müdürleri veya emekli amiraller tarafından yönetilmektedir. Uzun zamandan beri, özgün zevkleri ve politik kaygıları yansıtan çok ünlü dergiler yayımlanmaktadır.

Ama birkaç on yıldan beri, coğrafi araştırma Birleşik Devletler'de, oldukça önemli araçlarla, hem üniversite kurumlarında hem diğer kuruluşlarda hızla gelişmektedir. Gerçekten, bir öğretmen üretme makinasının işlemesine bağlı olmayan bu coğrafyanın, büyük şirketlerin ve devlet aygıtının başında olanlara gitgide yararlı olduğu görülmektedir. Zira yalnız araştırma sözleşmeleri önerenler değil, aynı zamanda maddi olanaklara ve gizli tutulan bilgilere erişme fırsatı veren onlardır. Araştırmaları, öğretim gibi, her türlü uygulamadan kökten kopuk olan bilgi için bilgi olarak anlaşılan üniversite coğrafyasının tersine, "uygulamalı" coğrafyanın araştırmaları, hem kısmi teknik bir çözüm önermek için, hem bir eylem tasarlama olanağı verecek olan bilgileri vermek için az çok açık olan askeri, kentsel, sosyal, ekonomik amaçlara bağlı olarak yürütülmektedir.

Birleşik Devletler'de "uygulamalı" coğrafya araştırmaları önce, ekonomistler tarafından yapılan pazar incelemelerinin gelişmesinde ilerlemiştir. Sözkonusu ekonomistler, etkili olmak için, Birleşik Devletler'de kuşkusuz, uzaysal boyutu kavramaya çalışmaktadır-

lar. Büyük şehirlerin etki alanlarını ve herbirinde kurulan hizmetlerin yükselmesini incelemek gerektiği fikri çok erken benimsenmiştir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce başlamış olan ünlü Tenessee Valley Authority'ninki gibi, bölgesel gelişme operasyonları, coğrafi bir incelemenin yararını göstermiştir. Kısacası, Amerika'nın çıkarlarının dünya çapında yayılması, çok değişik yerlerde anında müdahalelerde bulunma olayı, coğrafi araştırmanın zorunlu bir araç olarak düşünülmesine neden olmuştur. Havadan veya özellikle uydulardan alınmış fotoğraflar, incelenmesi, "ele alınması" gereken yüzbinlerce belge oluşturmaktadırlar: Haftalarca süren "Skylab" operasyonunda, yerkürenin bütün yüzeyi için, çok sayıda "doğal" ve "beşeri" olaylar üzerine çok çeşitli ve açık belgeler toplanmıştır. Bunlar binlerce coğrafyacının yıllarca kullanabileceği belgelerdir.

Bunlar, yakın zamanda, SSCB'de *toptan* coğrafi bir araştırmanın gelişmesine yolaçan benzer nedenlerdir: O zamana kadar, sadece fiziki coğrafyanın yaşama hakkı vardı; Günümüzde ise karanlık değilse de bilinmeyen olarak kalmış olan beşeri coğrafya da gelişmeye başlamıştır.

Fransa'da uygulamalı coğrafya araştırmaları on yıldan beri gittikçe artmaktadır. Ama bu araştırmalar, Amerikan emperyalizminin olanaklarına uygun olan Amerikan coğrafyasının olanaklarına sahip değildir. Ama Fransa'da özellikle "uygulamalı coğrafya" araştırmacıları, üniversitede görevli olan yetişmiş coğrafyacılar olduklarından, oldukça farklı entelektüel bir düzlemde yer almaktadırlar. Gerçekten, onyıllardan beri coğrafyada amacı ve yöntemi çok farklı olan bir üniversite araştırması yapılmaktadır. Bugün bazıları ne derlerse desinler, onun yararı sadece, hiyerarşinin farklı düzeylerine varmak için, üniversite ritüelindeki rolü ile ölçülmez. Kuşkusuz, coğrafyacıların uzun zamandır içinde oldukları bilgikuramsal uyuşukluk nedeniyle, bu araştırmanın işlediği konuların seçimi pek de onların teorik düzeylerine bağlı değildir. İdeolojik işlevine kapanmış olan üniversite coğrafyası, araştırmalarını önemli bir pratik yararın sorunları üzerine yöneltemiyordu.

Başka türlü olması için, herhangi bir bölgede nasıl hareket edilebileceğini, orada hangi amaçlara erişmek için durumun nasıl değiştirilebileceğini düşünmesi için, coğrafyaya doğru sorular sorulması, ona belirtilecek amaçlara göre bir araştırma programı düzenlenmesi gerekecekti. Ama bunları yapacak olanlar kimlerdir? Bunlar iktidara sahip olanlar, devlet aygıtını veya büyük şirketleri yönetenlerdir. Bir operasyonu düzenleyen, coğrafyacı değildir. O sadece, kesin olarak siyaset tarafından kararlaştırılmış olan eylem stratejilerinin ve düzenleme planlarının hazırlanması için gerekli olan bilgileri toplayan-

dır. Onyıllar boyunca, üniversiteli coğrafyacılar teşvik edilmemişlerdir (Hem bu araştırmaların dışında tutulmuşlardır, hem iktidar onlarla ilgilenmenin gerekli olmadığını düşünmüşlerdir). Bu nedenle araştırmaları sadece yarar gözetmeyen bilgi toplama amacındadır. Filan bölgede, filan eylemin nasıl yürütülebileceğini bulmaya çalışmaları gerekmediğinden (uygun veya uygun olmayan "veriler" nelerdir? "bilimsel" yararları hiç yokmuş gibi görünmeyenler de dahil, ama stratejinin yakalamak zorunda olduğu veriler olduğundan), coğrafyacılar, belli sayıdaki fiziksel ve beşeri etkenlerin, gerçekte yalnızca "bilimsel" bir ilgi göstermenin (hocaların örneğine göre) uygun olduğu etkenlerin tarihsel olarak nasıl yeraldıklarını, nasıl birleştiklerini anlayamayacak duruma düşmüşlerdir. Vidalci etki altındaki betimlemeleri nitelendiren çok büyük boşluklar bundan ileri gelmektedir.

Uygulamalı araştırmalar kuşkusuz, üniversiteli coğrafyacılar birliğinin bilimsel olarak ilginç olduğunu düşündüğü çok sayıda ki konuda yapılmaktadır ve bu araştırmalar çok basit olarak değerlendirilen sorunlar ile ilgilidir. Bu yüzden, uzun zamanlardan beri bu araştırmalar üniversite hocaları tarafından değersiz görülmüş ve pekçoğu önceleri bunlara girişmemişlerdir. Ama şimdi, çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlarda sözleşmeler "koparmak" için gerçek bir rekabet vardır. Verdikleri krediler ve başka olanaklarla, bazı hocaların, bir "ekip" oluşturmalarına olanak vermektedirler. Bu sözleşmeler önemli araçların kullanılmasına ve geniş bilgi toplanmasına olanak verdikleri gibi, bilimsel yararı kesin olan bazı konuları kendi inisiyatiflerini kullanabilmek içindir.

Üniversite coğrafyasının hocalarının uygulamalı coğrafyanın sorunlarına karşı gösterdikleri gittikçe artan ilgi, onların öğrencilerindeki yetersizliklerin farkına varmalarını sağlamıştır.

Gerçekten, bu öğrencilerin Vidalci coğrafya çevresinde aldıkları eğitim onları uygulamalı coğrafya araştırmalarına yararlı bir şekilde katılmak için pek de verimli ve yetenekli kılmamaktadır. Bu yüzden etkinlikleri, toprak düzenlenmesi politikalarına göre, yine de kısmen coğrafi incelemeye ayrılmış olan D.A.T.A.R. gibi kuruluşlarda çok az coğrafyacı, çok fazla ekonomist çalıştırmaktadırlar. Bunun için üniversite coğrafyasının hocaları, öğrencilerini onların yöntemlerini örnek alarak sosyologların ve ekonomistlerin rakipleri olmaya teşvik etmek için sosyal bilimler konusundaki eski önyargılarından vazgeçmektedirler.

Bu yüzden, Vidalci modelin kabul ettirdiği sınırlar, sosyal bilimler yönünden göstermeye çalıştığı engel bugün gitgide fazlasıyla

aşılmıştır. Ama yine de bu "yenilikçi" akımın savunucuları "geleneksel" denilen coğrafyanın temelden bir eleştirisine girişmedikleri ve özellikle başlıca bilgikuramsal sorunları ortaya çıkarmamışlardır.

Okul coğrafyasının çok gelişmediği Birleşik Devlerler'de ve diğer ülkelerde uygulamalı coğrafya alanında araştırma yapma gereksinimleri, büyük oranda, "New Geography" adını alan teorik çalışma bütününe varmıştır. Bu coğrafya, yandaşları tarafından, "geleneksel" coğrafyanın yazınsal ve öznel söylemi ile karşılaştırıldığında bilgikuramsal bir kopukluğun sonucu olarak ve coğrafyanın pozitif bilimler arasına geçişi olarak açıklanmaktadır. Gerçekten, "nicel coğrafya"da denilen bu coğrafyaya, düşünüşlerinin matematiksel açıklamasına ve matematiksel modelin terimleriyle, çok geliştirilmiş bir biçimleştirmeye dayanmaktadır. Üniversite coğrafyasının söylemi bilimsel olarak ilginç oldukları düşünülen birkaç etkenin incelemesine ayrıcalık verebiliyor ve onların birleşimlerini nitel terimlerle tasarlayabiliyor idiyse, uygulamalı coğrafyanın yöntemleri de o kadar çok sayıda etkeni gözönünde bulundurma yükümlülüğündedir: Bu etkenlerin herbiri için, sadece alan ve zaman içinde uygun bir şekilde dağılmış olan çok sayıda istatistiksel veriye sahip olmak gerekmez, aynı zamanda, gözönünde bulundurulan alanın haritası üzerinde çizilen farklı hanelerde etkileşimlerinin sonucunun istatistiksel olarak gösterilmesine erişmek için karşılıklı etmenlerden bir denge sistemi kurmak gerekir. Etkenlere dayalı inceleme yöntemleri, çok sayıda veriyi ele alıp işlemek için, güçlü bilgisayarlar kullanmak zorundadır.

Atlantik ötesinden gelen, matematiksel açıklamaları ve bilgisayarlara sistemli başvurusu ile övünen bu "çağdaş" coğrafyanın çok itibarı vardır. Küçük bir grup ise ünü eski parlaklığını yitirmiş olan Fransız coğrafya okulu mirasçılarının eksikliklerinin yalnız matematikteki seviyelerinin düşüklüğünden ileri geldiğini düşünmektedirler. "Uygulamalı" coğrafya, "nicel" coğrafya, New Geography, yayıldıkları ölçüde (Fransa'da hala yalnızca az sayıda üniversiteliyi ilgilendirmektedirler), coğrafyanın sorunlarını çözebilecekler mi?

İktidarın el koyduğu parsellenmiş araştırmalar için az çok proleterleşmiş coğrafyacılar

O zamana kadar ideolojik öğretmenlik işlevlerine kapanmış olan coğrafyacılar için, uygulamalı araştırma, onlara birşeylere yararlı olduklarını hissetmeleri olanağı vermiştir. Bu, onların çoğunda varolan çok derin bir duygudur. Coğrafyacılar, hem iktidarla ilişkileri hem bilgi ile eylem arasındaki ilişkileri yeniden kurdukları izlenimine mi sahip olmuşlardır? Coğrafyanın onları biraz "demiurgos"u oynamaya teşvik eden bir dünya betimlemesi olduğu olgusu mudur bu?

"Uygulamalı" coğrafyada coğrafyacıların çoğunu cezbeden şey, artık "öğretmen" olmama ve üniversite, lise öğrencilerinden başka muhataplar bulma fırsatıdır; daha da saygın olan "nicel" coğrafyanın, matematikle ilgili güçlükleri olmasaydı, daha fazla taraftarı olacaktı.

"Uygulamalı" coğrafya araştırmalarının artması, bu araştırmaların onları içine kapandıkları ideolojik işlevden çıkartarak sağladığı girişimle coğrafyanın sorunlarını çözme olanağı verebilir mi? Yani, sadece coğrafyacıların fikir üretme düzeyindeki sorunlarını değil, aynı zamanda coğrafi bilgi sorunuyla beraber, toplumda alanı düşünebilecek bilinci yaratma sorununu çözme olanağı verebilir mi? Bu durumda kesinlikle hayır. Herşeyden önce, "uygulamalı coğrafyadan" bir araştırmalar bütününden bahsediliyormuş gibi genel bir şekilde bahsedilebiliyorsa da, somut bir şekilde, onları gerçekleştirenlerin düzeyine uymayan bir araştırmalar çokluğunun sözkonusu olduğunu unutmamak gerekir; bu araştırmaların kaçınılmaz olarak son derece çeşitli sorunları ve son derece eşitsiz büyüklükteki alanları (köy veya tarım işletmesi monografisinden Sahra'nın sorunları için olduğu gibi milyonlarca kilometre kare ile ilgili incelemeye kadar) konu aldığından , bu araştırmaların çoğu zaman nisbeten sınırlı görevler için ortaya çıkan çok sayıda araştırmacı tarafından yapıldığı içindir.

Kuşkusuz, bu araştırmacılar, bir üniversite araştırması için sahip olamayacakları maddi olanaklara ve inceleme kolaylıklarına sahip olurlar, ama her biri imzaladıkları sözleşme ile artık ne araştırmalarını istedikleri gibi yürütmekte, ne de özellikle araştırmalarının sonuçlarını bildirmekte özgürdürler. Bu sonuçlar sözleşme gereği, onları gizli tutma veya onları az çok kapalı bir şekilde yayımlama hakkını elinde tutan yöneticiye, inceleme bürosuna, teşebbüse, uluslararası kuruma aittir. Yayın konusu olan uygulamalı coğrafya çalışmalarının oranı çok düşüktür.

Bu nedenle, bu tür araştırmalara katılan coğrafyacıların çoğu birbirlerini tanımazlar ve özellikle daha da önemlisi araştırmalarının sonuçlarını birbirlerine iletemezler, yöntemlerini karşılaştıramazlar. Bazı araştırmacılar çalışmalarından gerçekten nasıl yararlanılacağını çok iyi bilmezler bile. Bu tür bir araştırmada görevli olan her coğrafyacının çıkarabildiği deneyim sınırlı olmaktadır ve sürükleyici değildir.

"Uygulamalı" araştırma alanı iyi bir pazar olmaktadır. Meslekdaşlar arasında yapılan sözleşmelerden pek bahsedilmemektedir, zira ne alınan ücreti söylemek ne de dereceyi başkalarına belirtmek istenmemektedir. Özellikle, araştırmanın sahibi olan kuruluş tarafından gerektiği gibi izin verilmedikçe bir araştırmanın sonuçlarını bildirmekten kaçınılmaktadır. Zira bir dava sözkonusu olmasa da, bu boşboğazlığın başka sözleşmeler yapmak fırsatını sonsuza dek tehlikeye düşürmesinden korkulmaktadır... Araştırmacılar, O.R.S.T.O.M. (Deniz ötesi bilimsel ve teknik araştırma ofisi) gibi büyük bir uygulamalı araştırma kuruluşunda toplandıklarında bile, çok sıkı bir denetime tabi tutuldukları ve çalışmalarının çok az sayıda yayının konusu olduğu çok iyi bilinmektedir.

Sonuçlarının normal olarak onları elde edenin adı altında yayınladığı üniversite araştırmasının tersine –üretilen fikirlerin bu kişiselleştirilmesi bütün entellektüeller için olduğu gibi çok önem taşımaktadır- uygulamalı coğrafyada yapılan araştırma araştırmacıyı bambaşka bir statüye koymaktadır; paralarını aldıkları andan itibaren çalışmalarının meyveleri üzerinde her hakkı kaybeden bütün ücretlilerin statüsüne koymaktadır. Bir tür proleterleşme sözkonusudur. Kuşkusuz bu, üst düzeyde üniversiteliler için pek önemli değildir. Ama, sözleşmeyi imzalayan "patron-profesör" tarafından işçi gibi kullanılan ileri öğrenciler (kursiyerler) için sözcük hiç de abartılı değildir. Bilgi düzeyinde egemenlik ve bağımlılık ilişkisi temelinde kurulmuş olan üniversite hiyerarşik sistemi, gerçek sömürü ilişkileriyle düzenlenmeye başlamaktadır.

Bütünlükleri içinde araştırma çalışmaları artık gitgide sonuçlarının yayımını yasaklayan şartlardan başka türlü şartlarda yapılamama yolundadır: Sadece filan kuruluşun *hesabına* araştırma yaparak, yalnız birtakım maddi olanaklara sahip olunmaz, aynı zamanda özellikle bilgiye erişme olanağına sahip olunur.

Önemli olanaklardan yararlanan birçok uygulamalı coğrafya çalışmalarının, araştırmaları yönetenin adı altında (katılanları da unutmadan) bu araştırmaları finanse eden kuruluş tarafından yayımlandıkları bir gerçektir. Ama bu arada, bireysel olarak, çok sayıda görevlinin yardımı olmadan, bilgisayarsız ve özellikle devlet kurumlarının doğrudan doğruya denetleyebildikleri araştırmalara sağladıkları belgelere erişme olanağı olmadan sürdürülen üniversite çalışmaları gerçekte diskalifiye edilmiş bulunmaktadır.

Nicel coğrafya araştırmalarının gelişmesi aynı yönden gitmektedir; nicel coğrafya bir yığın istatistiksel veriyi ve çok pahalı inceleme araçlarını içermektedir. Gerçekte devlet aygıtına ve büyük şirketlere bağlıdırlar. Bu, nicelikçi "New Geography"nin gerçekte, iktidarı elinde tutanların hoşuna gitmeyen araştırmacılara yasak olduğu anlamına gelmektedir. Bu coğrafyanın karşısında geleneksel coğrafya gülünç görünmektedir.

Elbette, nicel inceleme yöntemlerinin kullanılması teorik bir aydınlatma çabasını zorunlu kılmaktadır. Çok sayıda bütünlük ve altbütünlüklerin uzaysal biçimleri ve ilişkileri hakkında bilgisayarların ve değişik amaçlar için toplanmış bir yığın önemli verinin düzenli olarak kullanılması çok hızlı bir şekilde çok kesin bilgiye sahip olunmasına olanak vermektedir. Ama uzaysal inceleme yöntemlerinin ilerlemesi ve "uygulamalı" coğrafyanın gelişmesi, çelişkili bir şekilde, coğrafyanın statüsünün ve araştırmalarının rolünün değişmesine yolaçmaktadır. Kendi seçtiği ya da yarattığı kişisel bilimsel yapıt veya başyapıt olarak gerçekleştirdiği eserini rahatça tanıtabildiği bir araştırmanın sonuçlarına adını veren bağımsız entellektüelin üniversitedeki durumu yerini, araştırmanın amacını ve uzaysal çerçevesini saptayan ve araştırma sonuçlarını kendilerine ait mülkiyet gibi elinde tutan bir kamu kuruluşunun veya özel kuruluşun çıkarı için, çoğu zaman geçici olarak, sözleşmesiz çalışan memurun, teknisyenin durumuna bırakma eğilimindedir.

Bilimsel ve teknik araştırmaların, örneğin fizik de, kimyada, elektronikte vb. yapılan araştırmaların sonuçları, özel teşebbüsler çerçevesinde yapılanlar da dahil, çok sayıda yayınları olurken, bu her araştırmacıya araştırmasını onu ilgilendiren bilim dalı çerçevesi içine yerleş-

tirme olanağı verirken (fikirlerin bu yayılması işletmelerin çıkarına uygun düşmektedir), uygulamalı coğrafya çalışmalarının büyük çoğunluğu gizli tutulmaktadır. Çünkü uzaysal inceleme sözkonusudur.

Gerçekten, devletin bütün bölgelerini konu alan bölgesel incelemeler sözkonusu olduğuna göre, ekonomik ve sosyal olaylar ne kadar çok fazla yayına ve istatistiğe konu oluyorlarsa, filan bölgenin, filan yerin toptan durumunun incelenmesi (ülkenin filan kısmı ile ilgili tasarılar), bu incelemelerden herbiri çok az kişiyi ilgilendirdiği bahanesiyle o kadar gizli kalmaktadır. Çünkü bu araştırmaların sonuçları yüksek düzeyde politik bilgilerdir; bu bilgilerin gizli tutulması "bilimsel" çevrelerde yayılmalarını önlemek için değil, daha çok, bu araştırmaların konusu olan filan bölgede, filan yerde yaşayan nüfusun değişik yollardan bundan haberdar olmasını önlemek içindir. Bütün niteliklerini ve bütün etkenlerini algılamadıkları durumlara konulmuş "kendilerinden bilgi alınmış kişiler" için, bu araştırmaların sonuçları çok büyük bir öneme sahip olacaktır; bu sonuçlar onlara orada somut bir şekilde neler olup bittiğini daha iyi görme ve orada olup bitenden haberdar olma olanağı verecektir.

İşte bu nedenle, "uygulamalı" coğrafyanın, "nicel" coğrafyanın bütün işleri yalnız coğrafyacıları (ve onları kullananları) değil, bütün vatandaşları ilgilendirmektedir. Demokratik bir toplumun gelişmesi için, nasıl ülkenin birçok kısmında somut bir şekilde değişikliğe uğradığını ve bu değişikliklere nasıl müdahale edilebildiğini bilenlerin yalnız egemen azınlık olması çok ciddidir.

Esas olarak, sözkonusu edilen "uygulamalı" coğrafya veya "nicel" coğrafya değildir; birinin eğilimi diğerinin yöntemleri tartışmasız olumludur ve ayrıca onların gelişmelerini engellemek mümkün değildir. Ama açıklanması gereken onların kaçınılmaz politik sonuçlarıdır: Bu coğrafyaların yalnız iktidarın kaygılarına göre yönlendirildikleri ve sonuçlarına bürokratik ve mali örgütlerin denetimini elinde tutanlar tarafından el konduğu olgusu, sonuçlarının yalnız "uzmanlar" arasında yayınlandığı ve tartışıldığı ölçüde değil, aynı zamanda değişik yollarla çok daha geniş çevrelere ulaşabildiği ölçüde, üniversite araştırmasına (yetersizliklerine rağmen) özellikle önemli bir rol kazandırmaktadır.

İktidardaki azınlık, coğrafyanın ürettiği stratejik bilgiyi kaçınılmaz olarak tekeline alacaktır. Bu olumsuz gelişme sorgulanmayacak mıdır? Geleneksel olarak, "öğretmenlerin coğrafyası"nın gelişmesinden önce, coğrafyacılar doğrudan doğruya "kurmay"lara çalışıyorlardı. Çalışmalarının sonuçları sıkı bir gizliliğe sahip değilmiydi?

Bugün durum tamamen başka türlüdür: Askeri, yönetimsel, mali "kurmaylar"ın çok özel görevleriyle beraber kendi araştırma ve coğrafi arşivleri vardır. Ama şimdi eskiye göre çok daha fazla sayıda coğrafyacı vardır ve özellikle onların çoğu toplumda üniversite mensubu, bilim adamı statüsüne sahiptir ve artık doğrudan doğruya ve tamamen "kurmaylar"a bağlı değildirler. Öğrencilerin sayısındaki artış gözönüne alınırsa, üniversitede öğretmenlik yapan coğrafyacıların mevcudu son yıllarda hızla artmıştır. Fransa'da asil olan öğretmenler 1920'de 23, 1955'de 71, 1972'de 544'e çıkmıştır – yönetimin veya özel kuruluşların çeşitli servislerinin ısmarladıkları uygulamalı coğrafya araştırmalarının büyük bir kısmını yapanlar onlardır. Daha genç meslekdaşların, ileri öğrencilerin etrafını sardığı bu coğrafyacılar üniversitede bulunmaktadırlar; üniversite sadece eskiden olduğu gibi artık bir öğretmen üretme makinası değildir; öğrenci sayısının artması, medyanın rolü, politik değişim onu başlıca tartışma ve görüşme yerlerinden biri yapmıştır. O halde coğrafyacılar araştırma gelişiminin ortaya çıkardığı sorunların bilincine varmaları gereklidir: Kendileri için "proleterleşme"ye doğru bu gidişin ve vatandaşlar için yaşamsal öneme sahip bilgilerinin gizlenerek egemenlerin tekeline alınmasının bilincine varmaları gerekir.

Coğrafyanın iktidarla ilişkilerinin olması kaçınılmazdır. Bu ilişkiler coğrafyanın sadece ideolojik bir söylem olmaması ve stratejik bilgi olarak görülmemesi için gereklidir. Ama bu ilişkiler kölece olmayabilir, çelişkilerle dolu ve bazıları için de karşıtlıklarla bezenmiş olabilir.

Bir kriz coğrafyası için

Bilgi ve iktidar sorununun ortaya çıkması, bazılarını, bütün toplumun kökten ve mutlak bir değişiminin gerekliliğini ve özellikle ilk sosyal örgütlenme biçimlerinden birinin, iş bölümünün ortadan kaldırılmasını önermeye götürmektedir. Bunu söyledikten sonra, hemen yarın olacak bir şey olmadığı için, buna artık pek aldırmamaktadırlar...

Ama köklü bir değişikliğin şartlarını o kadar beklememek ve şu andan itibaren bir adım atmaya çalışmak önemlidir. Bu, coğrafya konusunda özellikle önemlidir, çünkü coğrafya stratejik bir bilgidir. Çünkü, stratejik niteliği açık olan coğrafi araştırmalar iktidarın yararına hızla artmaktadır.

"Uygulamalı" coğrafyanın neden yaklaşık yirmi veya otuz yıldan beri gittikçe geliştiğini düşünmek gerekir. Bu, sadece yöneticilerin tarzının sonucu veya coğrafyacıların kamu yararına katkıda bulunma gayretlerinin sonucu değildir.

Kuşkusuz, yollar ve demiryolları çizildiğinden beri veya şehirler kurulduğundan beri, "uygulamalı" coğrafya yapıldığı söylenebilir ve bunlar özellikle, alana egemen olmak ve orada etkin olmak için bilgileri, haritaları ve fikirleri kullanan askerler, mühendisler, işadamlarıdır. O zamana kadar iyi bilinmeyen ve iktidarı elinde bulunduranlar tarafından iyi denetlenememiş alanların bulunmasına ve düzenlenmesine tekabül eden safha, bugün çoğu ülkede aşağı yukarı tamamlanmıştır. (Bu safha "yeni ülkeler"de XIX. yüzyılın sonuna kadar, SSCB'de XX. yüzyılın yarısına kadar sürmüştür. Günümüzde Çin'de doruk noktasına varmıştır.)

Bugün çoğu ülkede "uygulamalı coğrafya" araştırmaları esas olarak, yakın bir zamandır çeşitli "*güçlüklerin ortaya çıktığı*" alanlar ile ilgilidir. Bu "*güçlüklerin ortaya çıkması*", karmaşık nedensellik ilişkilerini gizleyen anlamı belirsiz bir ifadedir: İster yönetim,

muhalefetin yükselmesi ve genel bir bilinçlenme nedeniyle, çoktan eskimiş olayları "hesaba katma"ya gitsin; ister yöneticiler, belli bir bölgenin, gerçekte çok daha genel olan bir özgül sorunun "olduğunu" anlasınlar. Gerçektir ki, uygulamalı coğrafya araştırmaları dolaylı olarak veya dolaysız olarak, yönetim için çözülmesi, aşılması sözkonusu olan "sorunlara", "güçlüklere", "sıkıntılara", "dengesizliklere" bağlıdır. Bu araştırmaların artık doğrudan doğruya yöneticilerin, politikacıların veya uygulayıcıların işi olmadığını, "bilim adamı" statüsüne sahip olan "uzmanlar"ın, coğrafyacıların (bazen uzayın planlamacıları olarak) işi olduğunu kaydetmek gerekir. Bunlar bu incelemeleri yaptıran ve en azından sonuçta karar almak zorunda kalacak olan siyasi ve yönetimsel kuruluşların büyük ölçüde dışındadırlar.

Politik karar almak veya teknik talimatlar vermek için "bilimadamları"na yapılan bu başvuru iktidara sahip olanlar için aynı zamanda şunları ifade etmektedir:

Nedenleri pek iyi anlaşılamayan yeni güçlükler ortaya çıktığında durum hakkında kesin bir fikir sahibi olma gereksinimi;

— "Bilimsel" bir incelemenin şüphesiz bir çözüm bulmayı kolaylaştırabildiği ve daha iyi bir alan "düzenleme"sinin bir çare olabileceği fikri;

— Şaşırtma isteği: Bir sorunla uğraşıldığına inandırmak için, bir araştırma yapmaya karar verilir;

— Bilimsel olarak açıklanmış genel çıkar nedenleri altında (örneğin bölgesel eşitsizlikler), bazı özel çıkarlar için çok kazanç getiren stratejileri gizleme kaygısı.

Şu da var ki, çoğu ülkede sorunlar ve güçlükler yerlere göre artmakta ve çeşitlenmektedir. Olaylar hızla geliştiği için yeni anketler yapmak gerekmektedir.

Artan bu araştırmaların bir dizi yerde ve bölgede ayrı ayrı, çok değişik sorunlar üzerinde, birbirlerini tanımayan coğrafyacılar tarafından, dolaylı veya dolaysız olarak birbirleriyle ilişkisi olan farklı kuruluşlar için sürdürüldüklerini anlamak önem taşımaktadır. Gerçekten bu araştırmalar, gerginliklerin, güçlüklerin, çeşitli dengesizliklerin artmasına bağlıdır. Bu sayılanlar yezyüzünün gittikçe kalabalık olan bölgelerinde aynı şekilde değil, gittikçe farklılaşarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu ülkede bütün bu olumsuz belirtilerin ortaya çıkmasını ve şiddetlenmesini topluca açıklamanın en iyi şekli, yerlere göre farklı biçimler alan bir *krizin* varsayımını ortaya koymaktır. İncelenen olgulara ve ideolojik akımlara göre, bu krizinen önemli be-

lirtisi olarak önce şunlar anımsanmaktadır:

- Bir yüzyıldan beri çığ gibi büyüyen ve son yirmi yıl içinde korkunç bir şekilde artan sınai bir büyümenin sonuçlarından biyosferin tahribi;
- İnsanların en büyük bölümünün yaşadığı kısımlarda yiyecek potansiyelinin zarar görmesi;
- Bir yüzyıldan az bir zamanda insanların sayısını dört katma çıkartacak inanılmaz nüfus artışının çoğu ülkede otuz yıldan beri patlak vermesi;
- Sermayelerin, hizmetlerin, nüfusun toplandığı çok büyük kentsel yerleşimlerin dolup taşması;
- Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar arasındaki eşitsizliklerin acı bir şekilde daha çok belirgin hale gelmesi, insanlar arasındaki egemenlik, bağımlılık ilişkilerinin gitgide daha fazla artması;
- Hegemonyalarını kurdukları alanları genişletmeye çalışan ve aralıksız müthiş bir yoketme potansiyeli biriktiren büyük güçlerin dolaylı veya dolaysız çatışması.

Ama bütün bu yeni sorunlar tehlikeli artışları nedeniyle, toptan bir krizin en önemli belirtileri olarak kendilerini gösterirler. Ama, bazı yerlerde ne denli korkunç olurlarsa olsunlar, bu olumsuz belirtiler, olumlu dönüşümlere ve ilerlemelere daha az bağlı değildirler: Ölümlerin ve hastalıkların azalması, okuma-yazma oranının artması, bilimsel ve teknik gelişme, çok sayıda egemenlik altına alınmış halkların ulusal bağımsızlıklarını kazanmaları, en kaba baskı yöntemlerinin azalması, sosyalist bilincin artması, gelişme adına daha etkili yetki biçimlerinin yerleşmesi.

Bu genel kriz birçok büyük çelişkinin sonucudur; bu şüphesiz dünyanın sonu değildir, ama, Avrupa'daki sanayi devrimiyle başlayan ve kapitalist sistemin gelişmeleri oranında büyüyen dünya çapında diyalektik bir krizdir.

Bu diyalektik kriz sadece zaman içinde değil, aynı zamanda alan içinde de gelişmektedir. Yeryüzünde hep aynı şekilde ortaya çıkmaz, tam tersine, birbirlerine gittikçe sıkı sıkıya bağlı oldukları halde, gittikçe farklılaşan biçimler alır. Bu ayrımlaşma süreci hala çok yetersiz bir şekilde incelenmektedir. "Gelişmiş" denilen ülkeler ile "azgelişmiş" denilen ülkeler arasındaki çelişkiler saptanarak çalışmalar sürdürülmektedir. Ama gittikçe hızlanan ve sıklaşan izafi olayların çelişkili sonuçlarına bağlı olan bu ayrımlaşma, sadece dünya çapında ortaya çıkmaz, en çok sanayileşmiş ülkeler topluluğu içinde olduğu gibi "üçüncü dünya" içinde de ortaya çıkar. Her biri için ayırdetme-

nin yararlılığı olduğu değişik "bölgeler" içinde olduğu gibi her devletin içinde de ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımlaşma sadece, ekonomistlerin ardından, başvurma alışkanlığı edinilen ekonomik göstergelerle belli olmamaktadır. Bu ayrımlaşma, ayırdetmenin yararlılığı olduğu büyük farklı çelişik tiplerinden (örneğin demografik çelişkiler, kirlenme ile ilgili çelişkiler, politik çelişkiler vb.) herbirinde de ortaya çıkmaktadır. Bunların yayılmaları, karşılıklı etkileşimleri sadece çoktan ayrımlaşmış ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimleri üzerinde değil, aynı zamanda, doğal ve ekolojik şartların farklılığının, orada uygulanan sömürü yöntemlerinin yolaçtığı dönüşümler nedeniyle daha da karmaşık olduğu bir alanda gerçekleşmektedirler. Ögeleri az çok hızlı değişim ritmlerine ulaşan bu karışıklığın farklı görünümlerini kavramak için, birçok uzaysal inceleme düzeyini ayırdetmek gerekir. Zira çelişkiler, sınırlı bir alanda büyük ölçekle (insanların bu çelişkilere doğrudan doğruya maruz kaldıkları gibi) ve daha soyut bir şekilde kavrandıkları zaman ortaya çıkar. Küçük ölçekle bakıldığında aynı şekilde ortaya çıkmazlar.

Bu araştırma alanında herşey yapılacaktır, zira, şu veya bu çelişki konusunda ayrımlaşmanın birkaç görünümünü saptayacak durumdaysak da, hala, alanda, bu sürecin nasıl işlediğini anlamaktan uzağız. Neden şu yer, şu bölge, şu ülke, bu ayrımlaşmış çelişkilerin belli bir birleşimi ile komşu alandan az çok ayrılmaktadır? Çok özel bazı durumların dışında pek bir şey bilmiyoruz ve hala yaklaşık bir yönteme basit bile olsa kavramsal donanıma sahip değiliz.

Erken bir slogan "Kahrolsun teknokratik coğrafya!.."

Küresel diyalektik krizin uzaysal ayrımlaşma biçimlerinin nasıl geliştiğini anlamak için, ne "uygulamalı" araştırmaya ne de "nicel" araştırmaya o kadar güvenmemek gerekir. Bu krizin belirtilerinin çoğu, kavranabildikleri kadarıyla, yeterince geniş yüzeyler için onları nitelendirebilmek çok zordur. Öte yandan, bu sorunun aydınlatılmasında gerekli olan kavramsal donanımı kurmak için zorunlu olan bütün teorik yaklaşımlar, muhtemelen "uygulamalı" araştırma sözleşmeleri tarafından üstlenilmeyecektir; böyle olsa bile, bu teorik araştırmanın sonuçları çok büyük bir olasılıkla yayımlanmayacaktır veya yayınlasalar bile, şiddetli eleştirilere ve tartışmalara konu olacaklardır. Bu kavramsal donanımın kurulması, bu bilim dalının bilgikuramsal yetersizlik geleneği hesaba katılırsa, coğrafyacıların sahip olduğu kavramsal donanım ne kadar zayıfsa o oranda gereklidir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi, daha önceden tözel teorik dağarcıkları olmalıydı. Bu dağarcığın farklı uzaysal inceleme düzeylerine uygun olarak hızlı gelişme içindeki yeni olayların karşılıklı etkileşimlerini kavrayabilmek için onu değiştirmeye çaba göstermeliydiler. Ama, coğrafyada en azından ünlü (kutsal değilse de) metin yorumlarıyla kösteklenmeme avantajına sahip olacak olan bu teorik tartışma çalışması "alan" çalışması ile sıkı ilişki içinde sürdürülmezse ilerleyemez. Ampirik yöntem tarafından algılanan olayların çeşitliliği, teorik donanımı değiştirme, sözkonusu etme olanağı vermektedir. Bizzat bu teorik donanım olayların gözlemini düzenlemeyi sağlamaktadır. O halde teorik yapı çalışması, her mümkün olduğunda, "uygulamalı" coğrafya araştırmaları çerçevesi de dahil, uygulamaya bağlı olmalıdır.

Bütün bunlar, ne "uygulamalı" coğrafyanın sözleşmelerinin, ne de "nicel" coğrafyanın araçlarının üstlenemediği ve olanaklarının yetersizliğine ve diğer araştırma konularına dağılmasına rağmen, üni-

versite tipi araştırmanın sorumluluğu olan görevlerin önemini göstermektedir.

Görünümlerinin farklılığını açıklayarak bu küresel krizin anlaşılmasına katkıda bulunmaya kendilerini adayan veya adayacak olan coğrafyacılar için motivasyonlar tümüyle "bilimsel" değildir. Çağımızın önemli sorunları karşısında duyulan kaygı kuşkusuz politik kaygılara sıkı sıkıya bağlıdır. Bir de diğer insanlara bir şekilde yararlı olma kaygısı da vardır. Üniversite çerçevesinde veya uygulamalı coğrafya çerçevesinde sanki militanca bir bilimsel araştırma sözkonusudur.

Dünya çapında bugünkü durum, gerilimlerinin, çatışmalarının, dengesizliklerinin, uyumsuzluklarının çokluğu ile, birçok çelişkisi ile, toptan bir diyalektik kriz durumu olarak açıklanabildiği; bu çelişkiler kapitalist sistemin gelişmelerine bağlı olduğu ölçüde, Marksist tipte inceleme, yalnız küresel düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel görünümlerinin farklılığında onu en iyi açıklayan inceleme olarak gittikçe gerekli olmaktadır.

Kuşkusuz "uygulamalı coğrafya" sözleşmeleri yarışında, "yenilikçi" denen ve uygulamacı olarak adlandırılabilen akıma bağlı olan coğrafyacılar kuşkusuz en iyi işleri bulmuşlardır. Ama Marksist etki altındaki coğrafyacılar da sözleşmelere soğuk bakmamaktadırlar ve inceleme bürolarında veya araştırmaları veren kuruluşlarda, özellikle ileri görüşlü bir yöneticinin bulunduğu kuruluşlarda her zaman yasaklı değildirler.

Çoğu kez, araştırma konusu ciddi politik gerilimlere uygun düştükçe, inceleme olanağı verecek olan araştırma sözleşmesini elde edenlerin Marksist coğrafyacılar (Marksist sosyologlar, Marksist kent araştırmacıları) olduğunu söylemek mümkündür.

Tabii ki, bu araştırmalar kesin bir şekilde Marksistlere bırakılmaz ve onlar da araştırma programlarının açıklanmasında az çok Marksist olmaktadırlar, ama onların sorunsallıkları en etkili, en doğru sorunsallık olarak kendini kabul ettirmektedir ve öte yandan Marksist bir araştırmacının yaptığı anket incelenen topluluğun sempatisini kazanmakta gecikmez; sonuçları daha da iyidir...

Bununla birlikte, Marksist coğrafyacıların önemli bir kısmının araştırmaları sözleşmelere göre yapılmaz; üniversite sistemi çerçevesinde yapılmaktadır; bir tez militanca etkinlikler için olmasa da, en azından incelenen topluluklar için politik bir sempatinin ifadesi olarak hazırlanmaktadır. Bu Marksist araştırmaların sonuçları yayınlandıklarında, onlara ilham veren sorunsallığı, birkaç yıldan beri gitgide daha az gizli tutmaya başlamışlardır. Bu eğilim, kapitalist sisteme ve emperyalizme kökten muhalefetlerini ilan eden sosyolog ve etnologlarda daha da fazladır.

Tabii ki, bu beyanlar cesurcadır. En azından liberal demokrasilerin üniversite sisteminin bugünkü durumunda, bu beyanların sahipleri için birtakım mahzurları olsa bile; başka yerlerde kuşkusuz tehlikelidir. Bu "tehlikeli" beyanlar sınıf mücadelesine entelektüellerin katkıları olma iddiasını taşımaktadır. Daha ilk anda öyle görünüyor ki, bu yapıtlara gösterilen ilgi, özellikle sorunsallığı, teoriyi düşünen ve bu yapıtların somut gerçekler hakkında içerdikleri bilgilere ilgi göstermeyebilen "solcu" üniversite camiasının sınırlarını aşamayacaktı. Kuramlaştırma konusunda Marksist coğrafyacılar hala sosyologların inceliğine ve ustalığına varmaktan uzaktırlar. Bu yapıtların, Marksizmi, bilinçsizce, farklı rakip grupların taraftarlarının karşı karşıya geldikleri saldırgan yorumlarda gerektiği gibi kendini gösterebilmek için, Marks'ın, Lenin'in, Rosa Luxemburg'un yapıtlarını yeterince iyi bilen entelektüellere mahsus, üniversite tipi söyleme dönüştürmeye biraz daha katkıda bulunma işlevine sahip oldukları söylenebilir mi?

Oysa, bütün coğrafya kitaplarının ve makalelerinin, özellikle Marksizme açıkça başvuranlar da dahil, "solcu" üniversite çevrelerindekilerden ne kadar daha dikkatli olan başka okurları da vardır. Bunlar büyük devlet aygıtlarının ve çok büyük kapitalist grupların dokümantasyon servisleridir. Fikir, bilgi ürünü olan herşey, bir sorunu kavramanın yeni şekli olarak, didik didik edilmekte, fişlere geçirilmekte ve son derece farklı kaynaklardan gelen bilgi ögelerini hemen anında toplamaya, yeniden ayırmaya, düzenlemeye olanak veren bilgisayarlara yüklenmektedir.

Coğrafyacıların, antropologların, sosyologların, üçüncü dünyanın şu veya bu halkı, şu etnik grup, şu aşiret, şu bölge, şu mahalle, şu gecekondu semti, vb. üzerinde yaptıkları monografilerin, büyük güçlerin politik ve askeri haber alma servisleri için tabii ki en başta CIA, Pentagon gelmektedir, önemli bilgiler oluşturduklarını anlamak gerekir. Uzun zamandan beri biriktirilen bu bilgiler gerekirse, dünyanın şu veya bu yerine başarıyla ve hızla müdahale etme olanağı verecektir.

Sadece üçüncü dünyanın pek fazla bilinmeyen bölgelerine değil, en çok sanayileşmiş ülkelerin büyük yerleşim merkezlerine bile müdahalede bulunmak sözkonusudur. Böylece, son yıllarda, çok sayıda Amerikan şehirlerinin zenci gettolarında ayaklanmaların patlak vermesini, bir yığın sosyolojik, psikolojik, coğrafi, ekonomik inceleme izlemiştir. Bunlar federal yönetim ve çeşitli vakıflar tarafından verilen krediler sayesinde yapılmaktadır. "Solcu" araştırmacılar, zencilerin davasına duydukları sempati, bu gettolarda sürdürdükleri iliş-

kiler ve sorunsallıkları nedeniyle de bu sorunun incelenmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu ilerici bilim adamları ırk ayrımını göstermek için çalışmışlardır, ama Birleşik Devletler yönetimine de, zenci hareketlerine karşı nisbeten etkili bir strateji (ekonomik, sosyal, mali, polisle ilgili...) hazırlamalarına olanak veren bilgileri vermişlerdir.

Bugün her zamankinden daha fazla, bilgi bir iktidar biçimidir ve uzaysal incelemeye değinen herşey tehlikeli olarak görülmelidir. Zira coğrafya önce savaş yapmaya yarar. Sadece geçmişte değil, bugün belki de her zamankinden fazla: Örneğin içindeki radikal-solcu coğrafyacıların çok önemli bir role sahip olduğu New Geography'nin teorik araştırmaları, Vietnam'daki "elektronik savaş" olarak adlandırılan savaşta otomatik haritacılık tekniklerinin hazırlanmasını ve uygulamalarının mümkün olduğunu göstermiştir. Bilgisayar, otomatik araçlarla bulunan bütün hareketlerin haritasını hemen hemen anında göstermediğinden son derece hızlı müdahalelere olanak vermektedir.

Aynı şekilde, krizin uzaysal ayrımlaşma biçimlerinin incelenmesi son derece yararlı stratejik ve tehlikeli bir bilgi oluşturmaktadır. Büyük şirketlerin ve büyük kapitalist devlet aygıtlarının yöneticileri, Marksizme karşı antipati duymalarına rağmen, "gerçekçi"dirler. Örneğin, Dr. Keynes'in "devresel olmayan" bir strateji önermek için Marks'ın incelemesini zımnen gözönünde bulundurduğundan beri, klasik üretim fazlalığı krizini önleyebildiklerini anımsamaktadırlar. Birçok ülkede solcu güçler tarafından o kadar uzun zamandan beri istenen tarım (toprak) reformunun o kadar kötü olmadığını anlamışlardır. Aslında, devlet aygıtlarının ve büyük kapitalist grupların yöneticilerinin Marksist bir incelemeye gittikçe daha çok gereksinimleri olmaktadır. Bu en azından "arazi"yi ve düşmanın maksadını anlamak içindir. Ama, durumları ve durumların çelişkili gelişimlerini başarıyla inceleyebilmek için, kendileri için çalışanları Marksizmi özümlemeye teşvik etmek, bilinen ideolojik strateji nedenlerinden dolayı onlar için çok zordur. İşte bu nedenle, kurmaylar olarak adlandırmanın uygun olduğu kişiler için, Marksist araştırmacılara başvurulmasa da, en azından, çalışmalarından yararlanmak için onların üretmesine izin vermek gerekir.

Az çok bilinçli olarak araştırmalarının "kullanılma"sını önlemek için, birkaç yıldan beri Marksist coğrafyacılar, sosyologlar ve antropologlar yapıtlarına en köktenci antikapitalist ve antiemperyalist beyanlarla başlamaktadırlar, sanki bu beyanlar iktidarın ajanlarını, böyle devrimci sözlerden sonra gelen bu araştırmaların sonuçlarını gözönünde bulundurmaktan caydırabilirlermiş gibi. Ama bu beyanlar gerçekte hiç-

bir şeyi değiştiremezler. Sosyal bilimlerde ve coğrafyada yapılan araştırmalar yönetici azınlıklara, Marksist bir incelemeden kaynaklandıkları oranda önemli bilgiler vermektedirler. Yararsız olmamasına rağmen, özet olarak: "Kahrolsun, uygulamacı coğrafya!!!" demekte acele edilmiştir. Yine de buna aldırmamak elde değildir. Gerçekten, bütün vatandaşları ilgilendiren bilgilerin, belgelerin iktidardaki azınlık tarafından denetlenmesi yeniden biraraya getirilmesi gibi araştırmacının sadece iktidarla ilişkileri düzeyinde ortaya çıkacak olan ahlaki bir sorun o kadar da önemsiz değildir.

Bu sorun kuşkusuz, özellikle sosyal bilimler alanında araştırma etkinliklerine katılanların hepsini ilgilendirmektedir. Ama bu sorun coğrafyada kendine özgü şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira, kamuoyunun ekonomik ve sosyal haberler karşısında uyanık olan politize olmuş kesimi, alana ait bilginin stratejik önemini kesinlikle görememekte ve buna aldırmamaktadır. Bu da uygulama sürecini, bilginin bazıları tarafından tekele alınmasını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Bu sorun aslında bütün coğrafyacıları ilgilendirmektedir. Ama şimdilik genel çıkar ile iktidardaki grubun yaptıkları arasındaki çelişkilere özellikle dikkat etmeleri gerekenler arasında ciddi bir şekilde hala ortaya konmamıştır. Bu sorunu o kadar basit ve kolaycı ifadelerle çözemezler. Sorunun çözülmesi yönünde araştırmanın fiilen, iktidarı elinde bulunduranların çıkarlarına aykırı olması amacıyla, bir araştırmanın Marksist'in himayesinde olması yeterli değildir; bu, marksizmin hala muhalefet olgusu olduğu ülkelerde böyledir; Marksizmin egemen olduğu ülkelerde bu daha da geçerlidir.

Coğrafi inceleme "konuları" insanlar içindir

Coğrafyacılar, en azından, politik, ahlaki veya dini nedenlerden dolayı, diğer insanlara nazaran kendi işlevleri konusunda kendilerini sorguya çekenler, ciddi bir çelişki içinde olduklarını anlamalıdırlar.

Gerçekten sorun sadece araştırmacı ile iktidar arasında değildir; sorun, araştırmacı, iktidar ve araştırma konusu olan alanda yaşayanlar, yani söylenildiği gibi inceleme "konuları" erkekler ve kadınlardır. Coğrafyacı, alanları incelerken, iktidara, bu alanlarda yaşayan insanların üzerinde etkili olma olanağını verdiğinin bilincinde olmalıdır. Çelişki bu şekilde özetlenebilir: Bir araştırma ne kadar gerçekleri kavrayacak güçte ise (ve özellikle, az çok açıkça Marksist bir incelemeye başvurarak, değişik çelişkileri açıklıyorsa), yani bu araştırmanın bilimsel değeri ne kadar büyükse iktidar, o kadar incelenen grup üzerinde başarılı bir şekilde etkili olma olanağını verecek olan değerli bilgilere sahip olacaktır: Teorik olarak bu, bu grubun iyiliği içindir veya genel çıkar içindir, ama gerçekte çoğu zaman tamamen başka türlü olmaktadır.

O halde coğrafyacının, giriştiği veya girişmesi istenen araştırmanın neye hizmet ettiğini ve bu araştırmanın hangi politik bağlamın içinde yeraldığını kendi kendine sorması gerekir; vereceği bilgiler açıkça bir topluluğu, özellikle incelediği topluluğu soymaya veya ezmeye yaradığı takdirde bu araştırmayı yapmamayı isteyip yapsa bile, araştırma sonuçlarını bildirmeyi reddetmesi gerekir.

Coğrafyacının, gerçekte güçsüz bir röntgenci değil, istesin veya istemesin, iktidarın hizmetinde bir *bilgi ajanı* olduğunu ve devrimci beyanlarının veya ahlaki kaygılarının hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini anlaması gerekir. Araştırması kısmi bir nitelik taşısa bile (zira sonuçları diğer araştırmaların sonuçları ile birleştirilebilir), sadece bir alanın fiziksel niteliklerini konu alsa bile (jeomorfologların erozyon konusunda vardıkları sonuçlara göre, birçok ülkede, ağaçlandırma,

savunma çalışmaları ve toprakların yeniden canlandırılması için, yüzbinlerce insan yaşadıkları yerlerden çıkartılmışlardır), coğrafyacının araştırmasının çok ciddi sonuçlara sahip olabileceğini anlaması gerekir. Coğrafyacı, coğrafyanın stratejik bir bilgi olduğunu ve stratejik bir bilginin de tehlikeli olduğunu hiç aklından çıkarmamalıdır.

Bu ahlaki ve özellikle politik sorunun, bilimsel uygulamadan ayrılmaması gerekir. Bu sorun sadece, Marksizmden etkilenmiş olanlarda değil, toplum içindeki meslekleri ve rolleri konusunda kendilerini sorguya çeken herkeste ortaya çıkmaktadır. Her coğrafyacı, incelediği alanda yaşayan ve dolaylı veya dolaysız olarak araştırmasının "*konusu*" olan erkeklere ve kadınlara karşı sorumluluklarını bilmelidir. İncelenilen alan ne kadar büyükse, oluşturdukları grup[13] ne kadar kalabalıksa, bu alan istatistiksel verilerin arasında soyut bir şekilde küçük ölçekle gözönünde bulunduruluyorsa, coğrafyacının sorumlulukları da o kadar azalıyormuş gibi görünmektedir: Bu bölge üzerinde pek çok başka araştırma olmuştur ve olacaktır... o halde onu, çalışmalarının sahip olabildiği politik sonuçları ihmal etmemeye götüren genel düzeyde politik sorunların bilincinde oluşudur. Bu konuya tekrar döneceğiz.

Buna karşılık, araştırma büyük ölçekle sürdürüldüğünde, nisbeten az sayıda insanın yaşadığı nisbeten sınırlı bir alanı konu aldığında coğrafyacı sorumluluklarından sıyrılamaz. Yine de çoğu zaman yaptığı budur. Zira kendisi ile onlar, yani hakkında bilgi toplananlar arasında kişisel ilişkiler kurulmuştur. Onlara araştırmasının sonuçlarının büyük bir kısmını borçludur: "Arazi"deki her coğrafyacı (bu deyimin askerler için olduğu gibi coğrafyacılar için de çok yüksek bir değeri vardır), orada yaşayan insanların sempatisini kazanmadan araştırmasını sürdüremeyeceğini çok iyi bilmektedir; zaten bu sempatiyi yaratmaya çalışmaktadır: Bu insanlar sadece sorularına cevap vermezler, ona açıklamalarda bulunmazlar, onu görmek istediği yerlere götürmezler, aynı zamanda onu evlerine kabul ederler, konuk ederler ve onunla, yiyeceklerinin en iyi tarafını onunla paylaşırlar. "Arazi"de çalışmanın bu safhasında coğrafyacı bu alanda yaşayan insanlara fazlasıyla bağımlı bulunmaktadır. O, alan gibi insanları da inceleme "konusu" olarak ele alacaktır. Coğrafyacı, tanıdığı bütün bu insanları soyutlamalarla, rakamlarla, haritalarla, bilgilerle somut bir şekilde açıklayacaktır.

Coğrafyacı, araştırmasının sonucu olan bu bilgilerin, yönetime, banka yöneticilerine, gerektiğinde orduya..., kısacası iktidara, araştırmalarının konusu olan bu erkekleri ve bu kadınları daha iyi denet-

leme, onları daha iyi egemenlik altın alma, onları soyma ve bazı durumlarda onları ezme olanağı vereceğinin bilincinde olmalıdır. Ama, sorumlulukların bilincine varılması çoğu zaman, bir alanı ve orada yaşayan insanları kavrayan bir soyutluğun oluşturulmasının verdiği tatmin olma duygusu –aslında bu bir iktidar duygusudur- ile es geçilmektedir.

Gerçekte, coğrafyacının onların arasında iken onlara gösterdiği fazlasıyla karşılığı ödenmiş olan sempati ve güvenin kötüye kullanılmasıdır. Ama sözkonusu olan geriye şüphe veya pişmanlık duygularının kalması değildir, sözkonusu olan bu çelişkinin nasıl aşılacağını düşünmektir. Madem ki coğrafyacının araştırması stratejik bir bilgi ortaya koymaktadır, araştırmaların konusu olan topluluğun çıkarları ile, bu araştırmaların sonuçlarını kendi yararına kullanacak güçte olan bir azınlığın çıkarları arasında az çok kısa vadeli çelişki olabiliyor, o halde, bu topluluğun da daha iyi örgütlenebilmek ve kendini savunabilmek amacıyla bu stratejik bilgiye sahip olması için bir yol bulmak gerekmektedir.

İlk bakışta bu tasarı tam manasıyla ütopya gibi görünebilir ve bazıları alay etmekten geri kalmayacaklardır. Bir "topluluk" bilimsel bilgileri kavrayabilse bile, nasıl bunlarla ilgilenebilecektir? İnsanlara onları özellikle ilgilendiren bir bilgi vermek istenirse, bu, onlara, herhangi birinden henüz daha iyi bilmediklerini öğretmek midir? Gerçekte bu tasarının göründüğü kadar ütopik olmadığını ve şüphesiz birçok durumda gerçekleşebileceğini savunmak mümkündür; sözkonusu olan ne "deneylere" girişmek, ne de birtakım grup animasyonu yollarıyla bir fikri uygulamaya çalışmaktır. Bu tasarının ilk taslağı, kimilerinin, önsel bir fikir olmadan, değişik nedenlerle katıldıkları etkinliklerde kazanmış oldukları deneyimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Afrikalı köylüler ve Fransız işçiler gibi ne kadar farklı şartlarda bulunan insan gruplarından herbirinin, politik eylemlerde (formülasyonları ne olursa olsun), onları doğrudan doğruya ilgilendiren ve gerçekte yakından katıldıkları bir araştırmadan ortaya çıkan bir bilgiyi yararlı bir şekilde kullanabildikleri iş işten geçtikten sonra ortaya çıkmıştır.

Zira önce her zaman yapıldığı gibi, bilmediği bir sorunsallığa bağlı olarak ankete *tabi tutulmuş, gözlemlenmiş, yoklanmış, sorguya çekilmiş* bir "konu", gruptan bir bilgi "*çıkarma*"ya girişmek ve daha sonra ona, bu klasik yöntemlerle araştırmadan *elde edilen* sonuçları bildirmek, ona maruz kaldığı sorgulamalardan "*çıkarılabilen*" bilgileri iletmek değildir sözkonusu olan. Araştırma etkinliklerinden bah-

setmek için genel olarak kullanılan ifadelerin çoğunun maden çıkarma veya polis soruşturmasında kullanılan sözcük ve terimlerle benzerlik göstermesi önemlidir. Sonunda, olsa olsa bu bir karikatürize etmedir, okumayı bilse bile köyün ağasına veya sendika sorumlusuna, memlekete döndükten sonra yazılan makaleden bir ayrıbasım veya kitap göndermek sözkonusu değildir. Üniversitelerarası mübadeleyi andıran bu tarz, saflığına (insanların bilimsel stilin kurallarına göre kaleme alınmış yapıtları okudukları düşünülür) ve etkisizliğine rağmen hiç yoktan daha iyidir. Bu biraz birlikte yaşanılan insanları gerçek insanlar olarak düşünmektir, "tanıdık nesneler" olarak değil.

Araştırmacı oradan ayrılmadan önce coğrafi metinleri, incelediği alanda insanların önünde okuyup açıklasaydı bu coğrafi metinler (sosyal bilimlere ait olanlarda) ne kadar farklı olacaklardı! Ama, çoğu zaman, coğrafyacıyı konuk eden, onun birçok sorusunu yanıtlayan, ona arazide yol gösteren, ona çeşitli şekillerde yardımcı olan insanlar coğrafyacının onlardan ne aldığını hiçbir zaman bilmeyeceklerdir; buna karşılık coğrafyacı doğrudan doğruya (veya değil), elde ettiği bütün bilgileri incelediği arazide sahip oldukları güçleri daha iyi kullanmak için bu bilgilerden yararlanacak olanlara verecektir; orada yaşayan erkekler ve kadınlar üzerine olan bu araştırma onların, özellikle uzaysal olarak örgütlenme biçimlerini ortaya koyan nitelikleri gösterdiği gibi, *sergilemiştir*. Araştırma konusu olan bu grubun, çok daha büyük alanlarda iyice örgütlenmiş olan ekonomik ve politik güçlerin yaptıklarına daha fazla *maruz kaldığını* söylemek, sadece eğretileme değildir. Bazen uzakta olmalarına rağmen, bu güçleri yönetenler, grubun üzerinde, etkili olmak için, bu grubun kendi hakkında bildiğinden daha fazla bilgilere sahiptirler. Zira, bu kurulmuş makine gibi zımni bilgi -grubun toprağını değişik şekillerde sürmesi- grubun bütün üyelerinde alışılagelen gündelik davranışlarla sınırlı bir alan içinde tutulmaktadır. Zenginliğine rağmen, dönüştürülmediği sürece bu kendiliğinden bilgi, onların, çok sayıda gizli tutulan hedef ve stratejilere bağlı olarak çok daha geniş alanlarda, dışarıdan yönetilen girişimlerden doğan yeni durumları anlamalarına ve karşı koymalarına yarayamaz. Ama, coğrafyacının belli bir sorunsallığa göre, anketi ile çıkaracağı bilgi büyük oranda gündelik hayattan ayrılamayan, o zamana kadar dile getirilmemiş bu bilgidendir; bir kez dile getirildikten, biçimlendirildikten, haritaları yapıldıktan sonra bu bilgiler, bu grubun bilmediği strateji ve hedeflere göre bu grup üzerinde girişilecek olan hareketler için etkili araçlar olurlar. Coğrafyacı bunun bilincinde olsun veya olmasın, kullandığı

sorunsallığı büyük ölçüde yönlendiren ve onu şundan çok bununla ilgilenmeye teşvik eden bu stratejiler ve bu hedeflerdir.

İnsanların konusu oldukları araştırmaların nedenini bilmeleri gerekir

Tıpkı kendileri gibi, coğrafi bir araştırmanın konusu olacak bir alanda yaşayan bir grup erkek ve kadının da bu araştırmadan çıkacak sonuçlardan haberdar olmaları için, iş işten geçtikten sonra onlara neyin ne olduğunu öğretmek ve onlara dersler vermek hiçbir işe yaramaz; yaşadıklarından başlayarak bir bilgi oluşturma çalışmasına katılacak durumda olmaları gerekir. Bunun için, bu araştırmaya hangi nedenlerden dolayı girişildiğinden, başka yerde olup bitenler ve iktidarın tasarıları gözönünde tutularak onlar da olabileceklerden haberdar olmaları gerekir. Arazideki coğrafyacının casusluk yapmayı bırakması ve ne yaptığını bilmeyen bir serseri gibi görünmekten kaçınması gerekir. Onun uymak zorunda olduğu ilk kurallardan biri, neden orada olduğunu, neden şununla bununla, şu arazi biçimiyle veya toprağı sulamanın filanca şekilleriyle, vb. ilgilendiğini açıklamaktır, insanlar hemen bu araştırmaların nedenine son derece ilgi duymaktadırlar, zira bunun onları çok fazla ilgilendirdiğinin çabucak farkına varmaktadırlar. Coğrafi incelemenin stratejik rolünü görebilmeleri için onlara az bir zaman yeterli olacaktır. Açıkçası böyle davranmak sorun çıkarmaktır, zira coğrafyacı iktidarın ajanı gibi görünecektir. Ama araştırması tamamlandıktan sonra artık onun için iktidar sorunu olmaz (sonuçlarından kim yararlanacaktır?) Sorun, daha ilk anda ve politik ifadelerle, bunu tartışacak ve iktidarın tasarılarını ve neden oldukları çelişkileri kavrayacak olan "araştırma konusu" grubun içinde ortaya çıkmaktadır. Coğrafyacının, amaçlarını açıklamaya başladığı için, iktidarın tasarılarının neden olabileceği çelişkiler karşısında düşüncesini belirtmesi ve kendi görüşlerini ortaya koyması gerekecektir.

Kuşkusuz, bir araştırmanın amaçları, bu araştırmanın konusu olan gruba bir kez açıklandı mı coğrafyacının gitmek zorunda kalacağı kesindir. Yanlış anlaşılmalardan ileri gelen bazı durumlarda kuşkusuz yazık olacaktır. Ama çoğu zaman daha iyi olacaktır ve bazı kötü darbeler artık bu kadar kolayca yapılamayacaktır. Bir grubun incelenmeyi kabul etmemesi ve yaşadığı alan gibi incelenmeye itiraz etmesi elbette yerindedir.

Buna karşılık, bir grubun bilinçli olarak katılmaya karar verdiği

bir araştırmanın sonuçları, hem tam anlamıyla bilimsel açıdan, hem de kültürel ve politik bakımdan çok fazla zengindir. Üçüncü dünya toplumlarmda olduğu gibi çok sanayileşmiş toplumlarda da görülen örnekler, bütün bunların bir ütopya olmadığını ispatlamaktadır. Coğrafi düşünüşün yüksek düzeyde stratejik niteliği nedeniyle, bu düşünüş bir uygulamaya bağlandığı için, üzerinde hakları olduğu sınırları belli bir alana sahip olduklarının bilincinde olan nisbeten sayıları az olan gruplar (birkaç yüz kişiden birkaç bin kişiye kadar) gerçekten bir araştırmaya katılabilirler. Bu araştırmadan çıkardıkları bilginin daha iyi örgütlenmelerine ve kendilerini daha iyi savunmalarına olanak verdiğini anladıklarından beri çalışmalarının uzaysal örgütlenme biçimleri ve orada yapılmaya elverişli olan olumlu ve olumsuz değişiklikler üzerine bir araştırmaya gerçekten katılabilirler. Bu bilgi, büyük ölçüde, coğrafyacının sorularının etkisiyle, o zamana kadar dile getirilmemiş yerel durumun bu kollektif bilgisinin açıklanmasının sonucudur. Ama bu bilgi, coğrafyacı tarafından başka yerde olup bitenlerden ve ancak çok daha geniş alanlar gözönünde bulundurularak kavranabilen olaylardan çıkarılan bilgilerle bütünleşmektedir.

Tabii ki bu bilgi bütün gruba verilmez, çünkü araştırmaya katılan grubun bütünü değildir, yapıları ve çelişkileri hesaba katılarak, üyelerinin bir kısmına verilir bu bilgi; yapı ve çelişkiler çok çeşitli olabilir ve coğrafyacı büyük ölçekli bir inceleme için ayırdedeceği grupların son derece farklı olması nedeniyle, bunları gözönünde bulundurmalıdır. Kuşkusuz her "grup"un, daha geniş sosyal oluşumun ve daha büyük alanların içinde, nisbi bir tutarlılığa sahip olması ve sosyal ve uzaysal özerkliğinin bilincinde olması gerekir.

Araştırma çok daha geniş alanları (bölgeler, devlet) ve çok fazla sayıda insanı konu aldığında coğrafyacının bunları soyut ve istatistiksel biçimin dışında başka türlü kavrayabilmesi için araştırma sonuçlarının kullanılması ile ilgili sorunlarda hayli farklı bir tutum almaktadır. Ama onların da sonuçları stratejik olarak çok önemli olan küçük ölçekli bu araştırmalarda coğrafyacıların sorumluluğu diğerlerinden daha az değildir. Politik işlevi küresel olarak çok önemli olan bir bilginin "kitleler" olarak adlandırılmaları uygun olanlara iletilmesi uzun vadeli bir süreçtir; uzaysal sorunlar karşısında uyanık olabilmişlerse politik bir eylemde bulunanların etkisiyle ve aldattıklarının farkına vardıkları ölçüde orta öğrenimdeki öğretmenlerin etkisiyle bu süreç gerçekleştirilebilir. Can sıkıcı ve yararsız pedagojik söylem olarak düşünülen coğrafya karşısındaki bu genel ilgisizliğe son vermek ve aldatıcı işlevini göstermek, onun ileri sürdüklerine

karşı uyanık olmaya çağırmak, coğrafi düşünüşün, stratejik bilgi olarak önemini binlerce örnekle göstermek sözkonusudur. Ama, lisedeki öğrenciler artık coğrafyadan bahsedildiğini duymak istemezlerken ve okulda coğrafyaya katlanan militanlar da Marksist incelemeyi yalnız tarihsel olarak düşünürlerken ve politik olayların coğrafi boyutuna hiç önem vermezlerken bütün bunları başarmak olmayacak bir şey gibi görünmektedir. Yine de herşey kaybedilmiş değildir.

Liseliler ideolojik paravana tekme atmaya başlıyorlar

Öğretmenlerin coğrafyasının krizi belki, sis perdesinin dağılmaya başladığını ve uzaysal sorunların stratejik öneminin ortaya çıkmak üzere olduğunu göstermektedir. Liselilerin ve kolejlilerin coğrafya konusundaki bıkkınlıkları kuşkusuz öğrenimin genel sıkıntısından ileri gelmektedir; ama neden özellikle coğrafya sözkonusu olmaktadır? Yeni bir olguyla karşı karşıyayız: Bu bilim dalı bugün insanı şaşkına çeviren pedagojik uygulamalarına rağmen geçmişte belli bir ilgi uyandırıyordu. Coğrafya kitaplarının gittikçe resimlerle süslenmesine ve magazin dergilerine benzemesine rağmen, bu bilim dalı gittikçe artan bir sıkıntıya neden olmaktadır. Birkaç yıldan beri, "coğrafya öğretmenleri"ni dışlama yaşamı pek de hoş hale getirmeyen davranışlarla ortaya çıkmaktadır. Bazıları televizyonu, sinemayı hileli rekabette bulunma ile, "pedagojik demagoji" yapmakla ve sıkıntılarının nedeni olmakla suçlayacak noktaya varmaktadırlar. Çünkü medya bütün ülkelerin, bütün manzaraların resimlerini o kadar çekici bir şekilde göstermektedir ki, bıkkın öğrenciler artık sınıfta "coğrafya yapmak" istememektedirler. Ama orta öğretimde coğrafya öğretmenlerinin karşılaştıkları güçlüklerin başlıca nedeni manzara-coğrafyası mıdır? Bununla birlikte, coğrafya "kılavuzu" ve ansiklopedileri hiçbir zaman bu kadar satın alınmamıştır (özellikle süreli yayın şeklinde olanlar). Halbuki bu başarılı yapıtlar biçim ve içerik olarak nefret edilen kitaplardan pek de farklı değildirler.

Ayrıca, manzaralarının sergilenmesiyle manzara-coğrafyası, gazetelerin, radyonun, televizyonun hergün anlattığı aktüalitedir ve coğrafyanın bu buhranının en önemli nedenleri olan gençlerin gittikçe artan siyasallaşmasıdır.

Aktüalite dünyanın dört köşesinde meydana gelen olayların birbirini izlemesinden oluşmaktadır. Bu olayların anılması, onları meydana geldikleri ülkeye yerleştirmek ve gerçekte jeo-politik bir düşünüş

olan az çok karmaşık bir nedensellik zincirini dayatmaktadır.. Hatta bazen fiziksel coğrafya olayı, politik olay haline gelmektedir: Bengal'in tayfunu, Peru'nun depremi, Sahra'daki kuraklık...

Coğrafya öğretmenlerinin karşılaştıkları güçlükleri büyük ölçüde belirleyen, dünyada olup bitenler karşısında duyulan ilgisizlik değil, tam tersine gittikçe artan ilgidir. Kuşkusuz, coğrafya sözkonusu olduğunda pedagojik ilişki allak bullak olmuştur, çünkü öğretmen, kendisini yenileyemediğinden diğer bilim dallarında olduğu gibi artık bilginin tek sahibi değildir.

Şimdi solcu liselilerin karikatürize ettikleri coğrafya dersi eskiden ilgi uyandırıyordu, çünkü haberi veren tek oydu; bugün öğretmen ve öğrenciler, güncellikleri oranında, karmakarışık, bir yığın coğrafi haberi aynı zamanda almaktadırlar. Parça parça, rastlantısal, şüphesiz gözalıcı coğrafya, ama yine de coğrafya. Öğrenciler neden sınıfta artık coğrafyadan bahsedildiğini duymak istemiyorlar? "daha önce söylenmiş olanın" tekrarlanması yüzünden mi? Kesinlikle hayır.

Medyanın sunduğu aktüalite, aslında coğrafi olan betimlemeler ve nedenselliklerle dolu politik bir söylem olduğundan bu betimleme ve nedensellikler politik kanıtlardır. Bununla birlikte öğretmenlerin coğrafyası geçmişte olduğu gibi politik boyutları dışlamaya devam etmektedir. Oysa bu dışlama isteyerek yapılmamaktadır. Öte yandan "radikal sol" militan öğretmenler kadar "gerici öğretmenler"inde yaptığı şeydir bu. Tarihçinin söylemi kendiliğinden politik (sağcı... solcu...) olduğu halde, coğrafya öğretmeninin söylemi politikayı dışlamaktadır ve bu, öğretmenin algılayamadığı nedenlerden dolayıdır, zira bu nedenlerin kavranması zordur. Bunu başarmak için, değişik uzaysal biçimlere göre ve ayrımsal uzaysallığın değişik boyutlarında politik sorunlar çıkarabilmesi gerekirdi. Ama, Vidalci coğrafyanın engel-kavramlarıyla üniversitede aldığı eğitim onun bunu yapmasını engeller ve herhangi bir uygulamaya başvurulmayışı, öğretim programlarının onu buna sürüklediği gibi, onun bu tıkanıklığı bilmemeye devam etmesini sağlamaktadır. Politika konusunda konuşmak istediğinde, coğrafya öğretmeni olarak izlediği söylemden ayrılmadan bunu yapmayı başaramaz. Sadece öğretmen değil, lise ve üniversite öğrencileri de, okul ve üniversite coğrafyası söyleminin nasıl ve neden politikadan dışlanma yöntemi olarak işlediğini kavrayamamaktadırlar; bu yüzden tepkileri onlardan belirsiz ve daha düşmanca olmaktadır. Sanki onlardan birşey çalınmıştır, ama bunun ne olduğunu bilmemektedirler. Zamanımızın politik sorunlarıyla ilgilendikçe kendileri-

ni o kadar kırık, rahatsız hissetmektedirler. Öğretmenlere gelince, onlar son derece mutsuzdur ve yapılabilecek "coğrafya"mn en azını yapmaya çalışmaktadırlar ve politik söylemin çekiciliğine sahip olan sosyal bilimlere ve çevrebilime geçmektedirler.

Fakültede, hala coğrafya yapmaya zorunlu olan tarih öğrencileri arasındaki militanlar düşmanlıklarını politik ifadelerle şöyle göstermektedirler: "Coğrafya, gerici bilim!" "Coğrafya öğretmenlerinin çoğunun, "solcu" olanların bile, politikadan yan çizdiklerini görüyorlar. Ama ne onlar ne ötekiler nedeni gerçekten anlayamamaktadırlar, zira ayrımsal uzaysallığın incelenmesi kolay şey değildir. Aldatmaca farkedilmekte, ama yöntemleri hala görülememektedir.

Nihayet büyük bir bilgikuramsal polemiğin hırçınlık içinde başlaması

Coğrafyanın bu şekilde ortaya konması, coğrafya karşısındaki bu hırçınlık artık sadece coğrafya öğrenmeye zorunlu olan öğrencilere has birşey değildir. O zamana kadar coğrafyayı tam bir kayıtsızlık içinde, çoğu defa küçümseme havasında izleyen üniversitedeki bilim dallarında da görülmektedir. Birkaç yıldan beri, kayıtsızlık yerini gitgide küçümseyen bir saldırganlığa bırakmaktadır. Uzaysal ekonomiye ve "bölgeler"in araştırılmasına girişen ekonomistlerde; kentsel sorunların incelemesinde söylem alanlarını banliyölerin ötesine kadar götüren sosyologlarda; yakın zamandan beri çok moda olan insan-doğa ilişkilerine sarılan çevrebilimcilerde; gitgide kalabalıklaşan alanları yapılandıran kentçilerde ve doğrudan doğruya tarihi incelemek isteyen ("tarihsel uzaklık" kaygısı olmaksızın) ve coğrafya-tarih ile alan üzerine söyleme atılan bazı tarihçilerde... Kendilerine özgü tasarılarını alana yayan ve uygulayan bilim dallarında da görülmektedir. Hiçbir zaman alan konusunda bu kadar yazılmamıştır. Oysa, özellikle bunlar, coğrafyacıların kendilerine ait zannettikleri (o zamana kadar işlenmemiş halde bırakılan) alanın farklı kısımlarını bundan böyle "işleyecek" olanlar, coğrafya karşısında en hırçın olanlardır. Daha ilk bakışta bu tersliğin düşük üniversite bütçelerini bölüşmek için güç çatışmalarının sonucu olabileceği görülebilir. Dikkat edildiğinde, olaylar bu kadar basit değildir. Sosyal bilimlerin birçok uzmanının küçümseyici saldırganlığı, söylemleri coğrafyacılar tarafından yapılan uyarılara yolaçtığından beri, özellikle

bu uyarılar, onların bilimlerinin ve yetersizliklerinin eleştirel bir incelemesine girişen coğrafyacılardan geliyorsa saldırgan olmaktadırlar.

Zira, tuhaf bir şekilde, sosyologların, ekonomistlerin, çevrebilimcilerin alan konusunda sürdürdükleri bunca parlak söylemin en iyi anlaştığı genellikle en "geleneksel" coğrafyadır, zira buna dikkat etmeksizin, eskiden orta öğretimde kafalarına sokulan ve medya tarafından çoğaltılan manzara- coğrafyasının resimleri ile yeniden kabul ettirilmeye devam eden görme (veya görmeme) tarzlarına başvurmaktadırlar. Coğrafyacılar alan incelemesi ile ilgili sorunları en sonunda ortaya koyduklarında, o zamana kadar anlayışla karşılanan coğrafya, "sosyal bilimler"in uzmanları tarafından, aptalca bir pedagojik söylem olduğundan, sanki aptalca olmak zorundaymış gibi, tanınmaya başlamıştır.

Ama coğrafya karşısındaki bu huzursuzluk, özellikle anesteziden çıkmaya başladığında, bunda yanılmamak gerekir, bu huzursuzluğu duyan değerli Marksist veya Marksizmden çok etkilenmiş ekonomistler, sosyologlardır. Şüphesiz huysuzlukları, önce enayi yerine konulduklarının, coğrafi düşünüşlerin onların düşündüklerinden daha az basit olduğunun farkına varmanın kızgınlığını ifade etmektedir. Aynı zamanda huysuzlukları bir kaygıyı da yansıtmaktadır; doğal, politik, ekonomik, ve sosyal olayların uzaysallığını düşündürmek için kullanılan belirsiz ve görünürde ne kadar masum olan terimlerin esnek ve kaygan olduklarını, bu terimlerin kavramsal kesinliğe en fazla önem veren düşünüşleri kayırdıklarının farkına varma kaygısı; bununla birlikte, sadece medyanın etkisiyle değil, bugün en gereksiz sosyal uygulamaları en ciddi olaylar olarak açıklamak için, aldatıcı oldukları tahmin edilse bile gitgide uzaysal betimlemelere başvurmak zorunda kalındığının görülmesi kaygısı. "Az gelişmişliği" (gelişmiş *ülkeler*-azgelişmiş *ülkeler* terimleriyle ortaya konmuştur) açıklamak için alana başvurulduğu gibi, emperyalizm de "merkez"in ve "çevre"nin uzaysal simgesi ile betimlenmektedir. Her boyuttan alana göndermede bulunan terimlerin hızla çoğalması, bir dizi son derece çeşitli yananlamla onları gösteren resimlerin çokluğu belli bir yöntemle oluşturulmuş bir alan kavramının olmayışını ve aynı zamanda gerekliliğini ifade etmektedir. Sanki, bu alan kavramının oluşumuna yolaçan düşünceler, politik ve ideolojik etkenin önemi nedeniyle, toplu ve bilinçsiz olarak bunun üzerinde düşünmenin reddedilmesi ile tıkanmışlardır. Alana düzen verme konusunda, farklı sınıfların üyeleri arasında olduğu gibi devletler arasında da polemikler olup olmadığı-

nı Allah bilir, ama bu polemikler alan üzerine düşünce geliştirmemektedir. Çünkü, belki de, farklı taraflar uzlaşmazlıklarına rağmen aynı alan kavramına başvurmaktadırlar. Bu, ayrımsal uzaysallık sorununu tamamen bir yana bırakmaktır. Şurası bir gerçek ki, birkaç on yıldan beri hızla çoğalan kolay, vazgeçilmez veya estetik değerleri olan bu birçok terim ve resimlerin aldatıcı bir bütün oluşturdukları bugün açıkça anlaşılmaya başlanmıştır. Coğrafyanın krizine neden olan bu bilinçlenmedir.

Uzun zaman ihmal edilen öğretmenlerin coğrafyası bugün öğrenciler tarafından (onların motivasyonları kuşkusuz çok karmaşıktır) reddediliyorsa ve diğer bilim kollarının uzmanları tarafından sözkonusu edilmeye başlanmışsa (hala onu çok açık görmeksizin), bu sadece artık, şimdiki kaygılarımızı giderecek bir dünya betimlemesi veremiyor gibi görünmesinden değil, aynı zamanda, ciddi sorunları uzaysal biçimleri içinde uygun bir şekilde kavramayı engelleyen bir tür siper olduğu sonunda hala çok belirsiz bir şekilde anlaşılmasındandır. Şimdi, bu uzaysal biçimlerin onun başlıca niteliği, en stratejik niteliği olduğu öne sürülmektedir.

Medya, manzara-coğrafyasının resimlerini veya dünyanın her köşesinden gelen haberleri bıkmadan vererek bu bilinçlenmeye geniş ölçüde katkıda bulunmaktadır. Sosyal kültürün uzaysal resimler ve coğrafi bir bilginin ögeleri yoluyla etkide bulunması (bu tarihsel olarak yeni bir olaydır) modanın ve manzaranın oyunlarının sonucudur (doğa-kirlenme konusunun korosuna dahil); ama gitgide coğrafi terimlerle ortaya çıkan küresel diyalektik krizin gitgide artmasını da dile getirmektedir.

Coğrafyacılar için, coğrafyanın bu krizi, gözden düşmesi olumsuz görünmektedir. Bu, onların görevlerinin sona erdiğinin belirtisi gibi görünmektedir; bu kör döğüşü; coğrafyayı kolejlerde ve liselerde okutanlar için özellikle önemli ve üzücüdür. Bununla birlikte coğrafyanın bu krizinin son derece olumlu sonuçları olabilir ve sadece coğrafyacılar için değil. Gerçekten de bu kriz coğrafyanın değil, coğrafyanın bir türünün tasfiye edildiğini bildirmektedir, anlaşılacak hiçbir şeyi olmayan tam manasıyla yararsız bir bilgi olarak görünecek derecede, alan konusunda özellikle aldatıcı bir söylem biçiminin tasfiye edildiğini bildirmektedir. Bu söylem özellikle (ama sadece değil) öğretmenlerin söylemi olduğundan aldatıcı değildir (kendileri için olduğu gibi bu söylemi dinleyenler için de), ama, onları kat kat aşan ve alan üzerine düşünmenin uzun zamandır engellendiği bütün toplu-

ma ait bir olgu olan nedenlerden dolayı aldatıcıdır. Öğretmenlerin coğrafyasının buhranı, onlar için ve herkes için işlerin değişmekte olduğunu göstermektedir.

Orada örgütlenmeyi ve savaşmayı bilmek için alanı öğrenmek

Özellikle XIX. yüzyıldan beri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik dönüşümlere bağlı olan ayrımsal evren sürecinin gelişmesi, çeşitli uygulamalarla gevşek bağları olan veya medyanın kabul ettirdiği resimler, karmaşık her çeşit evrensel betimlemenin hızla çoğalması ile kendini göstermektedir. Bu betimlemelerin insanların kafasında karmakarışık bir hal alması, onların işin içinden çıkmalarını gittikçe güçleştirmektedir, halbuki bu, görece olayların artması nedeniyle gittikçe gerekli olmaktadır. O halde, ayrımsal uzaysallığın (*spatialité différentientielle*) karışıklıklarına bir düzen vermek için fikir donanımına sahip olmak önem taşımaktadır.

Herşeyden önce, belirsizlikten ve karışıklıktan kurtulmaya başlamak için, birçok evrensel betimleme düşünülebilir, herbirinin belli bir evrensel biçimi olan *bütünlükler* (ve alt bütünlükler) gibi. Bu *uzaysal* bütünlüklerden herbiri, aralarında az çok karmaşık *ilişkiler* olan *öğelerden* oluşmuştur.

Ayrımsal uzaysallık süreci, yönünü saptayabilmek, çalışmaya gitmek, yolculuk etmek, eğlenmek, bir strateji tasarlamak vb. için gitgide çok sayıda (iyi oluşturulmamış) bütünlüklere başvurma zorunluluğuna uygun düşmektedir. Düşünmek, duygu ve düşüncelerini açıklamak için zorunlu bir donanım oluşturmaktadırlar. Eskiden kendi kendine yeterek yaşayan her insan, hareketlerinin çoğunu çok az sayıda uzaysal bütünlüğe başvurarak (esas olarak topluluğun bulunduğu toprağı) açıklayabilirken (ve anlayabilirken); bugün toplumda yaşamak için, az çok iyi oluşturulmuş çok sayıda uzaysal bütünlükten yararlanmak gerekir. Sosyal çevrelere göre, büyük zenginlik ve başarı farklılıklarını gösteren gerçek bir kavramsal donanımın, en iyi durumda, en çeşitlendirilmiş ve en iyi yapılandırılmışı, yönetici sınıflardadır. Buna karşılık, en karışık ve en az ayırdedileni en çok en-

gellenmiş sosyal kategorilerdedir. Bu farklılıklar büyük sosyal eşitsizliklere tekabül etmektedirler. Eylemlerini geniş alanlar üzerinde tasarlamasını bilenler ve bunun olanaklarına sahip olanlar vardır ve bir de, gerçek anlamda, nerede olduklarını bilmeyen "şaşkın"lar vardır.

Alanı düşünmeye ve ayrımsal uzaysallığı ileri görüşlülükle kavramaya yarayan bu farklı kavramsal donanımları, üst üste konulmuş bir dizi saydam kağıt üzerine harita yapılarak veya taslak yapılarak betimlemek düşünülebilir. Gerek şu veya bu uygulama için buna başvursunlar, gerek medyanın etkisiyle bunları düşünsünler, bir kişinin veya bir grup insanın az çok bir fikir sahibi olduğu çeşitli uzaysal bütünlükler vardır. Ayırdedilmesi gerektiği düşünülen her uzaysal bütünlük, saydam kağıt üzerinde az çok belirsiz sınırlarıyla betimlenmektedir . Bütün kağıtların ve bütün bu uzaysal biçimlerin üst üste konması (üstelik taslakta çoğu zaman çok belirsizdir), saydam halde, çok sınırlı alanlar çerçevesinde somut deneyimlerine uygun düşmeyen bütün uzaysallık biçimleri için, insanların çoğunun son derece yetersiz kavramsal donanımının oldukça etkileyici bir görünümünü vermektedir. Büyüklükleri son derece eşitsiz olan ülkelere tekabül eden uzaysal betimlemeler karmakarışık olmaktadır. Farklı ağların etkisi ile uzaktan kumandalı sadece yer değiştirme biçimini değil, aynı zamanda alanı tasarlama biçimlerini de düzenleyen bütün işaretlerle yönetilen bu uyurgezerlik tutumu ve bu genel miyopluk büyük ölçüde böyle açıklanmaktadır.

Ama, son derece benzemez büyüklükteki alanların anlaşılmaz betimlemelerinin bu karmakarışıklığını, ayrımsal uzaysallığı başarıyla kavramaya olanak veren açık seçik yapılandırılmış kavramsal bir donanıma dönüştürmek büyük ölçüde mümkündür. Bunlar herşeyden önce, belli sayıdaki uzaysal bütünlüğün açıklığa kavuşturulmasını ve yapılanmasını gerektiren uygulama gerekleridir (örneğin yapılan yanlışlardan çıkartılan dersler). Bir uygulama ne kadar büyük uzaklıklarla ilgiliyse, bu uygulama o kadar, farklı *ölçeklere* ve onların birbirlerine eklemlenmesine göre gözönünde bulundurulması gereken uzaysal bütünlüklerin sınıflandırılması ile doğrudan doğruya ilgilidir: Bu, hareketlerini kalkışta ve inişte büyük ölçekli, yanaşmada orta ölçekli, uçuşta küçük ölçekli şekilde ayarlamak zorunda olan uçak pilotlarının durumu gibidir: Uygulama ne kadar küresel ve çok çeşitli etkinliklerle ilgiliyse, o kadar çok sayıda uzaysal bütünlüğün mümkün olan en açık ve elden geldiğince en iyi bilgisine başvurmak zorundadır; bu uzaysal bütünlüklerin her biri, gözönünde bulundurulması gereken

birçok etkinliğin uzaysal biçimine uygun düşmektedir. Politik uygulama (yani iktidarın icrası) herşeyden önce, çok uzun zamandan beri, en değişik uzaysal bütünlüklerin en açık bir şekilde sınırlandırılmasını gerektiren iyi yapılandırılmış bir farklılaşmış evrenselliğe başvurmayı gerektiren uygulamadır. İşte bu nedenlerden dolayı, yüzyıllardan beri, yönetici sınıflar, iktidarlarını icra ettikleri ve etmeyi tasarladıkları topraklar hakkında kesin bir fikir sahibi olmak için değişik ölçekli haritalar yaptırmaktadırlar. Devlet aygıtı, farklı iktidar ve uzaysal örgütlenme yapılarıyla (iller, pazarlar, bölgeler, bütünlükler, altbütünlükler) alanda yayıldığı gibi betimlenmiştir. Arazi biçimleri hiç birbirine benzemeyen diğer alan bütünlüklerinin kullanılması hakkında bir fikir sahibi olmak için başka haritalar da gerekmiştir: Dağlık "bölgeler", ovalık "bölgeler", ormanlar, kurak "bölgeler", soğuk "bölgeler", katolik "bölgeler", protestan "bölgeler", zengin "bölgeler" vb. Bölge sözcüğü, nitelikleri az çok sıfatla (örneğin kurak bölgeler, yani kuraklığın ve sonuçlarının yayıldığı alanların bütünü) belirtilmiş olan bir bütünlüğün uzaysal yayılımını göstermek için politik ve askeri olan ilk anlamını kaybetmiştir. İktidarı kullananlar için, bu birçok uzaysal bütünlüğün eklemlenmesi (doğaya veya insanların etkinliklerine bağlı olanın içinde farklı ölçeklerle ayırdedilebilen) ne bilgi alanında kurulu bir düzene göre, ne de bilgince bir söylemin belli bir mantığına göre yapılmaz, son derece değişik bir şekilde, çeşitli strateji ve taktiklere göre, bu strateji ve taktiklerin çözmesi gerektiği sorunlara, sahip oldukları olanaklara ve varmak istedikleri amaçlara göre yapılmaktadır. Çok uzun zaman, bütün bu düşünce biçimleri son derece ampirik olmuşlardır, askeri operasyonlarda ve devlet yönetiminde karşılaşılan güçlüklerle, başarı veya başarısızlıklarla yanlışlar düzeltilmiştir. Aynı şekilde kapitalistler uzun zaman, kapitalist sistemin yapılarını bilme ihtiyacını duymamışlardır; bu sistemi işletmek için, yatırım yapmak, satmak, karları cebe indirmek için artı-değer teorisini öğrenmemişlerdir. Aynı şekilde, iktidarları ellerinde bulunduranlar ve iktidarlarını farklı alan tipleri ve oralarda bulunan insanlar üzerinde kullananlar da bir ayrımsal uzaysallık teorisi oluşturmamışlardır.

Buna karşılık, vatandaşların çoğu için, etkinlikleri birçok ayrılmış alanda olduğundan (o halde bir yığın karmakarışık olmuş uzaysal betimlemeye başvurmak zorundadırlar), onların alanı düşünmelerine yardımcı olmak için bir bilgi gitgide gerekli olmaktadır, çünkü onlar iktidarın uygulaması ile yönlerini bulamamaktadırlar.

Aynı şekilde, çelişkilerin artmasından kaynaklanan krizler, ka-

pitalist sistemin ilerlemesine sekte vurmaya başladığı andan itibaren işçi sınıfının devrimci bir eylem yürütmesi için teorik bir donanıma ve kapitalist sistemin yapılarını anlaması için teorik bir bilgi oluşturmak gerekmiştir,

- Aynı şekilde, politik mücadeleler ve tekniğin ve sosyal pratiğin gerekleri nedeniyle, yönetici sınıfların bir kısmının muhalefetine rağmen, okuma-yazma-hesap yapma bilgisinin gittikçe geniş sosyal tabakalarda yayılması gerekmiştir,
- Aynı şekilde, dünya çapından yerel yaşama kadar, evrensel süreci açıklamaya olanak veren teorik bir bilgi oluşturulması da şüphesiz gerekecektir,

Sosyal pratiğin gerekleri nedeniyle, haritaları okuma bilgisi gibi, bu alanı düşünme bilgisinin de geniş bir şekilde yayılması gerekecektir, çünkü izafi olaylar (kısa ve uzun vadeli) gittikçe büyük bir yer tutmaktadır.

Bu teorik bilginin oluşturulması yalnız coğrafyacıların düşünmesinin sonucu olamaz; ama bu işte büyük bir sorumlulukları vardır. Evrensel düşünmeyi öğretmek sadece coğrafya öğretmenlerinin işi değildir, ama onların rolü önemli olabilir ve medyanın rolü de daha az önemli değildir.

Bununla birlikte, çok açıktır ki, bu alanda ilerlemek için, her türlü uygulamadan kopuk olduğundan ve her bilgikuramsal düşünceden kaçtığından, bugünkü haliyle "öğretmenlerin coğrafyası"ndan yararlanılamaz. Uzaysal bütünlüklerin bir teorisi ve bir "praxis" olan başka bir coğrafya anlayışı gerekecektir.

"Geleneksel" coğrafya uzun zamandan beri, tam tamına bir uzaysal kümeler (ve alt kümeler) sistemine göre yapılmış jeoloji veya iklim haritalarına başvurmaktadır: Jeoloji haritası, yerlerin hem çağlara göre, hem taşbilimsel niteliklerine göre, belli sayıda bütünlük halinde sınıflandırılmasına dayanmaktadır; iklim haritası, belli sayıdaki öğe (sıcaklık, yağış, basınç vb.) ve onların havaya göre gözönünde bulundurulan matematiksel ilişkileri ile tanımlanan farklı bütünlüklerin yayılımını göstermektedir.

Ama üniversiteli coğrafyacıların, ("doğal veriler" için diğer uzmanlar tarafından haritaları yapılmış bütünlüklere başvurmasalar da) "beşeri" olaylar için bütünlükler oluşturmaya çalışmamaları dikkat çekicidir. Birçok kılavuz kitapta, birkaç sayfada bir jeoloji haritası veya aynı ölçekli iklim haritaları bulunmaktadır. Kopya kağıdının basit tekniği ile, öylesine farklı uzaysal biçimleri olan bu değişik bütünlükleri betimleyen haritalar üst üste konulabilir, ama coğrafyacılar, hem nitel açıdan hem de ölçekleri ile farklı uzaysal bütünlüklerin karmakarışık üst üste konmasının ortaya çıkardığı esas yöntembilimsel soruna önem

vermemişlerdir. Vidalci "bölge" engel-kavramı tıkama etkisini bu düşünce alanında göstermiştir. Bu, ayrımsal uzaysallığın karışıklıklarını akla uygun ve başarılı bir şekilde açıklamaya olanak verecek olan teorik araştırmaları felce uğratmıştır. Ayrımsal uzaysallık görülmemekle kalmamıştır (herhangi bir uygulamaya her başvurudan vazgeçilerek onu görmekten daha iyi kaçınılabilirdi), sözümona doğa ve tarih tarafından, tanrı tarafından ilk ve son olarak ve kesinlikle birbirlerinden ayrılmış olarak verilmiş bir dizi tümüyle kapalı *hanelerden* yapılmış bir dünya betimlemesinin kafalara iyici sokulmasıyla da, ayrımsal uzaysallık kabul edilmemiştir: Bu haneler herbiri "bireyselliklerini"lerini kanıtlamak için bir özel isimle adlandırılan bölgelerdir.

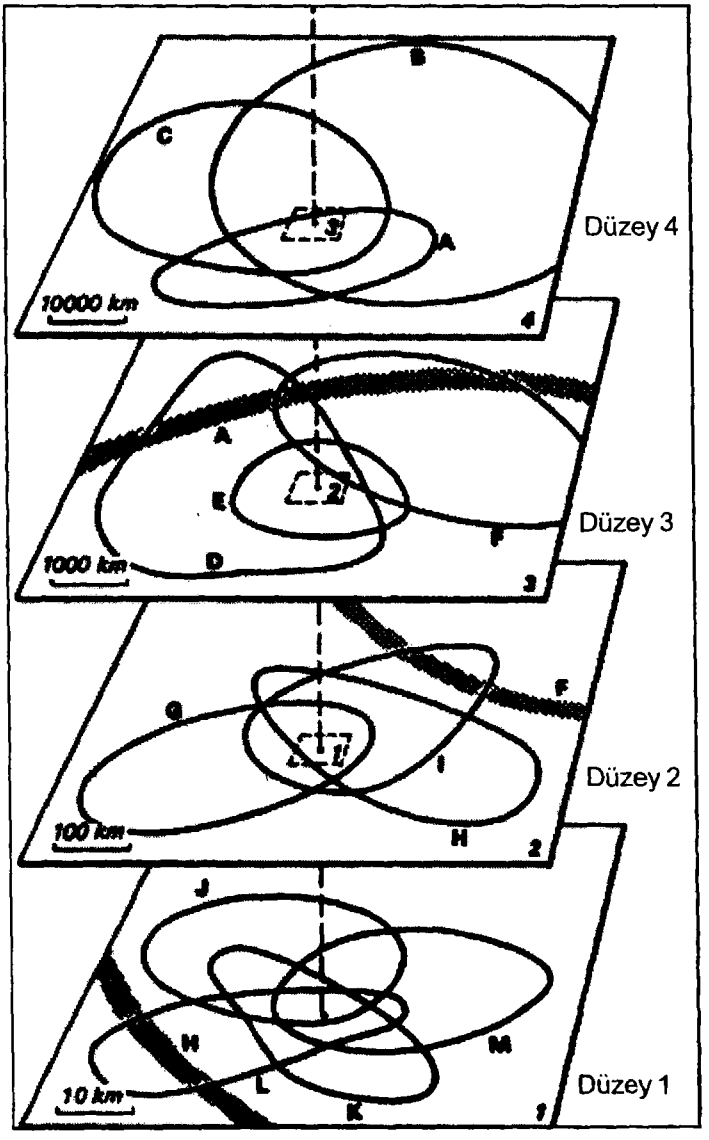
Yolunu bulma veya basit bile olsa, uzaysal bir sorun üzerinde düşünme sözkonusu olduğunda insanların ayrımsal uzaysallığın karışıklığı içinde duydukları şaşkınlıktan, yoksunluklarından kurtulmalarına yardımcı olmak isteniyorsa, oluşturulması ve yayılması gereken başka bir dünya betimlemesidir. Bölmelere ayrılmış, biraz da bir dizi kutu gibi, aynı düzeyde yanyana yerleştirilmiş bölgelerden oluşmuş bir alan betimlemesi; Vidalci coğrafyanın dayattığı bu düşünceye karşı mücadele etmek gerekir. Ayrımsal uzaysallığı anlatmaya başlamak için, saydam kağıtlarda, birbirlerinden çok farklı bir şekilde kesilmiş, büyüklükleri eşit olmayan çok sayıda pazılın üst üste konulmasının verebileceği şeyi zihinde canlandırmak gerekir. Her pazıla, kesimi diğer dizilerin kesiminden farklı olan bir dizi uzaysal bütünlük tekabül etmektedir. Pazıllar arasındaki büyüklük farkları ölçek farklarına tekabül etmektedir.

İnsanlara, bir yerde olduklarında, tek bir hanede, tek bir "bölge"de olmadıklarını anlatmak gerekir. Bu yer, hem nitel açıdan hem de biçimleriyle birbirlerinden çok farklı olan çok sayıda uzaysal bütünlüğe aittir (böylece aynı zamanda herhangi biri ilin herhangi bir ilçesinde, Marsilya'nın etki alanında, Rhaone havzasının yakınındaki tepelerde, Akdeniz iklim kuşağında, Bas-Rhone-Languedoç kanalı ile sulanan alanda, vb. olunur). Bu düşünceler uygulamanın gereksinimlerinden çok uzak gibi görünebilirler. Hiç de öyle değil. Üst üste konmuş pazıllarla yapılan bu pedagojik yöntem çok saf, çok kolaycı gibi görünebilir, ama aynı zamanda temel stratejik bir soruna giriş niteliği de taşır: Evet, verilen bir yerde, tek bir hanede olunmaz, çok sayıda uzaysal bütünlüğe ait olunur. Bu uzaysal bütünlüklerden herbirine dikkat etmek ve çok farklı uzaysal biçimlerde yeralındığını bilmek onlar karşısında uyanık olunmasını gerektirir. Ayrımsal uzaysallığı kavramak ve onu yapılandırmaya çalışmak, verilerden ve kesin sınır-

lardan yapılmış bir dünya betimlemesinin yerine, zihinsel olarak oluşturulan ve "gerçek"in birçok biçimini yavaş yavaş kavramak için ayrılmış gereçler olan uzaysal bütünlüklerin bileşimi ile "*yapılmış*" bir dünya betimlemesini kullanmak zorunda olmaktır. "Sadece doğanın açık kitabını okumak" artık sözkonusu değildir, "çıplak gözle" görünmeyen gerçeklerin yavaş yavaş ortaya çıkması için kavramsal bir donanım (doğru veya yanlış) kullanmak gerekir.

Haritalardan çok iyi anlamaya, haritalarda çok belli olan birkaç yer ve yoldan daha fazlasını bulmaya olanak veren bu ilkelerdir. Harita üzerinde farklı biçimdeki uzaysal bütünlüklerin keşismesini görmek, saptamak yeterli değildir. Alanı düşünmeyi bilmek, öğrenme döneminde çok önemli bir aşama, harita üzerinde insanın kendisinin sadece gidilecek yolu (gidilecek veya gidilmiş) değil, aynı zamanda birtakım tanıdık uzaysal bütünlüğü de (örneğin, tanıdığımız kişilerin, aile fertlerinin oturdukları, çalışmaya gittiğimiz, vb. alanları çember içine almak) gösterecek duruma gelindiğinde olmaktadır. Somut bir pratiğin uzaysal niteliklerini, soyut bir betimleme üzerine çevirmekten ibaret olan bu ilk deneyimden sonra, harita bütün anlamlarını dökmeye başlamaktadır. Daha sonra, gidiş-gelişlerin ve günlük yaşamın geçtiği yerlerin içinde yeraldığı büyük ölçekli haritadan, daha küçük ölçekli haritalara, sadece yol haritalarına (bu haritaları öğrenmenin gitgide gerekli olduğu ortaya çıkacaktır) değil, aynı zamanda, değişik uygulamalara ve birçok söyleme (örneğin şehircilikte olan durum) dayanak olan haritalara da geçmek gerekir.

Vidalci etki altındaki coğrafyanın geleneksel söylemi, verilen bir yerin veya bir alanın bir bölgeye, yalnız bir bölgeye ait olduğunu düşünürse de, buna karşılık ayrımsal uzaysallığın incelemesi, sözkonusu yerin veya alanın ait olduğu farklı uzaysal bütünlüklerin sistemli bir araştırmasına dayanmaktadır. Bu değişik alansal bütünlüklerden herbiri, bu yerde veya bu alanda harekette bulunmak için hesaba katılması gereken bütün nitelikleri *sadece bir ölçüde* açıklamaktadır. Bu farklı bütünlüklerin uzaysal biçimleri birbirleriyle çakışmamaktadır. Tam tersine birbirlerine karışmaktadırlar. Öğeleri ve onu tanımlayan aralarındaki ilişkileri kavramak için her bütünlüğün uzaysal biçimini açıklamak gereklidir. Bir yerin, bir alanın coğrafi durumunu doğru bir şekilde kavramak için hesaba katılması gereken farklı uzaysal bütünlükler tek bir ölçekle betimlenemezler. Bazılarının sadece çok büyük ölçekle bir anlamı varken, diğerlerinin sadece çok küçük ölçekle veya dünya çapında bir anlamı vardır.

B
C
A
3
Düzey 4
10000 km
4
A
E
2
F
Düzey 3
1000 km
D
3
G
F
1
I
Düzey 2
100 km
H
2
J
H
M
L
K
1
Düzey 1
10 km

Şemada, kuramsal örnek olması için, keyfi olarak, dört uzaysal inceleme düzeyi, dört betimleme ölçeği seçtik: Düzey I çok büyük ölçeğe uygun olanıdır; örneğin orada betimlenmiş farklı bütünlükler, hem topografik bütünlüklere (dağ, vadi, vb.) hem iklim farklılıklarına, hem bir kent merkezinin varlığına uygun düşmektedir. Düzey I'de, sadece daha küçük ölçekle betimlenebilen bir "g" bütünlüğü yolunun bir kısmı belirsiz çizgi ile gösterilmiştir.

Daha küçük bir ölçeğe uygun olan düzey II'de, düzey I'de bulunanlardan başka uzaysal bütünlükler gösterilmiştir; belirsiz olarak, sadece daha da küçük bir ölçekle anlamı olan bir "e" bütünlüğünün bir kısmıdır.

Çok küçük bir ölçeğe uygun olan düzey IV, sadece dünya çapında ele alındığında bir anlamı olan çok geniş uzaysal bütünlüklerin doğru bir şekilde gözönünde bulundurulmasını sağlayan tek düzeydir: Örneğin, filan iklim kuşağı, "az-gelişmiş" ülkelerin oluşturduğu bütünlük, "kapitalist" veya "sosyalist" ülkelerin oluşturduğu bütünlük vb. Verilen bir yerin veya bir alanın coğrafi durumunu açıklamak için, bu farklı ölçek düzeylerini eklemlemek ve farklı uzaysal bütünlüklerin arakesitini incelemek gerekir.

İnsanların işaret levhalarına ve coğrafi buyuruculara dayanan kanıtlara daha az bağımlı olmaları önemlidir. Yer değiştirmelerini düzenlemek, uzaysal düzenleme konusunda isteklerini dile getirmek için daha iyi silahlanmaları önemlidir. Uluslararası planda olduğu gibi ulusal planda da iktidarda olanların stratejilerini yeterince çabuk algılayabilmeleri ve inceleyebilmeleri gereklidir.

Ve tabii ki, dünya çapında, ulusal veya bölgesel düzeyde, tarihsel gelişmesi ve uzaysal farklılaşmasında, küresel diyalektik buhranın yerlere göre aldığı farklı biçimleri anlayacak yetenekte olmaları gereklidir.

Kuşkusuz, bu uygulama ve kuram kaygısı ile dönüşüme uğramış olan coğrafyanın öğrenilmeye başlamasıyla bile, vatandaşlar, en karmaşık uzaysal düşüncelere, yani gözönünde bulundurulması gereken uzaysal bütünlüklerin çokluğu nedeniyle, dünya çapında ortaya çıkan politik sorunlarla ilgili olan düşüncelere hemen ulaşamayacaklardır. Bununla beraber, dünya çapında ortaya çıkan bu sorunlar, ulusal, bölgesel ve hatta yerel durumların değişiminde gitgide büyük ve gitgide hızlı bir rol oynamaktadırlar. Daha politize olmuş vatandaşlar, militanlar, hep birlikte sorunların bilincine varmayı kolaylaştırmak için, krizin farklı ölçeklerde uzaysal bir incelemesini yapmalıdırlar.

Daha başarılı militanca eylemler için

Haklı olarak, Marksist inceleme, bu krizin gelişmesini, diyalektik bir sürecin temel boyutu olan zaman içinde düşünmektedir. Haklı olarak onu, bütün insanlığı olmasa da, en azından, kapitalist sistemin evrensel yayılımına karşılık gelen ülkeleri etkileyen küresel kriz olarak düşünmektedir.

Ama bu krizin esas olarak tarihsel ve küresel olarak geliştiği görüşü, başlıca niteliklerinden birini, tamamen coğrafi olanı bir kenara bırakmaktadır: Onun alandaki biçimlerinin etkileşimini ve gitgide artan ayrımlaşması böylece gözardı edilmektedir.

Çelişkilerin gelişmesinin alan içinde yayılmasının incelenmesi, bugünkü çağda "tarihin hızlanması" olarak adlandırılan şey nedeniyle daha zorunlu olmaktadır: Demografik büyümenin aldığı hız, teknolojik ve bilimsel incelemeler ve ekonomik büyüme çelişkilerin gittikçe daha hızlı gelişmesine yol açmaktadır: Tarih o derece hızlanmaktadır ki, yeterli bir "uzaklık" olmadığından, çok kısa bir zaman süresi (birkaç yıl) içindeki değişikliklerin değerlendirilmesi gittikçe zor ve şüpheli olmaktadır. Hala, en belirtici ve en ağır sonuçları olan değişikliklerin nerede gözlemleneceğini bilmek gerekmiyor mu? Uzaysal ayrımlaşma (differenciation) incelemesi, tarihsel incelemenin, sürmekte olan mücadelelerde yararlı olmaları için yeterince çabuk sağlayamadığı bilgileri verebilmektedir. Coğrafi inceleme, dünya çapında hareketlerin hızlılığı nedeniyle bugün eskisinden daha fazla stratejik bir bilgidir. Askeri operasyonların en fazla kıta çapında düzenlendiği İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bu boyut gerçekten stratejik değildi. Bugün, birkaç saatte (füzelere başvurmaktan bile sözetmeden) büyük güçler yeryüzünün herhangi bir noktasına müdahalede bulunabilmektedir. Yerel, bölgesel çatışmalar önemlerini kaybetmekten uzaktırlar ve bunlar daha ciddidir, çünkü dünya çapındaki güç ilişkileri hızla eklemlenebilmektedirler.

Yeryüzünde değişik ekonomik, sosyal ve politik durumlar arasındaki küçük farkların ve karşıtlıkların değişimini belirten ayrımlaşma sürecinin incelenmesi, kitle içindeki politik çalışma için son derece önemli bir görevdir. Gerçekten de Marksistlerin, kapitalist sistemin bütünü için bütünüyle çelişkilerin gelişimine dayalı olarak yaptıkları tarihsel inceleme kuşkusuz zorunludur; ama bu inceleme, birbirlerine bağımlı oldukları halde gitgide ayrımlaşan biçimleri açıklamamaktadır. Diyalektik kriz yeryüzünde bu biçimlerle ortaya çık-

maktadır. Bu yüzden militanlar kitlelerin karşısında çok yüksek bir soyutlama ve genelleme düzeyinde çok küçük ölçekli söylemler düzenlemektedirler. Önemli çelişkilerin ayrımsal gelişmesinin ve birbirlerine karışmalarının, yerel olarak, bölgesel olarak, ulusal olarak aldığı somut biçimleri yeterince gözönünde bulunduramamaktadırlar.

Böylece, emperyalizm sadece tarihsel bir olay, kapitalizmin çelişkilerinin gelişmesinde bir "aşama" değildir. Aynı zamanda, ekonomik, sosyal, politik durumların gittikçe artan ve karmaşık bir ayrımlaşmasını belirten, alan ve insanlar üzerindeki bir egemenlik sistemidir. Bu uzaysal ayrımlaşmalar temel stratejik verilerdir. "Egemen ülkeler" ile "egemenlik altına alınmış ülkeler" arasındaki ayrım kuşkusuz esastır, (sınıflar sözcüğü ile konuşmak gerekirken, birkaç anlama çekilebilen "ülke" kavramının sistemli bir şekilde kullanılması farkedilecektir) ama gittikçe daha az tatmin edici olmaktadır. Egemenlik altındaki "çevre" de, yapılar uzun zamandan beri hiç benzeşmemektedirler. Ancak on yıldan beri bu ayrımlaşma, bazı üçüncü dünya ülkelerinde sanayileşme stratejilerinin emperyalist şirketler tarafından kullanılmasıyla artmıştır. Öte yandan, çelişkilerin ayrımlaşma süreci, "gelişmiş" denilen ülkeler grubunun içinde çoğunun çokuluslu şirketlerin ve Amerikan devlet aygıtının hegemonyası altında bağımlılığa geçişi ile ortaya çıkmaktadır. Değişik ülkelerde "bölgesel eşitsizlikler"in belirginleşmesi, uzaysal ayrımlaşma sürecini başka bir düzeyde yansıtmaktadır: Bazı bölgelerde, krize anlaşılmaz biçimler vermek için doğal koşullarla birleşen diyalektik çelişkiler, başka bölgelerde bu denli açık değildir. Büyük çokuluslu şirketlerin yöneticileri bu gittikçe artan ayrımlaşmalardan yararlanmaktadırlar ve stratejileri bundan en büyük payı almaktadır.

Buna karşılık, ünlü incelemelere saygıyla başvurmaya devam etmek için emperyalizmin strateji değişikliklerini genellikle önemsiz gibi göstermek eğiliminde olan Marksistlerin çoğu, bağımlılık durumlarının ve orada uygulanan egemenlik taktiklerinin çeşitliliğiyle aslında ilgilenmemektedirler.

Kitlelerin "bilinçlenme"sini geliştirme çabalarında militanların zorunlu olan genel bir kuramdan başka, her zaman başvurduklarından daha az küçük ölçekli, çok daha az soyut olan kanıtları olabilseydi, etkileri daha başka olurdu.

Vatandaşların yaşadıkları yerde, doğrudan doğruya karşılaştıkları çelişkilerin artmasını gösteren temel nedenlerin bilincine varma-

larına yardımcı olmak için, önce, bu çelişkilerin yerel düzeyde, işin bulunduğu ve günlük yaşamın geçtiği yerlerde ortaya çıktıkları şekilde, somut ve kesin terimlerle incelemesini yapmak gerekmektedir. Çoğu kez çelişkileri artırıcı bir etken olan çevre şartları da hesaba katılmalıdır. Daha sonra, tamamen istisnai olabilen bu yerel çelişkilerin, daha soyut ve daha genel terimlerle açıklamanın uygun olduğu çelişkilerle nitelendirilen daha geniş uzaysal bütünlüklerin "bölgesel" bir durumuna ait olduklarını kanıtlamak mümkündür. O halde, insanlarının en azından bir ölçüde somut deneyimlerinin olduğu bölgesel ve yerel düzeydeki çelişkilerin incelemesine sağlam bir şekilde eklemlenmiş olarak, çelişkileri, gittikçe artan bir soyutlama düzeyinde ifade edilebilen ulusal ve uluslararası incelemeye geçmek mümkün olmaktadır.

Bir kez daha yineleyelim, krizin gelişmesi nisbeten sınırlı alanlarda bile hep aynı şekilde ortaya çıkmaz. Bazı yerlerde çelişkiler birden bire, daha kötü değilse de, en azından daha şaşırtıcı, daha şiddetli bir görünüm alırlar. Örneğin, bu yerlerde, daha ilk anda, iktidarın hızla bastırabileceği hareketlerin, ayaklanmaların patlak vereceğini hiçbir şey "önceden kestiremez" gibi görünmektedir.

Bu halk hareketlerinin ne ölçüde başka yerde olabildiğini görmek ve ülkenin bütününün "durumu"nu değerlendirmek için bu halk hareketlerinin anlamını değerlendirebilmek önemlidir. O halde, iktidara karşı mücadeleye girenlerin nedenleri iyi incelemeleri gerekir, çünkü o nedenlerden dolayı şu hareket başka yerde değil de orada meydana gelmiştir. Bu, ayaklanmanın merkezinin ait olduğu farklı uzaysal bütünlükleri, ekonomik, sosyal, politik, kültürel olayların gelişiminde olduğu gibi doğal koşullarda da ayırdedilebilen bütünlükleri gözönünde bulundurmaktan ibarettir. Bu bütünlüklerin değişik biçimlerine ve herbirini nitelendiren gelişim hızlarına bakılarak, bu ayaklanma merkezinin, bu bütünlüklerin çok istisnai bir şekilde keşismesine tekabül edip etmediğini görmek gerekir. Böylece, az çok uzak olan ama özellikle stratejik olarak değerlendirilmiş aynı bütünlüğe ait olan başka yerlerin benzer bir durumda olup olmadıkları,aynı uzaysal bütünlükler birleşiminde bulunup bulunmadıkları, bu nedenle başlangıçtaki merkezde, az çok rastlantısal bir olayın etkisiyle, bu ani nitel değişikliğe yol açan etkenler oyununun orada bulunup bulunmadığı veya ayaklanmanın meydana geldiği yerin hala çok istisnai bir durumda olup olmadığı anlaşılabilir.

Çelişkilerin gelişmesinin, bir ülkede ayırdedilebilen farklı durumlara göre neden az çok hızlı olduğunu iyi anlamak önemlidir.

Che'nin trajedisi, Latin Amerika'nın bütün ağaçlı dağlarının, belli bir zamanda, Siearra Maestra'nın stratejik benzeri olmadığını göstermiş olmasıdır; buna inanmış olanların, bu coğrafi anlayışa sahip olmadıkları için, yani bu stratejik hatadan dolayı öldükleri söylenebilir mi? Başka yerlerde, belki de onların başarısızlığa uğradığı dağlara komşu olan dağlarda, belki de zafer kazanacaklarken.

DİPNOTLAR

1. Andre MEYNIER, Historie de la pensee geographigue en France, P. U. F., 1969

2. Bak. Herodote Dergisi No 1. Maspero, 1976: "EnQuete sur le bombardement de digues du fleuve Rouge" (Vietnam, 1972 yazı)

3. Çoğu kez yanlış yanlış yorum yapan coğrafyacılara bile hatırlatalım ki, bir haritanın ölçeği ne kadar "küçük" ise betimlenen toprağın yüzölçümü o kadar büyüktür; harita ne kadar" büyük ölçekli" ise, o kadar, ayrıntılı bir şekilde, sınırlı bir alanı betimler.

4.Bu deyim Alain Reynaud tarafından "Efsane ile bilim arasında coğrafyada kullanılmıştır. Reims Coğrafya Enstitüsü'nün çalışmaları, 1974. Burada belirli bir şekilde farklı bir anlamda kullanılmıştır.

5.Bir haritanın ölçeği, gerçek bir mesafe ile onun kağıt üzerindeki betimlemesi arasında varolan indirgeme oranını belirtir. Kesirin paydası ne kadar büyükse, ölçek o kadar küçüktür. Böylece, 1/10.000.000 ölçekli bir harita, 1/10.000 ölçekli bir haritadan daha küçük ölçeklidir, ama birincisi ikincisine göre çok daha büyük alanları betimlemektedir.

Not edilmelidir ki, güçlü araçlar içeren veya büyük alanlar veya çok sayıda kişi üzerine yapılan bir eylemi içeren "büyük (ölçekli) bir şey yapmak", "büyük çapta bir operasyon" gibi günlük ifadelerin, harita ifadesinin anlamının tersi bir anlamı vardır. Büyük ölçekli bir harita nisbeten küçük bir alanı betimlemektedir. Asıl nedenleri açık olmayan bu anlaşılmazlık her zaman görülmektedir ve birçok coğrafyacı da bunu yapmaktadır.

6.Bu sorunu ele alan az sayıda coğrafyacı özellikle "fiziksel" olayların betimlenmesini düşünmüşlerdir. Bk. J. TRICART, *Dünya, canlı gezegen*; O. DOLLFUS, *Coğrafi İnceleme*; F. DURAND-DASTES, makale "İklimbilim", *Encyclopedia Universalis*; H.ENJALBERT, *Genel coğrafya* içinde (Encyclopedie de la Pleiade)...

Pierre George, "beşeri" olguların betimlenmesi için, bu sorunu anımsayacak olan ender coğrafyacılardan biridir. Bk. L'Action humaine, P.U.F.

7.Bk. Louis Althusser'in ayırdetmeyi önerdiği "farklı zamanlar" (*Kapital*'i

Okumak'ın içinde, Maspero, 1965. C.2, S.47): "Her üretim tarzı için, üretici güçlerin gelişiminin kendine özgü şekilde düzenlenmiş kendi zamanı ve tarihi (...), politik üstyapının kendi tarihi...; bilimsel oluşumların (...) kendi zamanı ve tarihi (...) kendine özgülüğü, bütün içinde belli bir eklemlenme tipi, bütünün karşısında belli bir *bağımlılık* tipi üzerine (kurulmuştur) (...) O halde, bu zamanların ve bu tarihlerin kendine özgülüğü *ayrımsaldır*, çünkü bu kendine özgü olma, farklı düzeyler arasında bütün içinde varolan ayrımsal ilişkiler üzerine kurulmuştur."

8.Makale "Coğrafya", *Encyclopedia Universalis*.

9.J. LABASSE, *Alanın Düzenlenmesi*, Hermann.

10.Örneğin şunları sayalım: J. BEAUJEU-GARNIER, *Coğrafya: Yöntemler ve Sorunlar*, Masson, 1971; P. CLAVAL, *Coğrafi Düşünce*, Paris, 1973; O. DOLLFUS, *Coğrafi Alan*, P.U.F. *1970 ve Coğrafi İnceleme*, P.U.F., 1971; P. GEORGE, Coğrafyanın Yöntemleri, P.U.F., 1970, A. MEYNIER, *Fransa'da Coğrafi Düşüncenin Tarihi*, P.U.F., M. SANTOS, *Az Gelişmiş Ülkelerde Coğrafyacılık Mesleği*, ophrys, (1971), Alain REYNAUD, *Jeomorfolojinin Bilgi Kuramı*, Masson, 1971 ve *Efsane ve Bilim Arasında Coğrafya*, 1975.

11.VIDAL DE LA BLACHE, *Beşeri Coğrafyanın İlkeleri*, 1921, 325 s.

12.Bk. P. CLAVAL ve J. P. NARDY, Vidal de la Blache'ın ölümünün ellinci yıl dönümü için, annales Besancon Üniversitesi, 1968.

13.O kadar sık kullanılan bu terimin kuşkusuz çok değişik ve belirsiz bir anlamı vardır.

14.P. GEORGE, R. GUGLIELMO, B. KAYSER, Y. LACOSTE, *Etkin Coğrafya*, Presses Universitaires de France, Fransa, 1964.

Yeryüzeyinin bilgisi, bize ilk bakışta insanın dünyayı algılama çabasının sonucu gibi görünür. Ancak, oluşturulan bu yeryüzü bilgisi üzerindekilerin ve altındakilerin varlıklarının saptanabilmesiyle anlamlı hale gelir.

Akademisyenlerin bu varlıklara ilgisi soyut bir ilgi gibi görünse de, bu çabanın harekete geçirilişi egemenlik ilişkileri içinde anlaşılabilir. Coğrafya, bir coğrafyacı açısından "Bilgi için bilgi" gibi görünse de, gerçekte dünya kaynaklarına egemen olmanın aracıdır. Eski tip haraççı imparatorluklardan modern sömürgeciliğe, çok uluslu şirketlerin doğal kaynakların ve emek gücünün envanterini çıkartmasından tekil devletlerin turizm potansiyelini hesaplamaya kadar tüm siyasi ve iktisadi ilgiler coğrafyasız yapamaz.

Bu açıdan coğrafya stratejik bir bilgidir. Meraklılarına önerilir..

Araştırma

Yayın: İstanbulGrup Tel: 2448167